

Doležel, Jiří

K etnické struktuře středověké kolonizace Dražanské vrchoviny

Archaeologia historica. 2003, vol. 28, iss. [1], pp. 123-173

ISBN 80-7275-043-7

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140511>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K etnické struktuře středověké kolonizace Drahanské vrchoviny

JIŘÍ DOLEŽEL

„Opustivše rodnou půdu, do cizích království a končin jako lišky vstupují, jako lvi vládou a nakonec budou jako psi vyhnáni“ – tato prorocká slova o českých a moravských Němcích, pronesená neznámým autorem skladby *De Theutunicis bonum dictamen* snad někdy po polovině 14. století, navozují jistě jen jednu, velmi vypjatou polohu vztahů domácího slovanského obyvatelstva k příchozím germánským hostům a kolonistům (ed. Wostry 1915; k dosud nejednotné dataci invektivy nověji srov. např. Tříška 1980, 42–45; Mezník 1990, 52, pozn. č. 8; Hoffmann 1992, 232–233; Šmahel 2000, 33, 72–73, 270; Nechutová 2000, 170–171; s další lit.). Zcela určitě však ilustrují složitost soužití dvou rozdílných etnik v českém středověkém státě, jehož problémovost někdy vnímá nejnovější česká historiografie v poněkud idealizované podobě – vzpomenout lze alespoň monografii Z. Hledíkové o posledním pražském biskupovi a českém patriotu, Janu IV. z Dražic (Hledíková 1991, zvl. 10–11, 142–143, 149–158), příspěvky H. Jordánkové a L. Sulitkové k etnickým poměrům ve středověkém a časně novověkém Brně (srov. Sulitková 2001, 50; Jordánková–Sulitková 2001, 42–43, 54, 56–57), nebo konečně faktograficky zcela nepodložené úvahy o cizím původu některých starých moravských šlechtických rodů pouze na základě oblibných rodových osobních jmen (Jan 1994, 20; Plaček 1995, 78–79; Sedláček, P., 2000, 15, pozn. č. 7). Jak ale bezpochyby oprávněně upozornil kupříkladu P. Čornej, všechna tradiční agrární společenství od starověku až po dnes přijímala vždy jevy a osoby přicházející z cizího prostředí s nedůvěrou a pocitem ohrožení a nejinak tomu bylo v Čechách a na Moravě ve 13. a 14. věku. Tyto „temné“, konfliktní faktory jsou proto nedílnou součástí dějinného vývoje a při analýze je není možné obejít (Čornej 2001, 379, 384–385; obecněji též Vlnas 2001, 79; podnětně k interetnickým konfliktům při kolonizaci již Charvát 1990, 460, s další lit.). Téma se vždy navíc vyznačovalo pro mnohé nepohodlnou ambivalentností – ostatně i v úvodu citovaná invektiva měla v intencích středověkých literárních „dialogů sporu“ (cf. např. Vilikovský 1938, 253; Jakobson 2002, 29–32) původně i druhou, dnes nedochovanou část (*Apologia Theutunicorum contra Bohemos*), odpovídající na české útoky z protivné strany (Nechutová 2000, 171).

Vzájemné animozity přitom nejen zesilovaly střety v delší časové perspektivě vzájemné koexistence, ale mnohdy byly dány již okolnostmi samotného vstupu německých přistěhovačů na českou půdu. Ten se totiž dál někdy i na úkor domácích usedlíků, v jistých případech nechyběly ani odkazy na právní a kulturní výlučnost německých hostů. Připomenout je třeba alespoň obecně známý údaj takzvaného Druhého pokračování Kosmova, podle kterého Přemysl Otakar II. při zakládání Menšího Města pražského roku 1257 či 1260 „vypudil Čechy z podhradí a umístil cizozemce“ (FRB II, 294; III, 474; též Bláhová–Fiala–Hrdina–Tomek 1974, 117), žalobu kronikáře Neplacha na stejného krále, odevzdávajícího Loketsko, Trutnovsko a Kladsko Němcům, „odstrčiv své“ (FRB III, 476; Bláhová–Eršil–Mertlík–Pavel–Zachová 1987, 545), nebo povzdech staročeské veršované kroniky nad Václavem I., jenž *Jakž sě na královstvo světi, / jě sě svým rodem stydětí. / Káza s Stadic svůj rod rozehnatí, / a tu ves Němcóm dáti* (Daňhelka–Hádek–Havránek–Kvítková 1988, V 77/25–28). Vybaví se i text hodonínského privilegia snad z roku 1238, hovořícího o povolání „počestných německých mužů“ královnou – vdovou Konstancií v protikladu ke „zlodějům, lotrům a jiným zločincům“, kteří předtím zabili královnina vilika Petra (... quod

cum villicum nostrum Petrum fures et latrones et alii malefici interfecissent in Godyngen, super regale civileque ius nostrum convocavimus viros honestos Theutunicos et locavimus in civitate nostra ..., srov. CDB II, 429, č. 381; Kejř 1983; obecněji Hoffmann 1992, 224–226; Kejř 1998, 298; k aspektu podpory německých kolonistů západoslovanskými knížaty např. Kuhn 1975).

Studiu tohoto „konfliktního soužití“ věnovala vždy z pochopitelných důvodů větší pozornost německá, či lépe řečeno sudetoněmecká historická obec. Její zčásti stranicky získané a interpretované, nesouměrně strukturované poznatky o rozsahu a kvantitě osídlení Čech a Moravy Němci ve středověku měly ovšem mnohdy pouze podepřít domnělé hospodářské, politické i mocenské nároky německé menšiny v českém státě, ale i nároky Německa samého jako cizí velmoci. České dějepisectví naproti tomu bylo dlouho v defensivě či odpovídalo stejně neobjektivním argumenty, k jistému vyrovnání došlo teprve v posledních dvou desetiletích (celkové přehledy viz kupř. Graus 1975; Klápště 1988, 103–104; Zemlička 1990, 133–134; 1998, 391; 1999; 2002b, 11–30, 65–70, 310–230, 391–405, 625–632; Čornej 1999; Šmahel 2000, 12–89; vesměs s další lit.). Z určitých pokusů o nový pohled z české strany na územní rozšíření německého etnika v Čechách a na Moravě ve středověku lze konkrétně uvést kupříkladu práce E. Skály (1993) či Z. Boháče (1994). Jak dokazují některé tendenční, publicisticky pojaté historické souhrny, opětovně vydávané i v posledních letech (typicky Seibt 1996), neblahé resentimenty však přetrvávají i nadále, a to spíše v méně (společensky, politicky i lidsky) saturované, tedy sudetoněmecké či alespoň původem sudetoněmecké skupině historiografů. Není ostatně proto divu, že i ve vlastní širší německé historické obci proběhly v nedávné době bouřlivé diskuse jak o reliktech nacistické minulosti v dílech určitých autorů, tak o dalším zaměření i samotném smyslu „východního bádání“ jako svébytné dějepisné disciplíny. Do stále pokračujících debat se přitom (zčásti patrně ne příliš šťastně) zapojili i čeští přispěvatelé, reakce ze strany (sudeto)německých oponentů však opět jasně demonstrovaly palčivost celého problému (k věci samé i aktuálnímu diskursu srov. kupř. Mühle 1997; Schlesinger 1997; Hahnová 1999, 95–116, 320–327; 2000; Hahnová–Hahn 2002, 77–101, 111–123, 151–158, 162–182; Pešek 1999; 2000a, b, s další literaturou; cenné přehledy celé problematiky podali i Křen 1999 a Pánek 1999, 316–320; 2000, 22–25).

Jistý náskok německých badatelů v určitých problémových okruzích je však patrný i dnes a někdy tak jsou k dispozici víceméně pouze jejich rezultáty, formulované ještě pod vlivem nacionálních zápasů minulého století. Markantní je to zejména v případě filologa Ernsta Schwarze, jehož obdivuhodně rozlehlé celoživotní dílo bylo přes některé varovné hlasy přijato pouze s nepodstatnými korekcemi i nezanedbatelnou částí českých historiků (kupř. Schwarz 1923; 1924; 1931; 1939; 1961; 1965; 1966; 1970; z novějších akceptací např. Šmahel 1984, 243; 1993, 337–345, 461–462, pozn. č. 49 a 57; 2000, zvl. 26, 29–32, 68, pozn. č. 10, 188; Hoffmann 1992, 226–235; Mezník–Sulitková 1993, 44; Mezník 1999, 68–69; zvláště výrazně pak Charvát 1985). Opakovaně kritizovány i z německé strany však přitom byly již samotné Schwarzovy metodické postuláty (shrnutí viz např. Doležal–Šmahel 1967, 598; Mezník 1970, 5–8; 1999, 67–71; Šmahel 1984, 244–248). Také dílčí sondy, ověřující některé závěry tohoto badatele zejména pro městske prostředí jeho vlastní techniky, ne vždy poskytly shodné údaje (z aktuálnějších kupř. Hoffmann 1959, 47–48, 79–81, pozn. č. 60–63, 102–103; Doležal–Šmahel 1967, 559–560; Mezník 1970, 26, poznámka č. 14; 1990, 120). V případě západočeského Stříbra pak nový rozbor M. Nodla zpochybnil i Schwarzovy konkrétní pracovní postupy a nastolil znovu otázku celkové kritické revize metodiky průzkumu národnostního vývoje středověkých měst, Schwarzem zavedené (Nodl 1996, zvl. 535–536).

Ještě daleko závažnější nedostatky a opomenutí lze ale stopovat ve Schwarzových kompendiích v případě určitých venkovských regionů. Ilustrativní, zvláště markantní ukázkou představuje kupříkladu jihomoravská ves Valtrovice na Znojemsku, kde L. Hosák prokázal ještě k roku 1363 dominantní převahu slovanských usedlíků. E. Schwarz však tuto lokalitu

ve výkladové části svého stěžejního díla zcela pomínil a její oikumenu zahrnul na souborných, i českou odbornou veřejností široce přejímaných mapách do širšího jihovýchodního okolí Znojma, dle jeho interpretace v předhusitském období s kompaktní německou většinou. Na Hosákovo zjištění pak reagoval nikoliv věcnými argumenty, ale pouze ironizující poznámkou, ostatně stejně jako na zásadní kritiku celého svého díla taktéž z pera L. Hosáka (srov. Schwarz 1966, 155, 186, 190, 456, obr. 21, 23, 55 a mapa na konci knihy; 1970, 107, 143–144; Hosák 1967, 66; 1968a). Analogické omyly, „přehlédnutí“ či přímo stranická stanoviska, svědčící o stále sílící frustraci z poválečného národnostního vývoje českých zemí, se ale vyskytují i na dalších místech pojednání E. Schwarze, některá budou zmíněna i v dalším výkladu (srov. příklady, které pro jižní Moravu uvádí Hosák 1968a, 170–174; pro jižní Čechy Skála 1969, 51; hluboké ovlivnění Schwarzovy osobnosti protičeskými či přímo nacistickými idejemi přesvědčivě demonstrovali kupř. Hahnová-Hahn 2002, 23–25, 115). Stále proto platí jako plně opodstatněný požadavek soustavné konfrontace, ověřování a srovnávání Schwarzových výsledků o etnickém složení jednotlivých měst a regionů českých zemí ve středověku s výsledky novějšího nepředpojatého studia, ostatně stejně jako v případě některých dalších badatelů na obou stranách (tak již např. Sulitková 1984, 263, pozn. č. 57). Svrchovaně je pak třeba tento imperativ vztáhnout zejména na problematiku národnostního složení českého a moravského venkova. V tomto ohledu soudím, že Schwarzovy interpretace a zvláště jejich souhrnná kartografická zpracování lze souhlasně s L. Hosákem (1968a, 173–176) zcela odmítnout, stejně jako jejich nekritické přejímání domácími odborníky (např. Hoffmann 1992, 230–231; poněkud zdrženlivěji již Mezník 1999, 68–69, 445, pozn. č. 28). Nápravu neutěšené situace v dosavadním poznání tu může zcela zřejmě přinést pouze nové bádání, založené na opětovně ověřených metodických základech. Při obecně rozšířené představě o středověkém prolínání etnik za osídlovacího procesu a poměrně častém bilingvistu se alespoň pro poměry ve 13. a 14. století jako diskutabilní konečně ale jeví i samotný pojem kompaktní jazykové hranice v jejím spíše novověce chápaném smyslu (k těmto otázkám např. Skála 1968; 1972; 1977; 1993, 163, 169).

Je evidentní, že i při výzkumu národnostní problematiky středověkých sídelních a politicko-správních struktur je třeba metodicky vycházet ze strategie regionálního studia, kdy až na poznání jednotlivých lokalit (zejména v případě větších měst) mohou navázat užší teritoriální sondy či zkoumání historicky determinovaných územních celků. Teprve komparace souboru několika paralelně nebo postupně zpracovaných oblastí může pak vést k širším závěrům. Jako další důležitý předpoklad se jeví rovněž komplexní přístup k látce, věnující rovnoměrně pozornost veškerým složkám sídelní soustavy a jejich vzájemným vztahům, bez upřednostňování ať již městského nebo naopak vesnického prostředí. Mělo by být také přihlíženo proporčně k celému souboru jazykových, topografických, sídelních, kulturně-sociálních a historických indicií, bez preferování jakékoliv složky a při zachování kritického odstupu od materiálu. Rezervovaného pohledu bude zapotřebí zejména v těch případech, kde jsou k dispozici omezené či dokonce jen ojedinělé doklady. Rozhodující slovo tu jistě bude náležet i nadále filologickým dokladům, jejich aplikace ale nemůže být přímočará – musí ji provázet pramenná kritika (k diskusi nad více méně pouze lingvistickými přístupy E. Schwarze a jejich průkazností srov. např. Doležal–Šmahel 1967, 598; Mezník 1970, 5–8; Šmahel 1984, 244–248 aj., kde podrobněji i k metodickým východiskům takto orientovaného studia).

Předložený příspěvek se pokouší právě o toto směřování, jakkoliv nejde o výstup systematického charakteru, ale pouze o přípravný nástin, základním způsobem rozčleňující látku a nastolující další otázky. V rámci složitějšího tématu národnostních poměrů českého a moravského středověku se zde z celého spektra jednotlivých aspektů dotknu alespoň jednoho dílčího problémového okruhu z oblasti severozápadní Moravy. Jde o míru podílu slovanického a německého etnika při osídlování Dražanské vrchoviny, zvláště pak na holštejnském dominiu pánů z Ceblovic. Je nutné předeslat, že v případě Dražanské vrchoviny se přitom jedná o vnitromoravské území, na němž ve 20. století německé obyvatelstvo žilo

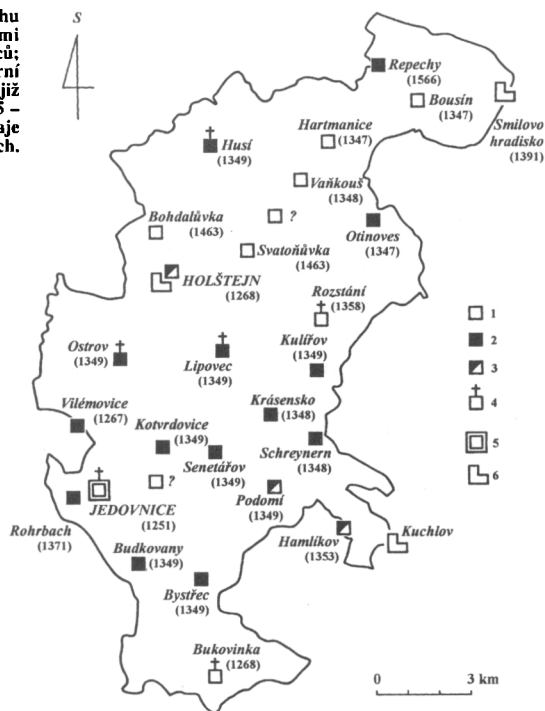
v zanedbatelné míře. Šlo prakticky pouze o jedinou enklávu pěti vsí v prostoru Brodku u Konice, vzniklou ovšem až ve druhé polovině 16. století při obnově zpustlých osad na panství hradištských premonstrátů (Blösl 1921, 36–61; Schwarz 1966, 442–443; Pinkava 1993, 26). V blízkém sousedství se též nacházel malý německý etnický ostrov na Vyškovsku a kompaktní německá oblast Hřebečska (Schönhengst). Určitý podíl měla německá národnost zastoupena konečně také v okrsku města Brna na jižním okraji vrchoviny (Boháč, A., 1926, 101–103; 1937, 83–94; Schwarz 1934, 524–597; AČD, oddíl 36/h). Nesporným kladem je poměrně pokročilý stav našich znalostí o podobě středověkého osídlení a jeho jednotlivých komponentech v regionu. Připomenout je třeba alespoň vynikající výsledky povrchové prospekce i archeologických výzkumů vesnických sídel ve velké části Dražanské vrchoviny a některých přílehlých transektech (Černý 1982; 1988c; 1992; Belcredi 2000; souhrnně i Měřinský 1991, 27, 30), rozpracované studium geneze městských obcí včetně Brna jako ústředního centra (alespoň Procházka 2000; Doležel 2000; Procházka–Doležel 2001), nebo konečně stále prohlubované bádání o fortifikacích a jejich roli v sídelní struktuře (naposledy Plaček 2001; problémový přehled podali i Kouřil–Měřinský–Plaček 1994, 131–141, obr. 4).

1. Podíl německých přistěhovalců na osídlení holštejnského dominia

Dražanská vrchovina může při svém jednotném geografickém rámci i relativně pokročilém stavu průzkumu sloužit jako modelové území pro poznávání mnoha procesů, spjatých s vrcholně středověkou kolonizací 13. století. V souvislosti s otázkou účasti německého etnika na osídlování Moravy zde vždy přitahovalo pozornost odborníků velké holštejnské panství v centrální části vrchoviny. Rekonstruovat celkový rozsah dominia po dokončení osídlovacího postupu a stabilizaci sídelní struktury na počátku 14. století není zcela bez problémů. Lze však s velkou dávkou pravděpodobnosti předpokládat, že vedle městečka Jedovnic a samotného hradu Holštejn s podhradní osadou k němu tehdy náleželo nejméně 20 dalších vsí, zaujímajících teritorium okolo 160 km² (obr. 1). Vysokou míru zastoupení německých osadníků zde přitom dokládá především deskový vklad větší části statku roku 1349, kdy převážná většina vsí nesla ještě svá původní německá jména. V intabulaci se ale připomíná také německý pomístní název (*cum silva dicta Thenwald* – ZDB I, č. 23). Další německá toponyma v jejich prvotní nebo jen mírně porušené podobě přinášejí i listiny či zápisy do zemských desk z let 1347, 1348, 1351, 1353 a 1371 (CDM VII, 605, č. 839; 612, č. 843; VIII, 79, č. 111; XV, 43, č. 55; ZDO I, č. 321; IV, č. 349; VI, č. 925; ZDB V, č. 368). Typologicky přitom dominují charakteristická mýtní jména (Rodungsnamen), tvořená základem *-schlag* („paseka“, „mýtina“, „porub“, „seč“) a rozlišovacím jmenným přívlastkem, bez výjimky odvozeným od starogeránských osobních jmen: Gottfriedschlag – „Gottfriedova mýtina“, dále Hertwigschlag, Mehrlinschlag, Ottenschlag, Sibothschlag, Ulaichschlag, Wilhelmschlag. Za přívlastky se patrně většinou skrývají jména lokátorů, jedině v případě Gottfriedschlagu může snad jít o reminiscenci na prvního známého držitele dominia po polovině 13. století, Bohuše z Ceblovic. Chybí naproti tomu místní názvy tohoto druhu, vycházející z osobních jmen podle křesťanských světců, v případě vsí *Preterslog* se spíše než o koruptelu původního substantiva *Petersschlag* („Petrova mýtina“ – tak kupř. Valoch–Grolich 1993, 243) jedná o toponymum označující zaměstnání usedlíků (*Breterschlag* – z „breterer“ – „Brettmacher“).

Jiná místní jména odlišných typů charakterizovala opět převažující činnost vesničanů (Schreyern, Kylein – pravděpodobně odvozenina z „Köhler“, „Köhlerin“, popřípadě z osobního jména Chol, Choler – srov. Bretholz 1930, 388; Mendl 1935, 35, 81; Schwarz 1970, 110, 112), nebo byla inspirována přírodním rázem osazované krajiny s jejími lesy, potoky a pláněmi vhodnými k zúrodnění (Czynhholz – snad „Tannenhholz“, Reichbach, Rohrbach, Schönfeld; celkově k typologii a genezi německých místních jmen na holštejnském panství a v nejbližším okolí kupř. Janoušek 1927, 75–78; Mayer 1928, 19–22; Schwarz 1931, 107; 1939, 55, 63; 1966, 68–72, 94–96, 102, 128, obr. 8 a 12; Hosák–Šrámek 1970;

Obr. 1. Holštejnské panství v rekonstruovaném rozsahu na konci 13. století. 1 – vsi osídlené slovanskými kolonisty; 2 – osady s většinou německých přistěhovalců; 3 – vsi patrně etnicky smíšené; 4 – předpokládané farní osady (obecně pro vrcholný středověk, existenci fary již na konci 13. věku nelze vždy spolehlivě potvrdit); 5 – městečko; 6 – hrady. U toponym lokalit připojeny údaje o datu jejich prvního výskytu v písemných pramenech. Kresba J. Doležel, B. Prudký a A. Del Maschio.

1980; Kopečný 1985, 34, 38–39). Původně německou podobu mohla ale mít i některá toponyma, známá ze 14. století již ve smíšené německo-české podobě. Například název zaniklého Hamlíkova byl dle nejstarších zápisů z let 1353 a 1385 vytvořen českou mladší přivlastňovací příponou -ov k německému osobnímu jménu Hemilo či Hamelín (*Hemlyncow*, *Hemlicow*, *Hamlicow* – ZDO I, č. 321 a 322; ZDB VII, č. 346). Nelze však vyloučit, že původní forma jména odpovídala německým obyvatelským jménům s koncovkou -ing (tedy Hemling), popřípadě genitivním jménům s koncovkou -s (Hemlings – srov. Mayer 1928, 19; Schwarz 1931, 78–81, Deckblatt 3 a 4; Hosák–Šrámek 1970, 239).¹

Organicky pak konečně doplňuje německou středověkou toponymii Holštejnska název samotného sídla pánů dominia, hradu Holštejna, poprvé doložený v opisu pečeti Hartmana z Ceblovic roku 1268 a o deset let později i v jeho predikátu (CDB V/2, 115, č. 551; 576, č. 857; V/4, 496, č. 117, sig. 4, 12; srov. Doležel 1996, 12). Jméno, odvozené ze spojení „am, beim hohlen Stein“ – „u duté skály“, neobyčejně přesně vystihuje polohu hradu na vápencovém krasovém bradle s velkou dómovou jeskyní v jeho nitru, z vlastního hradu původně dostupnou zvláštní chodbou (o toponymu např. Sáňka 1960, 14–15; Hosák–Šrámek 1970, 273–274; ke hradu a jeho krasovému krajinnému rámci Plaček 2001, 225–227 s další literaturou; Absolon 1970, 120–170; Kadlec 1996). V tomto případě ovšem název hradu nevypovídá přímo o etnicitě jeho obyvatel a podhradního osídlení, ale spíše o průniku dobové, německými zeměmi zprostředkované rytířské kultury 13. věku také mezi pány z Ceblovic, intenzivně se stýkající zejména s rakouským prostředím. Německá jména nesly ostatně i další residence moravské nobility v blízkém i vzdálenějším okolí (na Drahanšské vrchovině Plumlov/Blumenau a Vildenberk – k tomuto fenoménu viz kupř. Bok 1976; Durdík 1999, 45; Kouřil–Příx–Wihoda 2000, 581; obecněji k inspiraci české šlechty německými kulturními vzory Šusta 1926, 169–174; Macek 1997, 114–117; Bok 1998a, 164–166; 1998b; Žemlička 1998, 327–328; 2002b, 503–509).

Jiným důkazem o německé národnosti části usadlíků na holštejnském panství ve 13. a 14. věku by mohly být i některé pomístní názvy Drahanšské vrchoviny. Autentické středo-

věké a časně novověké prameny však nabízejí jen málo příkladů, vedle již vzpomenutého jména lesa *Therwald* uváděného roku 1349 jde o dvojici pomístních jmen, v 16. století doložených v zemských pùhonech na Jedovnicku (Tumperk – „Tonberg“ u Jedovnic, Markhubl – „Markhùbel“ u Senetářova – Černý 1973, 38–39, 41–42; též např. Sáníka 1960, 22).² K nim lze připojit snad i některá jiná mikrotoponyma, zaznamenaná v mladší době (Holanda – snad „Hochland“ u Kulřfova, Vogveta – „Vogelweide“ u Suchdolu, Zanybl – „Sonnenhùbel“ a Špicèbl – „Spitzhùbel“ u Senetářova a Podomí – Knies 1902, 84; Sáníka 1960, 36, 42, 54; Schwarz 1966, 95–96; Černý 1973, 41–42; 1999, 32, 35, 36). Zde ovšem již nelze vyloučit souvislost s druhou vlnou německých osadníků, na Drahanskou vrchovinu přešlých po roce 1615 z panství Petřvaldských z Petřvaldu na severní Moravě (Černý 1959, 5; 1993), nebo s nástupem úřední němčiny v pobølohorském období.

Další indicie k národnosti některých kolonistù na pojednáváném území poskytují dobová osobní jména. Do těsné blízkosti držitelù dominia, pánù z Ceblovic, náležel patrně jedovnický fojt (rychtář) Konrád, již roku 1268 svèdčící při donaci Hartmana z Ceblovic klášteru v Zábrdovicích u Brna (*Chvnradius advocatus de ledawiz* – CDB V/2, 115, č. 551). Stejně tak zčásti německá jména nesli roku 1317 ti neurození služební manové na blanenském statku olomouckého biskupství, kteří sídlili buď ve vsích k holštejnskému panství původně patřících, nebo v sousedních osadách – ve Vilémovicích to byli Gerung a Hainuš, v Suchdole Henzlin a Franko, ve Veselicích Fridrich (*Friczko*). Další leníci na Blanensku přitom měli jména velkou většinou slovanská (srov. Lechner 1902, I, 4; k dataci soupisu lén Dostál 1981). Ve dvou holštejnských vesnicích, Kotvrdocích a Senetářově, pak vysoký podíl německých nebo smíšených česko-německých jmen a přízvisek zastihnul ještě roku 1464 soupis poddaných, pořizovaný při soudním přidělení osad Smilkovi z Loděnice (KP IV, 71–73; Černý 1991, 55–56). Z celkem 24 jménem uvedených usedlých mělo sedm čistě německá jména (rychtář v Kotvrdocích Hanzal, dále Thoman či Thomas, Nikl, Wencz, Heinrich, Martin Homar a Petr Hennar), tři další jména smíšená (Janek zvaný Pehmar, Jiřík Wurm, Jiřík Matl). Naproti tomu osm jmen bylo českých (Michek, Jaroš, Mikuláš, Matějko, Jiřík Zvonc, pastýř Ondra, Jiřík řečený Notář a senetářovský rychtář Hanuš) a šest obecného charakteru (Vavřinec, Augustin, Urban, kolomazník Matěj, lesník Petr a Filip).³

Na druhé straně tak právě soupis z roku 1464 svèdčí o pokročilém počestřování původně německého etnika na části holštejnského panství, proces asimilace je možné sledovat již od počátku 14. století. Už roku 1317 byla léna v původním Wilhelmschlagu zapsána jako *in Wilemowicz* (Lechner 1902, I, 4). V druhé polovině 14. i v první polovině 15. věku pak měla počestřené nebo alespoň podvojně česko-německé názvy většina holštejnských vsí, vykazujících předtím patrně převahu německých kolonistù. Německá a česká toponyma přitom někdy kupodivu nevykazovala jakoukoliv vzájemnou jazykovou či faktickou souvislost (k problematice podvojných, významově nezávislých česko-německých místních jmen srov. např. Lutterer 1967). Původní Breterschlag se tak stal Ostrovem, Czynholz Senetářovem, Gottfriedschlag byl nazýván jako Hospředovice a postupně Kotvrdocice, Hertwigschlag jako Husí, Kylein Kulřfov, Mehrlinschlag Bystřec, Ottenschlag Otinoves. Schönfeld se proměnil na Krásné Pole a poté Krásensko, Sibothschlag na Lipovku a nakonec Lipovec, Uraichschlag na Budkovany, Wilhelmschlag na Vilémovice (jednotlivé doklady např. ZDB III, č. 201; V, č. 368; VII, č. 346; VIII, č. 578; IX, č. 144; XI, č. 143; XII, č. 301 a 783; XIII, č. 217; ZDO IV, č. 342 a 349; VI, č. 925; XXV, č. 176; CDM XI, 533, č. 614; KP IV, 16, č. 96; 18, č. 111; 71–73; 167, č. 851–853; Lechner 1902, I, 33, č. 101; 127; Podlaha 1921, 18; Mlateček 1998, 16–18; k identifikaci jednotlivých vsí srov. Trampler 1904, 96–118; Mayer 1928, 19–23; Hosák 1931, 57; 1965, 4; Černý 1991, 24–26; 1997). Úplné splynutí německých hospodářù s domácím okolím během druhé poloviny 15. věku pak ilustrují jména poddaných, hojně se po celé následující století vyskytující v knihách zemského soudu a nejstarší městské knize boskovické – mezi celkem 109 uvedenými usedlíky z Jedovnic, Hamlíkova, Kotvrdocic, Lipovce, Ostrova, Podomí a Senetářova je možné pouze třikrát nalézt ohlasy německých jmen (roku 1506 Hanzlík z Jedovnic, 1530 Jíra Fačíků ze Senetář-

řova a 1567 Hurt Šťastný ze Senetářova – Černý 1991, 49, 53, 68; Státní okresní archiv Blansko, Archiv města Boskovic, úřední kniha inv. č. 31, staré č. 6, fol. 166r.).⁴ Zdá se, že počestění tu urychlilo i progresivně pokračující pustnutí země po roce 1400 a s ním související dlíčí přesuny, migrace a míšení obyvatelstva (cf. Černý 1988a; 1992, 122–128). Významným momentem tu však nesporně byla také absence významnějšího městského centra s německou většinou, zpětně etnický ovlivňujícího své venkovské zázemí jak v správně-ekonomickém, tak kulturním významu (jednací jazyk na soudě, při správě i na trhu, při bohoslužbě a ve farní škole – k poslednímu fenoménu srov. např. Šmahel 1998; 2002; ovšem bez zřetele k etnické problematice).

Jestliže veškeré dostupné písemné prameny svědčí o značném podílu německých přistěhovačů na osídlování holštejského panství ve 13. století, naskytá se pochopitelně otázka jejich původu a doby příchodu na Drahanskou vrchovinu. Ve shodě s dosavadním bádáním lze důvodně předpokládat, že tyto kolonisté do zdejších lesnatých končin vstoupili ze svých dolnorakouských domovů někdy v 50. a 60. letech 13. století (srov. např. Knies 1902, 84; Trampler 1903, 303; Hosák 1931, 57; 1938, 109; 1964, 52, 63–64; 1966, 8; 1968b, 18; Schwarz 1966, 94–96; Černý 1991, 20–21, 24–27; Valoch–Grolich 1993, 243).⁵ Stalo se tak velmi pravděpodobně zásluhou prvních bezpečně známých držitelů dominia, pocházejících z rodu erbu dvou beraních rohů, Bohuše z Ceblovic a jeho mladšího bratra Hartmana (obr. 2). Bohuš se přitom psal po Jedovnicích, nejspíše středisku starší sídelní enklávy v nitru vrchoviny a původním východisku osídlovacího postupu na panství již roku 1251, zatímco Hartman je znám jako vlastník majetků na dominiu a pán nejspíše již vybudovaného hradu Holštejna poprvé roku 1268 (CDB IV/1, 377, č. 212; V/2, 115, č. 551; V/4, 496, č. 117, sig. 4, 12; srov. Šebánek–Dušková 1952, 131–132; Hrabětová 1969, 103–106; Doležel 1996, 13). Je proto možné, že celý okrsek drželi zpočátku bratři v nedílu, což by znamenalo, že jejich rod získal již jejich otec Crha z Ceblovic, na sklonku života v letech 1250 a 1251 ovladl pro rod purkrabí, zemřel někdy mezi 23. březnem a 19. květnem 1251 (CDB IV/1, 372, č. 208; 376–377, č. 211 a 212; Janiš 1999, 236; Jan 2000, 77, 79; k rodu pánů z Ceblovic např. Sedláček, A., 1893, 287–292; Trampler 1903, 282–310; 1904, 89–92, 94–118; Hosák 1938; 1948, 63; Černý 1991, 19–28; možnost nabytí majetků na Drahanské vrchovině Crhou z Ceblovic nastínil už Hosák 1964, 63).⁶ Jména obou bratrů jako iniciátorů osídlování zůstala pro paměť zachována v názvech vsí dominia, Bousína (dříve Bohušína), Hartmanic a snad i Kotvrdovic (původně Gottfriedschlagu). Naproti tomu souvislost fortifikace v poloze Smilovo hradisko u Drahan s Bohušovým synem Smilem již není nepochybná (srov. např. Hosák 1964, 52; 1966, 8; Velínský 1979, 107–108; Bolina–Doležel 1988, 328; Černý 1991, 27; zdrženlivě Plaček 2001, 575; Šlězár 2002, 69–75).

Za termín *ante quem* pro založení a lokaci většiny osad holštejského okrsku německými kolonisty lze přitom považovat rok 1267, kdy olomoucký biskup Bruno zmínil ve své závěti, že někdy před tímto datem odkoupil od šlechtice jménem Mukař 13 lánů ve vsi *Willemslaghen* u Blanska (*Emimus eciam tredecim laneos apud Planceken in villa de Willemslaghen apud nobilem dictum Mucare* – CDB V/2, 78, č. 526; do let 1251–1267 zařadil německé osídlování Holštejska např. již V. Grolich; srov. Valoch–Grolich 1993, 243). Jde nepochybně o téhož muže, který jako *miles* z okolí Hartmana z Ceblovic svědčil jen o několik měsíců později, 5. března 1268 při Hartmanově donaci zábrdovickým premonstrátům (zde uváděn jako *Mucker* či *Mucerker* – CDB V/2, 115, č. 551). Vilémovice

Obr. 2. Pečeť Hartmana z Holštejna z 80. let 13. století. Podle R. Trampler (1904, 90, Fig. 2).

byly poté po celý středověk skutečně rozděleny mezi tři vrchnosti, kdy vedle drobné vladýcké državy náležel menší díl vsi k olomouckému biskupství a převážná část pak k holštejskému panství (Knies 1902, 197; Doležel 1994, 186–187). Je proto zřejmé, že Mukař odprodal někdy před rokem 1267 jako lokátor nebo urozená osoba v blízkém vztahu k pánům z Ceblovic část svých svobodných majetků v již vysazené vsi, dle jména už osídlené německým etnikem a patřící jinak k holštejskému dominiu.

Lze-li předpokládat, že Bohušin a možná i Kotvrdovice (Gottfriedschlag) byly pojmenovány po starším z obou bratrů, Bohušovi, může o časovém zařazení kolonizace výsluhy pánů z Ceblovic na Drahanské vrchovině více napovědět i přibližné vročení Bohušova odchodu na jiná moravská teritoria a doba převodu holštejského statku do Hartmanova výhradního vlastnictví. V průběhu 50. let 13. století nebyl Bohuš dlouhodoběji vázán žádným úřadem a ještě roku 1258 považoval za výhodné směniti s opatstvím v Břevnově zjedni ves Sobotovice pod Brnem za sebranický újezd při severozápadním okraji Drahanské vrchoviny (CDB V/1, 238–239, č. 149).⁷ Již 12. září 1263 byl však poprvé v zachovaných dokladech uveden ve vysoké hodnosti králova maršálka a o tři roky později snad i ve funkci přerovského purkrabího (CDB V/1, 584, č. 392; 700, č. 472). Právě do souvislosti s výkonem úřadu kastelána v Přerově bývá dáván Bohušův zisk drahotušského panství v Moravské bráně, po kterém se Bohuš poprvé psal snad roku 1269 a kde následně vybudoval někdy před rokem 1278 stejnojmenný hrad (CDB V/2, 195, č. 599; 577, č. 858; 612, č. 875; srov. např. Trampler 1903, 296–297; Hosák 1938, 109; Bolina 1988). Jak se zdá, přešel tedy Bohuš definitivně na své nové severomoravské državy nejspíše po polovině 60. let 13. věku, bezpečně však před 5. březnem 1268, kdy již jeho bratr Hartman disponoval majetky na Holštejsku sám, bez bratrova konsensu (CDB V/2, 115, č. 551). Je tedy zřejmé, že vsi nesoucí na Drahanské vrchovině Bohušovo jméno mohly být založeny nejpozději kolem roku 1265.

2. K možným východiskům a okolnostem příchodu německých osadníků na Holštejsko

Diplomatické a lingvistické prameny tak vymezují kulminaci osídlování holštejského dominia přibližně do 50. a 60. let 13. století. Poměrně určité údaje ovšem poskytují rovněž k možnému původu německé části osadníků. První badatelé ještě přisuzovali vzrůst cizího etnika na Holštejsku vlivu biskupských manů ze sousedního blanenského panství (tak Brandl 1880, 181–182; Knies 1902, 84), tuto hypotézu ostatně ještě nedávno prosazovala část německých či sudetoněmeckých historiků, bez spolehlivějších důkazů spekulujících o dalekosáhlém vlivu biskupa Bruna a jím údajně povolanych severoněmeckých kolonistů na osídlování více moravských regionů (cf. Matzke 1969, 75; Stoob 1977, 101–102). Již R. Trampler ale na základě informací A. Sedláčka o majetcích Hartmana z Holštejna v okolí rakouského Mailbergu uvažoval o východisku německého kolonizačního proudu právě v tomto prostoru (Sedláček, A., 1893, 290; Trampler 1903, 303; dle nich kupř. Hosák 1938, 109; Černý 1991, 20). To měla potvrzovat i typika německých místních jmen v regionu, podle typického substantiva -schlag ukazující na širší oblast bavorského a rakouského Podunají (Hosák 1931, 57; 1962, 174; 1966, 8; 1968b, 18). Ojedinelý naproti tomu zůstal názor E. Schwarze, který na základě nejistých premis a filologického rozboru uvažoval o domovině přistěhovalců jak ve středobavorské (a tedy i rakouské), tak v severomoravské jazykové oblasti středověké horní němčiny (Schwarz 1966, 71–72, 96, 127, 129).

V obecné rovině se německá mýtní toponyma s charakteristickým základem -schlag, popřípadě -schlagel a -schlagles vyskytují na celém evropském teritoriu mezi Másou, Dunajem a Němenem skutečně téměř výhradně v rakouském horním a středním Podunají (např. Higounet 1989, 265–267, Carte 1; dle něj i Žemlička 1997, 282). Detailnější geografické vymezení pak prozrazuje, že jde především o vsi v lesnatých okrscích na sever od Dunaje, zvláště v dolnorakouské Lesní čtvrti (Waldviertel), v Horním Rakousku pak v okolí Cáhlova (Freistadt) a v oblasti řek Velké i Malé Mhly severně od Lince (tzv. Mühlkreis). Dále, na německé straně dunajského levobřeží, je již jen několik málo lokalit v povodí Groß Ohe,

velmi významné koncentrace takto nazvaných osad se však nacházejí na české straně, u Nové Bystřice, na Jindřichohradecku, v Novohradských horách a šumavském podhůří. Je zajímavé, že na Moravě se s výjimkou několika málo s novobystřickým regionem sousedících vsí na Slavonicku tato skupina místních jmen mimo holštejnské panství nevyskytovala, jedinou výjimkou je dnešní Heřmanov (Hermannschlag) u Křižanova na Českomoravské vrchovině (ke geografickému rozšíření toponym typu -schlag a jejich dataci srov. kupř. Schwarz 1926, 144; 1931, 106–108, Deckblatt 2; 1965, 356–358, 379, 393–404, 450–453; 1966, 82, 95, 139; 1969, 66; Lechner 1937, 24–25, mapa; Šmilauer 1960, 181, 185–198; Hosák 1962, 171; Hornung 1974; Nekuda, V., 1975, 169–170, obr. 159).

Možné východisko německé kolonizace části Dražanské vrchoviny není však možné na základě toponomastických indicií hledat přímo v oblastech s obdoby místními názvy, ale daleko spíše v těch úkrajích, odkud byla výše uvedená teritoria především v průběhu 12. a 13. století osídlena. V případě Moravě nejbližší rakouské Lesní čtvrti jde přirozeně o již dříve osazené sousední okrsky, ať již to byl prostor takzvaného Wachau mezi Melkem a Křemží i údolí řeky Chuby (Kamp) na jihu, nebo povodí Pulkavy (Pulkau) na východě, již ve Vinné čtvrti (Weinviertel); k vývoji osídlení Lesní i Vinné čtvrti ve středověku srov. např. souhrnně Posch 1991, 394–408; z jednotlivých titulů cf. Lechner 1937, 31–220; 1971, 320–346; Koller 1979). Není pravděpodobně přítom náhodné, že právě na pomezí jižní Moravy a dolnorakouské Vinné čtvrti se mocensky i majetkově angažovalo hned několik příslušníků rodu erbu beraních rohů, vlastníciho i holštejnské panství.

Mezi pány z Ceblovic, úzce svázané s rakouským prostředím, je třeba uvést již otce bratrů Bohuše a Hartmana, Crhu z Ceblovic, který od roku 1244 až do března 1250 zastával úřad purkrabího na Děvíčkách, důležité pohraniční pevnosti proti Rakousku (CDB IV/1, 128, č. 43; 333, č. 182). Právě v té době bylo okolí hradu dosídlováno rakouskými kolonisty (např. Hosák 1948, 19–20, 90; 1956, 58–60; 1967, 30–32, 62–67, 77–79), jak ale svědčí i Crhův příklad, vzájemné kontakty mezi Moravany a Rakušany neměly vždy podobu klidné koexistence. Podle Pulkavovy Kroniky české, opírající se v tomto případě patrně o spolehlivé starší prameny, byl Crha v lednu roku 1246 mezi těmi moravskými šlechtici, kteří byli při nevydařeném vpádu pod vedením Oldřicha Korutanského z Moravy na rakouské území v boji zajati vévodou Fridrichem Bábenberským. Jako purkrabího poté Rakušané Crhu přivedli pod Děvíčky a pohrůzkami a mučením jej nutili k vydání hradu, což však odmítl i přesto, že mu bylo vypíchnuto levé oko (FRB V, 140–141, 298; Bláhová–Eršil–Mertlík–Pavel–Zachová 1987, 358–359; srov. Novotný, V., 1928, 771–772, poznámka č. 1; Zemlička 2002b, 166).⁸

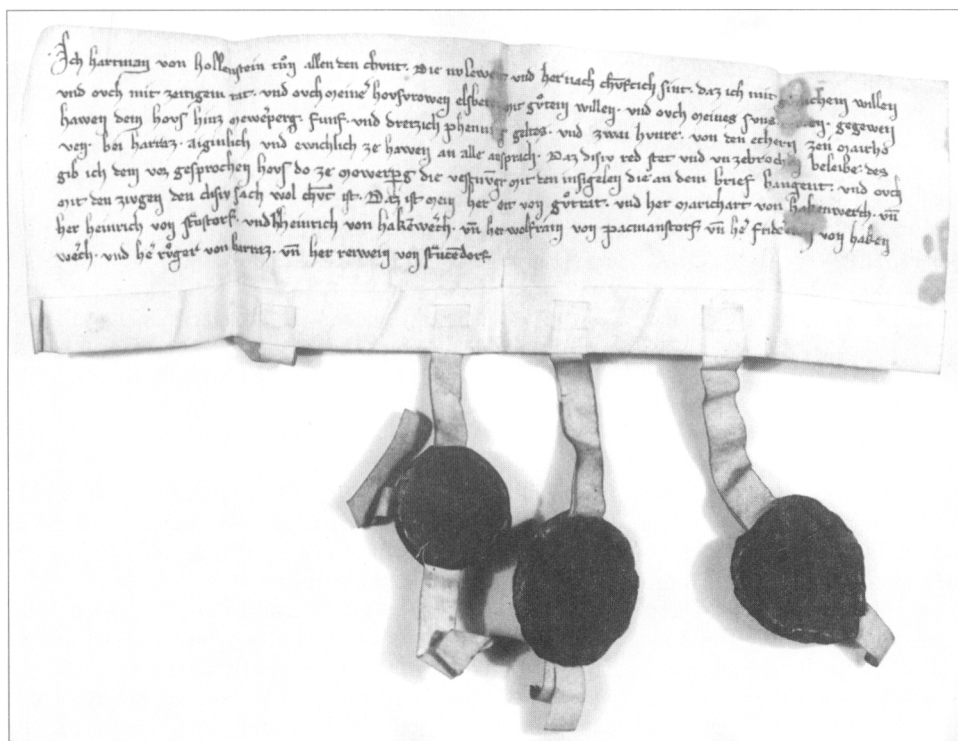
Jak se zdá, tato neochvějná věrnost zajistila přízeň zeměpána jak Crhovi, na sklonku života olomouckému kastelánovi, tak oběma jeho synům. Starší Bohuš byl v družině Přemysla Otakara II. při jeho rakouské výpravě, zahájené v listopadu roku 1251, kdy mladý Přemyslovec převzal bábenberské dědictví. Dobové prameny konkrétně dokládají Bohušovu účast na Přemyslově hainburské svatbě s dědičkou rakouských zemí Markétou v únoru 1252 a poté v druhé polovině března 1252 jeho přítomnost v suité panovníka u Křemže (CDB IV/1, 565–567, č. 430, 431 a 434; 570, č. 439). Bohuš si při tom patrně získal natolik Přemyslovu důvěru, že mu za následujících bojů s uherským králem a jeho rusko-polskými spojenci od června 1252 až do dubna 1254 bylo jako purkrabímu pravděpodobně svěřeno důležité město a hrad Láva na rakousko-moravské hranici (k Lávě srov. např. Spreitzer 1970; Goldmann 1976; Büttner–Madritsch 1987, 175–180; Haas 1990; vesměs s další literaturou; ke správě města ve 13. věku speciálně Weltin 1973; 1975, 17–32, 48–50, 95; 1979, 170; opět s citací dalších příspěvků). Nejspíše s Bohušem s Ceblovic lze totiž ztotožnit lávského kastelána Bohuše, který svědčil spolu s dalšími českými a moravskými velmoži na velkém privilegii Přemysla Otakara II. pro klášter ve Vilémově, vydaném 14. listopadu 1253 v Praze (*Bohusch de La castellanus* – CDB V/1, 32, č. 2 – na tuto možnou identifikaci upozornili např. již Weltin 1979, 170, pozn. č. 50; Plaček 1995, 77 a Doležel 1996, 12; k politickému vývoji viz alespoň Novotný, V., 1928, 818–852; 1937, 12–16; Hoensch 1989,

38–51; Žemlička 1998, 102–105; Wihoda 2002b, 114–117). Další bezprostřední doklady o Bohušových vztazích k rakouským zemím se mi zatím nepodařilo získat, o kontaktech rodiny s německým jazykovým a kulturním prostředím svědčí snad jen jméno Bohušovy dcery Herthy (CDB V/2, 611–612, č. 875; CDM IV, 239, č. 176). Za zmínku však stojí, že Láva patřila i v 60. letech 13. věku díky své poloze k místům kontaktů mezi moravskou a rakouskou nobilitou, jak dosvědčuje zachovaná bohatá korespondence kapitána města Kadolta z Wehingu s Benešem ze Cvilína, Gerhardem ze Zbraslavi či s Milotou z Dědic (Weltin 1975, 108–109, č. 29 a 30; 116–117, č. 45–47; 124, č. 60; 126, č. 65).

Naproti tomu v případě Bohušova mladšího bratra Hartmana nás šťastně dochované písemné prameny informují přímo o Hartmanových (patrně lenních) majetcích v Dolním Rakousku, určitě vazby na tamní prostředí mohla mít i jeho žena Alžběta a jediný Hartmanův doložený syn Crha. Geografická poloha obou známých Hartmanových rakouských držav Großharras a Patzmannsdorf v blízkosti Lávy i přízeň celé jeho rodiny, prokazovaná nedaleké mailberské johanitské komendě přitom naznačují, že i zde mohl na počátku stát Bohušův kastelánský úřad v Lávě. Okolní statky by pak byly již Bohušovým „kastelánským“ ziskem, přešlým později na bratra, ať se tak již stalo za Bohušova života nebo až poté, co otcovské statky převzali jeho synové (Bohuš zemřel někdy mezi 12. dubnem 1287 a 21. květnem 1288 – srov. CDM IV, 328–329, č. 250 a 252; 350, č. 272). Nelze ale ani vyloučit, že nabyvatelem byl sám Hartman, zvláště v 50. a 60. letech 13. věku na počátku své kariéry velmi častý Bohušův společník, poté ale i brněnský komorník (1278–1286: CDB V/2, 577, č. 858; CDM IV, 311, č. 238; srov. Janiš 1999, 47–50, 247; Jan 2000, 106–107). Mohlo jít přitom o věno, které Hartmanovi do manželství přinesla jeho žena Alžběta. Tuto eventualitu naznačuje totiž okolnost, že k veškerým majetkovým transakcím svého muže s užitky a nemovitostmi v Dolním Rakousku vyslovovala Alžběta souhlas a k příslušným písemným pořízením přivěšovala na znamení konsensu svoje vlastní *sigillum* (srov. další výklad). Ani námět či opis Alžbětiny pečeti, zachované ve třech identických exemplářích, však zatím nedávají jasnější odpověď na otázku po jejím původu – oválný typář o rozměrech 3,4×3,2 cm v legendě oznamuje, že se jedná o „*pečeť Alžběty z Holštejna*“ (*·S·ELIZAB·D·hOL·ISTAIN* – „*[sigillum] Elizab[ete] d[e] Hol[n]jstain*“). V pečetním poli je pak poněkud překvapivě *Agnus dei* – církevní motiv eucharistického Božího beránka, odkazující spíše než na rodové kořeny asi na osobu možné Alžbětiny patronky, matky sv. Jana Křtitele, jehož byl beránek nejčastějším atributem.⁹ Eventuálnímu rakouskému původu Alžběty by konečně také nasvědčovala německy psaná podoba jejího jména v některých dokladech (*Elspeht*).

Již zmíněné písemnosti k majetkům Hartmana z Holštejna v rakouské Vinné čtvrti objevil a jako jediný ze všech genealogů rodu erbu dvou beraních rohů v originálu studoval dosud pouze A. Sedláček, jím udávanou záhadnou provenienční značku „M.“ nedokázali rozluštit ani R. Trampler, ani L. Hosák a E. Černý (srov. Sedláček, A., 1893, 290; Trampler 1903, 306, pozn. 5, 308; 1904, 90–91; Hosák 1938, 109; Černý 1991, 20). Další čeští badatelé pak dokonce příslušné listiny ani neidentifikovali jako bohemika a Hartmana omylem považovali za dolnorakouského šlechtice, píšícího se po některé ze čtyř lokalit podobného názvu (Hollenstein) v Dolním Rakousku (Hlaváček–Hledíková 1977, 112, 117, 150, 170). Je proto na místě, aby jim jako prvořadému svědectví o možném východisku německých kolonistů Dražanské vrchoviny byla věnována po více než sto letech opětovně zvýšená pozornost, i když širší poznatky může přinést jen speciální diplomaticko-historická studie.

Jde o čtveřici listin, uložených dnes ve Státním ústředním archivu v Praze, ve fondu Archiv Českého velkopřevorství maltézského řádu (dále SÚA, ŘM), mezi pergameny komendy v Mailbergu, která byla ve všech případech jejich příjemcem (Beránek–Uhlířová 1966, inv. č. 1 264, 1 316, 1 459 a 1 486).¹⁰ Nejstarší z nich je přitom patrně nedatovaná, německy psaná donace, kterou Hartman z Holštejna se souhlasem své ženy Alžběty a syna Crha dal mailberským johanitům natrvalo roční plat 35 feniků a dvou kuřat, odváděný z polí patřících k usedlostem či dvorům u vsi Großharras (*mairhoven bei Harraz* – SÚA,

Obr. 3. Donační listina Hartmana z Holštejna z přelomu 80. a 90. let 13. století pro johanitskou komendu v Mailbergu. Foto SÚA Praha, J. Olszewiczová.

ŘM, sign. Jo XXXIII Mail. 215; Hlaváček–Hledíková 1977, 150; viz obr. 3). Časové zařazení indikuje Hartmanova pečeť, k listině přivěšená vedle pečeti jeho ženy a dvou svědků z řad rakouské nobility – zřejmě zde byl použit čtvrtý, předposlední ze známých Hartmanových pečetních typů, chronologicky spadající mezi třetí typ, známý z 21. května 1288, a typ pátý, užívaný Hartmanem nejméně od 23. dubna 1291 (k Hartmanovým pečetím více ve zvláštním připravovaném příspěvku, prozatím srov. alespoň Trampler 1904, 89–91; Hradecká 1973, 73–74, č. 175–178). Stejněho místa, vzdáleného 12 km jihozápadně od Lávy, se ovšem patrně týká i další pořízení, tentokrát v latině sepsané 23. dubna 1291 (SÚA, ŘM, sign. Jo XXXI Mail. 71; Hlaváček–Hledíková 1977, 112). Hartman jím opět za souhlasu své manželky a syna, tentokrát ale také Štěpána z Maissau daroval špitálu rytířů sv. Jana Jeruzalémského v Mailbergu pro spásu duše vlastní i svých blízkých tři čtvrtiny lánu *in Mairhouen*. Vyžádaný konsens Štěpána z Maissau by navíc mohl naznačovat, že se jednalo o statek lenní, je ostatně nápadné, že i v pravděpodobně starším z obou dokladů hovoří Hartman o prvním ze svědků, Ottovi z Gutrad jako o svém pánovi (*mein her Ott von Gvotrat*). Obě donace vyšly přitom vstříc snaze mailberské komendy získat v nedalekém Großharras koncentrovanou skupinu majetků, zahrnujících co největší díl osady (k dějinám komendy srov. např. Lechner 1969; k její podobě Plaček 1992, 193, 195–196). Již někdy před rokem 1231 tu rozsáhlé državy mailberskému špitálu darovala Judita, bába Markéty, ženy Karla z Gutrad, 2. února 1255 věnoval Jindřich ze Seefeldu křížovníkům patronát místního kostela, dalšíš nemovitostí a užitků pak johanité v Großharras nabyli zejména v 80. a 90. letech 13. století (ke šlechtickým majetkům v osadě srov. i Büttner–Madrtsch 1987, 173–174).¹¹ Svými dary se tak Hartman se svými nejbližšími zařadil mezi moravské urozené podporovatele rytířů s bílým kotkovým křížem na pláštích (cf. Waldstein–Wartenberg 1988, 37, 84–85, 100–101, 265–283; Skřivánek 1995, 14–19, 24–55; Jan 2002, 290–296).

Jiné dva doklady lze vztáhnout ke vsi Patzmannsdorf, položené jen 4 km jihovýchodně od Großharras (k historii obce viz Büttner–Madritsch 1987, 192–194). Již někdy před 21. květnem roku 1291 tu od Hartmana z Holštejna, jeho ženy Alžběty a syna Crhy odkoupil rakouský šlechtic Wulfing ze Sonnbergu a jeho žena Hedvika určité lenní statky, které pak onoho dne noví nabyvatelé prodali komturovi Wernhardovi z Anhangu a mailberské komendě (SÚA, ŘM, sign. Jo XXXI Mail. 21; Hlaváček–Hledíková 1977, 112). Johanité zde jeden lán získali přitom již v předchozím roce od Dietmara z Baumgarten a jeho synů (SÚA, ŘM, sign. Jo XXXI Mail. 11; Hlaváček–Hledíková 1977, 111), právě složité majetkové poměry v osadě nejspíše také vedly mailberské rytíře k tomu, aby si zřejmě někdy brzy poté vyžádali písemnou záruku za koupené statky také u Hartmana, Alběty a Crha. Bralo se tak německým, nedatovaným prohlášením, zpečetěným jak Hartmanem, tak jeho chotí (SÚA, ŘM, sign. Jo XXXIII Mail. 232; Hlaváček–Hledíková 1977, 117; jiné užítky v Patzmannsdorfu odkupovala komenda ještě roku 1327 – SÚA, ŘM, sign. Jo XXXII Mail. 129).¹² Listina z 21. května 1291 vypočítává přitom velmi podrobně veškeré užítky z patzmannsdorfských držav, Hartmanem odprodaných, výnosné bylo zřejmě především zdejší rozvinuté vinařství. Ze samotného léna bylo ročně placeno 9 solidů bez 10 feniků a dále 20 měřic pšenice, 4 usedlosti (dvorce) odváděly půl libry feniků bez 10 feniků, z vinohradů 14 feniků, z odebraného dřeva 40 feniků. Za užívání kamenolomu platili usedlí 43 feniků, z obdělávaných polí plynulo ročně 15 měřic ovsa a z pustých polí 3 feniky peněz, podíly na horenském právu činily až 35 liber feniků ročně.

Samostatnou, zatím nepříliš jasnou kapitolu kontaktů rodu dvou beraních rohů s rakouským prostředím konečně tvoří životní osudy Hartmanova syna Crha. Důležitou roli v názorech dosavadního bádání zde přitom sehrála mylná identifikace pečeti Alžběty z Holštejna na právě probraných mailberských pergamenech 90. let 13. století, které A. Sedláček chybně považoval za pečeti Crhovy (Sedláček, A., 1893, 290). Jestliže námětem těchto pečeti byl církevní motiv Božího beránka a pečeti samy byly navíc přivěšeny k listinám ve prospěch komendy rytířů sv. Jana Jerusalemského v Mailberku, soudil totiž již R. Trampler vcelku logicky na Crhův duchovní stav a možnou příslušnost k mailberským křížovníkům, což převzala část další literatury (Trampler 1903, 308–309; 1904, 90–91; dále kupř. Bednářová 1956, 119; Černý 1991, 21, 23; 1999, 45; Doležel 1996, 13; Plaček 2001, 226). Tento předpoklad ale spolu s novým přiřazením pečeti Alžbět z Holštejna přirozeně padá, uvažovanou Crhovu duchovní příslušnost zcela vylučují také veškeré další zprávy písemných pramenů. Texty listin Hartmana z Holštejna z let 1288 a 1291, kde je Crha zmiňován, se totiž odvolávají na možné Crhovo potomstvo, v prvním z obou dokladů byl Crha navíc ustanoven ochráncem a vykonavatelem donace v případě smrti svého otce (CDM IV, 350–351, č. 272; SÚA, ŘM, sign. Jo XXXI Mail. 71). V poslední zmínce, známé mírové smlouvě mezi Jindřichem Korutanským a Fridrichem Habsburským o postoupení českých zemí ze 14. srpna 1308, byl Crha dokonce uveden jako zástavní držitel jihomoravského zeměpanského města Podivín, na které obdržel list od Rudolfa Habsburského za jeho krátké vlády v Čechách a na Moravě v letech 1306 a 1307 (CDM VI, 376, č. 15; srov. Šusta 1935, 698–718). Za těchto okolností je tak třeba dát za pravdu názorům o Crhově světském postavení (tak Hosák 1931, 29; 1938, 109; 1964, 64). Snad přinese více světla do otázek kolem jediného známého Hartmanova syna další bádání, nesporná je však Crhova spoluúčast na vlastnictvích rodu v okolí Lávy a v době bezprostředně po vymření Přemyslovců jeho angažovanost na habsburské straně.

Majetky Hartmana z Holštejna a jeho rodiny ve Vinné čtvrti, doložené v oněch čtyřech listinách z konce 80. a počátku 90. let 13. století, nejsou nikterak velké pro uvažovaný přesun části obyvatel do neosídlených okrsků Dražanské vrchoviny. Oproti stavu z let 50. a 60. se však mohlo jednat již o menší části původně rozsáhlejších držav, rozplynulých v prodejkách a dalších zbožných donacích, zejména po roce 1278, kdy český a moravský panovník ztratil aktuální naději na vládu v rakouských zemích. Kolonisté také nemuseli bezpodmínečně pocházet přímo z rakouských statků rodu erbu dvou beraních rohů, ale

mohli se – inspirování svými sousedy – ze svých poddanských povinností vyvázat i na jiných dominiích v blízkém okolí. Počet hospodářů, potřebných pro primární osazení nově budovaných vsí holštejského panství však ani po revizích původních představ bádání o masivních přesunech populací z německého západu na nová teritoria na východě nebyl právě malý. Při zhruba 14–17 osadách, které byly na holštejském statku dle všech indicií osídleny německými přistěhovalci, je třeba počítat pro provizorní fázi existence každé vsi přibližně alespoň s pěti usedlíky spolu s jejich rodinami. To výsledně dává počet minimálně 70–85 usedlých celkem, při uplatnění populačního koeficientu pěti osob na každou rodinu pak 350–425 duší. Tato čísla lze však považovat pouze za počáteční orientační odhad, pohybující se hypoteticky při dolní hranici pravděpodobnosti, který bude nutno dále prohloubit zevrubným studiem. Zásadní bude jak precizování vědomostí o průměrné velikosti osad na panství v primární lokační fázi (pro zaniklý Bystřec Belcredi 1999, 69–73), tak vytvoření teoretických modelů demografického vývoje v dalších etapách osídlení. O původu, množství a okolnostech přesunu rakouských osadníků na Dražanskou vrchovinu pak snad více napoví také podrobnější historicko-sídelní výzkum, zaměřený na širší dolnorakouskou oikumenu. Veškeré zde snesené indicie ale hovoří o jejich možném východisku v rakouské Vinné čtvrti.

V souvislosti s pozoruhodným fenoménem rozsáhlé kolonizace holštejského panství německými usedlíky je třeba zodpovědět dále otázku, proč moravský rod pánů z Ceblovic využil na rozdíl od jiných pozemkových vrchností na Dražanské vrchovině ke zhodnocení své výsluhy nikoliv domácích, ale cizích osadníků. Jasnější vysvětlení tu opět přinese patrně pouze speciálně orientovaný, v širších dimenzích se pohybující srovnávací výzkum, zatím lze formulovat pouze určité náměty. Výchozím momentem mohla být izolovaná poloha panství. Holštejsko bylo totiž prakticky jako jediný majetkově-správný útvar situováno v nitru vrchoviny, bez dostatečného zázemí a základny osídlovacího postupu na některém ze starých sídelních území a komor v okolních úrodných úvalech. Další intenzivní studium může tento hypotetický výklad vyvrátit, v současnosti se ale zdá, že starší slovan-ské osídlení, rozptýlené tu zřejmě v několika málo enklávách (Jedovnice, snad Ostrov?) bylo patrně příliš slabé na to, aby poskytlo dostatečné lidské kapacity. Není ostatně náhodné, že se na celé vrchovině nepodařilo dodnes nad vrstevnicí 450 m n. m. zjistit stabilnější středověké osídlení před rokem 1200.

Složitější bude naproti tomu objasnit, proč páni z Ceblovic nevyužili pro kolonizaci v intenzivnější míře potenciální osadníky ze svých dalších moravských statků. Jako jedna z eventualit se nabízí opět absence uspokojivých populačních rezerv, z dostupných písemných pramenů však nijak nevyplývá, že by pozemkové vlastnictví Crhy z Ceblovic nebo jeho synů bylo alespoň na starém sídelním území před polovinou 13. věku výrazně menší než u jiných srovnatelných moravských rodů. Celkové komparativní zpracování majetkových poměrů domácí nobility ve 13. století sice postrádáme, pod panstvím příslušníků erbu dvou beraních rohů se ale i s pominutím pánů z Popovic jako jejich poboční větvě nacházely poměrně četné osady. Vedle samotných Ceblovic, dnes zaniklých mezi Rosicemi a Neslovicemi jihozápadně od Brna, po kterých se Crha a jeho bratr Častolov počali psát od roku 1237 (CDB III/1, 207, č. 165; III/2, 353, č. 259), vlastnil rod na Rosicku i další statky – vlastní Rosice (držba doložena někdy mezi roky 1253 a 1258: CDB V/1, 280, č. 174), Zbýšov a zaniklou Studýň (1280, 1281, 1288: CDM IV, 239, č. 176; 253, č. 187; 267, č. 202; 350–352, č. 272–274; MZA, E 6, listina sign. E g 15). V úrodném kraji pod Brnem to byly pak již před rokem 1258 Sobotovice, které toho roku směnil Bohuš z Ceblovic s břevnovským klášteřem za poměrně velký sebranický újezd na Malé Hané (CDB V/1, 238–239, č. 149). U Nosislavi není naproti tomu jisté, zdali nešlo roku 1278 o věno Bohušovy ženy Žofie (CDB V/2, 612, č. 875). Je ale možné, že na dolní Svratce měl rod i jiné majetky, jak L. Hosák (1948, 63) nadhodil v případě Židlochovic a Unkovic.

Také na dvorských úřadech a hodnostech se páni z Ceblovic podíleli v zásadě nemenší mírou než ostatní moravská šlechta, platí to již pro bratry Crhu a Častolova během druhé

čtvrtiny 13. století, patrně ale i pro jejich předky (přehled Hosák 1938, 107–108). Jediný znatelný rozdíl oproti některým jiným moravským urozeným rozrodům je snad možné shledat v poněkud pozdějším získání větších výsluh v mladším sídelním území, které by skýtaly větší prostor pro kolonizaci, dynamičtější populační nárůst osídlenců a budování zřetelněji vymezených hospodářsko-mocenských struktur (trhová centra, opevněné objekty apod.). Prvým takovýmto teritoriem bylo až někdy kolem poloviny 13. věku právě Jedovnicko na Drahanské vrchovině, roku 1258 následoval sebranický újezd a patrně v druhé polovině 60. let pak Drahotuše s přílehlým zázemím. Je možné, že právě zde je odpověď na otázku, proč museli Ceblovští pro zhodnocení svého panství na Drahanské vrchovině využít také cizích přistěhovalců.

3. Slovanští kolonisté na holštejském panství

Je nepochybné, že osídlování Holštejska se zúčastnili v nezanedbatelné míře i moravští, slovanští kolonisté. Pro více než jednu třetinu ať již dosud existujících nebo zaniklých vsí, které mohly být ve 13. století součástí dominia, chybí totiž jakékoliv filologické či jiné důkazy o jejich osazení německým etnikem. V prvé řadě to byly Jedovnice jako prvotní středisko državy a nespíše výchozí bod osídlovacího postupu, které dle všech indicií nabyly ještě před koncem 13. věku trhový charakter (Doležel 2000, 190). Jméno samotné, doložené v letech 1251 a 1268 v predikátech Bohuše jako pána osady a místního fojta Konráda (*de Iedovicz, Iedawiz* – CDB IV/1, 377, č. 212; V/2, 115, č. 551) a nato až do roku 1390 ještě v původní podobě „Jedovice“, může charakterizovat jak drsné, „jedovaté“ povětrí vrchoviny, tak práci zdejších usedlíků v nezdramých dýmných provozech železářských pecí nebo jiných technických děl (ZDB I, č. 23; V, č. 368; VI, č. 338, 339; VII, č. 266 a 877; srov. Mayer 1928, 23; Hosák–Šrámek 1970, 252). Je možné, že na konstituování a životě městečka se ve 13. a 14. věku podílel i německý živel, posilovaný vzájemnými styky a infiltrací z okolních vsí i majetkovými vazbami některých brněnských měšťanů v Jedovnicích (v letech 1376 a 1385 Hensel Hoffgeber, roku 1376 rovněž Steflin – ZDB VI, č. 338 a 339; VII, č. 266; též Flodr 1990, 284, č. 415). Konkrétnější doklady pro tuto hypotézu však nejsou k dispozici a v 16. století má jen jedině z celkem 53 známých osobních jmen jedovnických usedlíků německý původ (roku 1506 Hanzlík – srov. Černý 1991, 53).

Slovanské založení je třeba předpokládat také v případě vsi Bukovinka na jižním okraji panství, kterou Hartman z Ceblovic roku 1268 odkázal premonstrátskému klášteru v Zábřovicích u Brna a toto nadání pak o patnáct let později rozhojnil o okolní lesy a kostel Nanebevzetí Panny Marie, mezitím v osadě založený (CDB V/2, 115, č. 551; CDM IV, 282, č. 214; srov. Doležel 1989b). Stejně jako u některých okolních německých toponym, rovněž zde místní jméno, v obou listinách ze 13. století zachycené v původní starobylé podobě „Bukovany“ (*Pvchwan, Buchwan*), bylo odvozeno od typického charakteru místního lesního porostu, a to archaicky akuzativem plurálu k obyvatelskému označení lidí zde bydlících „bukověné“ (srov. ne zcela přesný výklad, který podávají Sáňka 1960, 40 a Hosák–Šrámek 1970, 132–134; autentickou podobu jména v listině z roku 1283 srov. MZA, fondy B 1, karton 1 309, sign. O 13; E 59, sign. 86, fol. 23r.; sign. 87, fol. 18v.; G 10, rkp. č. 296, fol. 43v.; SÚA Praha, fond ČDK, sign. IV B 101, kart. 401, list 52). Další dvě vsi, sousedící v severním cípu Holštejska, upomínají svými názvy dokonce na oba iniciátory kolonizace panství, bratry Bohuše a Hartmana z Ceblovic. Jde o Bousín, kde lze Bohušovo jméno jasně stopovat v nejstarších zápisech toponyma z let 1347, 1373 a 1384 (*Bohussin, villa Bohussii*), a Hartmanice, uváděné v podobě *Hartmanicz* poprvé rovněž roku 1347 a stejně i 1348, 1376 a dále (*Hartmanycz, Hertmanicz, Harmanicz* – CDM XV, 43–44, č. 55; 143, č. 168; ZDO I, č. 15; II, č. 349; IV, č. 122 a 349; ZDB VI, č. 860). Že v obou případech šlo patrně od počátku o domácí založení, svědčí české podoby jejich názvů, zachycené v písemných pramenech 14. století a lišící se od současně uváděných německých jmen v nejbližším okolí (Otinoves: 1347, 1384 i 1399 *Ottenschlag* – CDM XV, 43, č. 55; ZDO IV, č. 349; VI, č. 925; k toponymii všech právě vzpomenuých osad i Hosák 1966, 8

a Kopečný 1985, 5–6, 18, 34; z roku 1414 známe bousínského rychtáře Filipa řečeného Otlík – Novotný, F., 1934, 66–67). Obdobně lze ostatně argumentovat také u dalších sousedních vsí, Rozstání a zaniklého Vaňkouše, jejichž pravděpodobnou prvotní příslušnost k holštejnskému dominiu 13. věku navozuje vedle polohy v rámci sídelní struktury i typická půdorysná skladba obou sídel a příslušných plužin (1358 *Rostanye*, 1368 *Rostan*; 1348 *Vancus*, 1463 *Wankus* – ZDO I, č. 15, 538 a 987; KP IV, 268, č. 16; cf. Hosák–Šrámek 1980, 388, 662; Černý 1992, 76–78; Doležel–Plch 2000c).

Problém s odhadem etnicity prvních osadníků vyvstává naproti tomu u těch sídel, o kterých existují prvé písemné doklady teprve z 15. století, nebo zcela chybí. Týká se to v prvé řadě trojice zaniklých osad, u nichž vzhledem k jejich umístění v nitru holštejnského statku mezi Holštejnem, Husím – Hertwigschlagem a Otinovým – Ottenschlagem nemůže být o jejich nejstarších pánech větších pochyb (obr. 1). Z nich Bohdalůvka a Svatoňůvka figurují až roku 1463 v půhonných knihách (... *že mi drží ... Bohdaluwku, Swatonuwku* – KP IV, 268, č. 16). Typika jejich názvů, zdrobnělých adjektiv k posesivním názvům z osobních jmen (v původním smyslu „Bohdalova, Svatoňova ves“), svědčí ale spíše pro jejich již od počátku slovanský ráz, mladší domácí ekvivalentní názvy okolních vsí původně německých mají navíc jiný charakter (viz výše, srov. Hosák–Šrámek 1970, 83; 1980, 526; Černý 1992, 54–55, 75–76). V jistém smyslu tvoří tato dvě toponyma vlastně českou obdobu k německým místním názvům se základem *-schlag* na panství a mohou uchovávat jména slovanských lokátorů. U další pustiny mezi Vaňkoušem a Svatoňůvkou pak ale postrádáme jakékoliv písemné zprávy, lokalita tak musela být svým objevitelem E. Černým pracovně označena jako „neznámá ves pod Vaňkoušem“. Archeologické nálezy u jednoduchá půdorysná dispozice, nápadně připomínající skladbu nejstarších usedlostí na Bystřeci ale ukazují, že jde o ves zaniklou již ve své prvotní fázi před závěrem 13. století, jejíž jméno zmizelo během středověku z paměti (srov. Černý 1992, 78–79; Belcredi 1999, 69–73, obr. 2).

Jen zdánlivě příznivější je situace v případě jiné ještě na sklonku 13. věku opuštěné osady, až roku 1998 objevené J. Plchem v polní trati „Kombut“ u Kotvrdovic (Doležel–Plch 1999d). V těsné blízkosti sice podle dochovaného pomístního názvu „Dvorce“ stávala dodnes spolehlivěji nelokalizovaná ves Dvorce, v letech 1480–1576 vícekrát připomínaná již jako pustá v rámci druhotně konstituovaného kotvrdovického vladyckého statku, ta však vznikla až při panském dvoře, nově zde založeném pány z Holštejna někdy na přelomu 14. a 15. století. Po tomto dvoře také sídliště bezpochyby dostalo své jméno. Třebaže dvůr patrně využil pozemků staré, celých sto let zaniklé osady, nepřejal její název – roku 1406 byl označen pouze jako „nový dvůr“ (*nova curia*), v letech 1437 a 1464 jako dvůr zvaný či řečený Dvořec (*prope curiam dictam Dworzecz, curia que vocatur Dworzecz*), od roku 1480 se již hovořilo o pusté vsi Dvorce. Toponymum původního sídliště 13. věku jako jediná indicie národnosti jeho osadníků tak zůstává neznámé, možné relace dnešního záhadného pomístního označení „Kombut“ k této lokalitě může objasnit až spolehlivý etymologický a významový výklad (prameny ke Dvorcům viz ZDB VIII, č. 578; XII, č. 301; XIII, č. 217; XV, č. 54; XVI, č. 31 a 158; XXX, č. 125; k historii a problému lokalizace spolu s dalšími zprávami z brněnských půhonů roku 1538 srov. Černý 1968; 1973, 37; 1982, 314–315; 1991, 32–41, 55–61, 64; 1992, 42–43; 1999, 40).

Podomí jako poslední uvažovaná ves prvotního holštejnského dominia reprezentuje patrně případ, kdy původní slovanské místní jméno bylo dočasně poněmčeno, což může zároveň indikovat i dosídlení nebo znovuosídlení starší osady německým etnikem. V nejstarším deskovém vkladu je roku 1349 ves totiž zapsána jako *Boda*, až další zápisy z let 1371, 1385, 1406, 1407 a 1437 uvádějí varianty *Podom*, popřípadě *Podaw* či *Podlomy* (ZDB I, č. 23; V, č. 368; VII, č. 346; VIII, č. 578; IX, č. 144; XII, č. 301). Jak A. Mayer (1928, 23), tak E. Schwarz (1966, 95–96) přitom nejspíše oprávněně považovali roku 1349 doloženou podobu jména vsi za druhotný německý tvar místního názvu, primárně odvozeného ze slovanského apelativa „podomie“, „podomъje“, tedy „místo s domy“, který si němečtí kolonisté okolních vesnic holštejnského panství upravili do formy upomínající snad na výraz

„Boden“ („půda“ – k interpretaci toponyma srov. Hosák–Šrámek 1980, 267). Německá podoba jména pak byla během druhé poloviny 14. století zřejmě opět počestěna, obdobné procesy prokázal kupříkladu pro osady na statcích zlatokorunského kláštera J. Kadlec (1949, 67–70; též Šmilauer 1960, 189). Přesvědčivější filologické argumenty naproti tomu postrádá výklad E. Černého, který považoval verzi *Boda* z roku 1349 za neodvozený původní německý název, snad vystihující povahu místa („Boden“ – rovinatý terén s vkleslinou), nebo uchováající jméno lokátora (Černý 1999, 46–47). Prokázat naznačenou eventualitu možné reorganizace a dosídlení některých starších slovanských vsí holštejského okrsku rakouskými přistěhovanci bude ale nutné ověřit. Prakticky jedinou cestou je přitom případné detailnější chronologické rozčlenění horizontu tuhové keramiky s radélkovým dekorem, objevující se v počátečních fázích osídlení některých vsí a naznačující jejich možný vznik již před polovinou 13. věku (např. Bystřec, Rohrbach). Při současném stavu výzkumu ovšem tuto eventualitu zatím nelze spolehlivěji doložit (cf. Nekuda 1976, 47–52, 55, 57, 61, obr. 10, 11, 12:1, 13:7, 8, 16:5; Belcredi–Nekuda 1983, 57–58; Belcredi 1987, zvl. 137; 1999, 69–70; 2000, 187; Doležel–Plch 2000b, 163; ke klasifikaci, náplni a datování skupiny grafitové hrnčiny s radélkovou výzdobou na širším Brněnsku srov. Procházka 1984, 430–434; 1991, 233–240; 2000, 126–127; Loskotová–Procházka 1997).

V základních konturách načrtnutý souhrnný obraz etnického složení državy pánů z Ceblovic na Dražanské vrchovině bude možno bezpochyby dále doplňovat o poznatky získané historickým bádáním, typologickým a genetickým rozbořením sídel a příslušných plužin, archeologickými výzkumy a snad i podrobným studiem hmotné kultury. Již nyní je však třeba potvrdit vysoký podíl německých, pravděpodobně z Dolního Rakouska pocházejících přistěhovačů na osídlování země. Při uvažované maximální variantě celkem 27 osad, pravděpodobně náležejících na konci 13. století k panství, lze u plných 15 vsí důvodně předpokládat vysoký až dominantní podíl německých hospodářů. Nicméně paralelně byl kraj kolonizován i zásluhou místních, moravských osadníků, nejméně 7 založení postrádá jakékoliv stopy cizího národnostního živilu. Vedle starších slovanských sídelních uskupení, dále zalidňovaných oběma národnostmi, tak na dominiu vznikaly vedle sebe vesnice, ve kterých zněl jak převážně český, tak německý jazyk, nelze vyloučit ani vysazení původních domácích osad za pomoci německého elementu. Jinde mohlo docházet k prolínání obou etnických složek a výsledná situace tak byla bezpochyby dynamicky mnohotvárná a proměnná v prostoru i čase, ne náhodou připomínající soudobé procesy v severnějších oblastech klasické „východní“ kolonizace, především ve Slezsku (srov. např. Körmeny 1995, 76–78, 82–114 s další lit.).

Téměř zcela bohužel na Holštejsku chybí určitější údaje písemných pramenů o vlastním průběhu osídlování, jeho okolnostech, formách, konkrétních zúčastněných osobách, jednotlivých lokátorech a jejich národnosti, zachovánu nemáme ani jednu lokační či výsadní listinu ze 13. a 14. století. Kusé jsou ale také informace o šlechtické i neurozené klientele pánů z Ceblovic, které by nahradily alespoň zčásti absenci přímých dokladů. K dispozici je prakticky pouze již vícekrát zmíněná donační listina Hartmana z Ceblovic pro zábrdovické premonstráty z 5. března 1268, kde pozornost poutají především tři muži, na konci svědecké řady uvedení jako *milites* (CDB V/2, 115, č. 551). V případě Bohuslava z Petrovic by hypoteticky mohlo jít o nejstaršího známého příslušníka vladyckého rodu, vládnoucího menším panstvím v západním sousedství Holštejska, ze kterého je jinak poprvé roku 1316 uváděn Mikul z Petrovic (CDM VI, 70, č. 98; k petrovickému statku kupř. Grolich 1974, 25–31, 33–34). Bohuslav ale patrně spíše náležel k leníkům nejpřednějšího z testátorů Hartmanova pořízení, olomouckého biskupa Bruna a psal se po biskupských Petrovicích na Osoblažsku – je velmi pravděpodobné, že je totožný s Bohušem z Petrovic, který se v letech 1280–1294 pohyboval spolu se svými bratry nejprve v okolí Brunově a poté v suitě opavského knížete Mikuláše (SUB IV, 259, č. 390; V, 29–30, 380, č. 31, 32 a 492; VI, 92, 123–124, č. 107 a 151; též CDM IV, 239, č. 175; 272–273, č. 205 a 206; 402, č. 317; V, 7, č. 8; srov. Doležel 1989b, 4).

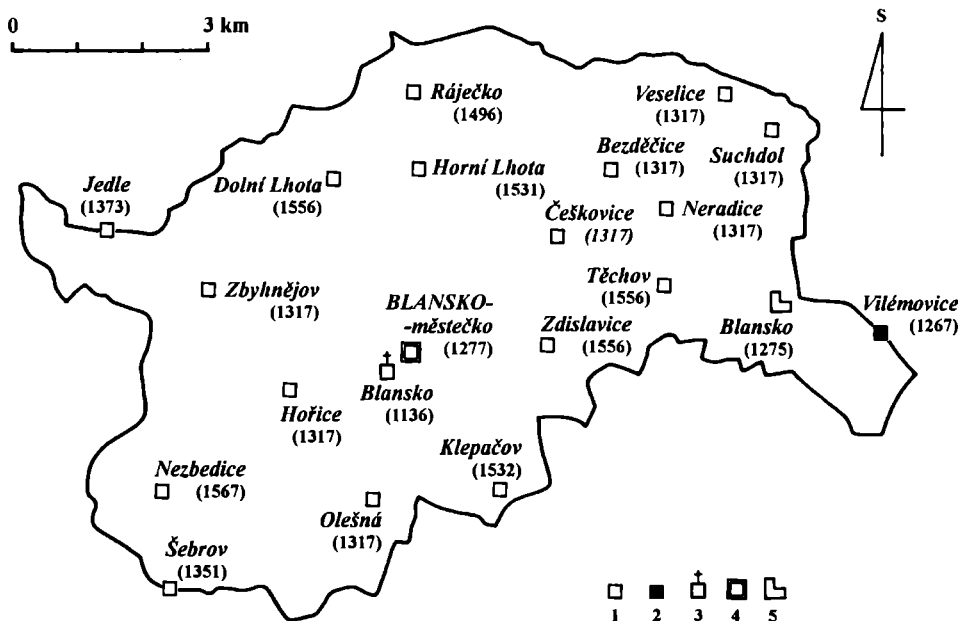
Zcela zřejmě souvisí naopak s pány erbu dvou beraních rohů dva zbývající svědci. Z nich Mukaj (*Mucker, Mucker*) byl již v předchozím výkladu ztotožněn se šlechticem, od kterého biskup Bruno odkoupil někdy před 29. listopadem 1267 celkem 13 lánů ve Vilémovicích u Jedovnic (CDB V/2, 78, č. 526). Spíše než přímo o vilémovického lokátora se tu ale asi jednalo o rytíře v určitém služebném postavení k pánům z Ceblovic, který z jejich držav získal za blíže neznámých okolností určité vlastní statky. Angažovanost v kolonizačním procesu mohla být jen jednou z mnoha eventualit. Dle jména šlo nejpravděpodobněji o představitele domácí slovanské nobility.¹³ Přímou spjatost s výstavbou sídelní struktury na holštejském panství lze pak asi nejdůvodněji předpokládat u jedovnického fojta Konráda, jakkoliv jeho titul (*Chvnradius advocatus de ledawiz*) nemusí ještě dokládat statut Jedovnic jako městečka (obecně srov. kupř. Kejř 1998, 228–232). Je však vysoce pravděpodobné, že právě v té době vrcholil proces přeměny několika zdejších starších sídelních okrsků ve složitější rozsáhlý organismus, ze kterého následně vykristalizovala jedovnická městská osada ve své stabilizované středověké podobě (srov. Doležel–Plch 1999a, b, c; 2000a). Důležitá, ne-li rozhodující role fojta Konráda při této reorganizaci osídlení je při jeho předpokládaných pravomocech nesporná, uvažovat lze rovněž o eventuální spojitosti jedovnického fojství s prosazující se emfyteuzí (obecně srov. např. Bakala 2002a; 2002b, 193; Žemlička 2002a; 2002b, 224–230, 348). Konrádovo jméno i jeho zařazení do sousedství urozených klientů v listině svědčí konečně snad pro to, že mohl patřit ke společensky nejvýše postaveným osobám mezi rakouskými přistěhovalci na Holštejsku.

4. Domácí osídlení v sousedství – blanenský statek olomouckého biskupství

V celkovém kontextu etnické skladby Drahanské vrchoviny ve středověku představuje ovšem holštejské dominium výjimečný jev. Ačkoliv oblast nabízela při velmi řídkém starším osídlení a příznivé struktuře vlastnické držby s dominací velkých majetkovo-správních celků ideální příležitosti pro případné povolání cizích kolonistů, nepřistoupil k tomuto kroku v podstatě žádný z dalších pozemkových pánů. Na některých državách jakékoliv spolehlivější indicie přítomnosti alochtoních etnických prvků zcela chybí (dědický, černo-horský, lelekovický, lešanský, obřanský či plumlovský statek), jinde je možné nanejvýše spekulovat o omezeném osazení některých ojedinělých lokalit nebo využití německých lokátorů (boskovické, doubravické, konické nebo račické panství).¹⁴ Jen v málo případech lze pak prokázat podstatnější podíl německých přistěhovalců v některých městských obcích (Boskovice).

Bohužel stejně jako na Holštejsku, také na těchto dalších šlechtických patrimoniích chybí ale téměř zcela listinný materiál, který by umožnil podrobněji sledovat vlastní kolonizační dění. Poněkud jiná je situace na doménách duchovních vrchností, kladoucích již od 13. století důraz na zachycení právních pořízení písemnou formou a jejich uchování pro budoucnost. V případě Drahanské vrchoviny jde zejména o knínický statek kanonie premonstrátů na Hradišti u Olomouce, do jisté míry ale také o blanenský distrikt olomouckého biskupství. Tu naopak zachované písemné prameny, v případě Knínicka jedinečné i v celomoravském měřítku, dovolují vedle samotného procesu „výstavby země“ intimně sledovat také národnostní tvářnost osídlování. Je proto na místě nastínit etnický obraz kolonizace 13. století také na těchto dvou teritoriích, obraz, který svým téměř výhradně slovanským charakterem tvoří protiklad holštejského dominia pánů z Ceblovic. Srovnání je přitom o to zajímavější, že i v případě Blanenska uvažují dosud někteří regionální badatelé pod vlivem starších interpretací o zčásti německém rázu osídlení ve 13. věku.

Samotné Blansko, položené v jižním závěru širšího údolí středního toku řeky Svitavy v západní části vrchoviny, vstoupilo do psaných pramenů roku 1136, kdy o ves vedl s brněnským knížetem Vratislavem neúspěšně spor olomoucký biskup Zdík, který tu chtěl stavět i kostel (FRB II, 223–224; Bláhová–Fiala–Hrdina–Tomek 1974, 60–61; cf. Novotný, V., 1913, 642–643). Jak se zdá, natrvalo se pak osada i se svým širším zázemím stala součástí biskupských temporálií až v druhé polovině 12. století (CDB I, 119, č. 115; srov.

Obr. 4. Blanské dominium v předpokládaném rozsahu na konci 13. století. 1 – vsí osídlené slovanským etnikem; 2 – osada s většinou německých osadníků; 3 – sídlo fary; 4 – městečko; 5 – hrad. U názvů lokalit doplněna data jejich prvního výskytu v písemných pramenech. Kresba J. Doležel, B. Prudký a A. Del Maschio.

Bistrický 1980, 161–162; 1983, 35–41, 42–43, 49–50; 1998, 294–296). Výsledky veškerých dosavadních výzkumů napovídají, že ke zformování vrcholně středověkého dominia došlo v zásadě v průběhu první poloviny 13. století, kdy byly zasedlány zvýšené hřbety po obou stranách blanenského prolomového údolí, zejména na svitavském levobřeží. Některé starší majetky v okolí biskupství sice ztratilo (Rájec nad Svitavou, snad Petrovice – CDB I, 119, č. 115; II, 73, č. 78), okolo Blanska však vznikla vlastním kolonizačním úsilím episkopátu kompaktní država. Na ploše zhruba 70 km² se tu nacházelo kromě Blanska a někdy krátce před rokem 1267 odkoupené části Vilémovic 18 dalších vsí (obr. 4). Jak bylo již výše podáno, právě jen díl Vilémovic, připojený z holštejnského statku, měl asi převážně německé osadníky, ostatní vsi blanenského dominia byly dle charakteristických toponym i doložených jmen usedlíků velkou většinou zcela české. Dosvědčuje to již druhové složení místních jmen těch vsí panství, které byly nejspíše roku 1317 zapsány v nejstarším seznamu lén olomouckého biskupství (Lechner 1902, I, 4; srov. Dostál 1981). Jde především o místní názvy, odvozené čelední příponou *-ice* nebo (snad o něco mladší) příponou *-ovice* z předkřesťanských slovanských rodových jmen, popřípadě z charakterizujících apelatíva a adjektiv (Bezděčice, Hořice, Neradice, Veselice, resp. Českovice, v počestěné verzi svého toponyma ale i Vilémovice). Nechybí tu ani typově pozdější jména, z osobního jmenného základu tvořená příponou *-ov* (Zbyhnějov), či vystihující typické místní vlastnosti pomocí adjektiv a sprěžek (Olešná, Suchdol).

Většinou do stejných kategorií toponym ale patří i další vsi blanenské domény biskupství, i když se postupně v archivních záznamech objevují teprve v průběhu 14.–16. století. Starou čelední příponu *-ice* tak nesly i Nezbedice a Zdislavice, připomínané až v letech 1567 a 1556, příponu *-ov* pak Klepačov, nejprve jmenovaný 1532, dále Těchov, zapisovaný na panství od roku 1556, a konečně Šebrov, kde byla nejdříve v letech 1351, 1378 a 1379 intabulována jeho šlechtická část, 1383 a 1389 se ale ves nachází i v biskupských lenních knihách (uvedené prameny viz ZDO I, č. 236; ZDB VI, č. 635 a 667; Lechner 1902, I, 14;

II, 103, 136, 138; Pilnáček 1927, 68, 73; Hosák 1965, 9, 11; Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc – dále ZAO, fond Lenní dvůr Kroměříž, kniha „H“ – Manská kniha pamětní 1515–1540, fol. 22v.–23r.; v prvním deskovém vkladu z roku 1351 se snad Šebrov skrývá pod lokalitou archaicky nazývanou „Šeborova hora“). Starobylé přáci či ráz místa vystihující jméno, vytvořené postupným zdrobňováním z apelativa „ráj“ má Ráječko, doložené prvotně 1496 a situované skutečně ve vůbec nejúrodnější části panství. Na typicky lesní půdu odkazuje naproti tomu v letech 1373 a 1461 jmenovaná ves Jedle, nálada zapadlé divoké končiny dýchá i z toponyma až 1568 a 1591 zapisované vsi Trnec, vzniklého buď zpodstatněním adjektiva či opět zdrobňením apelativa (ZDO II, č. 306; MZA, fond A 3, rkp. č. 686, fol. 172r.; ZAO, fond Lenní dvůr Kroměříž, léno Blansko – listiny, sign. Q II b 3; Pilnáček 1927, 57, 76, 90; Vašek 2000, 14, 16; se vsí Jedle patrně souvisí i pomístní jméno „V jedli“ či „U jedlí“, jako hraniční bod se vykytujícím při zemské stezce mezi Svitávkou a Brnem již ve 13. století – CDB IV/1, 344, 346, č. 188).

Domácí ráz biskupské kolonizace na Blanensku dokresluje i dvojice Lhot v severním sousedství střediska panství, s proměnlivými přívlasky uváděných až v 16. století. Nynější Horní Lhota figuruje nejprve roku 1531 v boskovické městské knize jako Lhotka za Ráječkem, roku 1556 a ještě dlouho poté pak byla zapisována v lenních převodech statku jako Lhota Korylova. Protější Dolní Lhota se naproti tomu poprvé objevila v písemných dokladech roku 1556 pod názvem Lhota Zářeční, v druhé polovině 16. věku je ji možné zaznamenat i s adjektivem Závodní (Pilnáček 1927, 68, 72, 73, 76, 78, 90, 124, 136; Vašek 2000, dle rejstříku – 57, 63, 77; Státní okresní archiv Blansko, Archiv města Boskovic, úřední kniha inv. č. 31, staré č. 6, fol. 79v.; lingvistické výklady toponym blanenského statku srov. Černý–Váša 1907, *passim*; Sáníka 1960, dle rejstříku – 99–105; Hosák–Šrámek 1970; 1980, *passim*).

Dominantní podíl moravských slovanských usadlíků v osadách blanenského biskupského okrsku však přesvědčivě nedokládá pouze místní názvosloví, ale i osobní jména obyvatel vsí. Využit je tu možné v tomto ohledu dosud zcela opomíjený jedinečný pramen, nejstarší soupis biskupských leníků z roku 1317. Právě v blanenském správním distriktu držav olomouckého biskupství je totiž vedle šlechtických leníků v seznamu zapsáno velké množství neurozených manů – vedle nápravníků s většími majetky (5–7 lánů) a rychtářů šlo také o lidi svázané službou s vrchnostenskou správou a ekonomikou a o celou řadu běžných hospodářů, sedících na 1–2 lánech či dokonce jen podsedcích. Jakkoliv nelze vždy vyloučit pouhé vlastnictví, nikoliv přímé osazení těchto majetků, ve většině případů je třeba bezprostřední vztah leníků k blanenskému panství důvodně předpokládat (ke kategorii drobných služebných manů olomouckého biskupství cf. Janiš 1996, 75–80, 83; 1997, 338, pozn. č. 75). Mezi celkem 21 osobním jménem uváděnými many tohoto druhu je přitom plných 10 antroponym slovanských, jen 6 germánského původu a 5 dalších obecného charakteru. V samotném Blansku, poněkud nadneseně uváděném jako *civitas*, byly všechny tři kategorie vyrovnány – vedle neutrálního Kristla (Kristýna) tu známe Radslava a Henzlina. Pouze domácí, výjimečně obecná jména měli usadlíci ve vesnicích v bezprostředním blanenském okolí – na Češkovcích byli zapsáni Buzeč, vdova po Doňkovi, Lutek, Miroš a Prokop, na Olešné lovčí Vlček a kuchař Šimon, v Neradicích Mylej, v Bezděčicích opět Mylej a Jindřich „z přední věže“ (*de turri anteriori*), patrně tedy leník vázaný službou v určité části blanenského hradu (tak již Hosák 1971, 45).¹⁵ Ve třech vsích na východním okraji panství při hranicích s Holštejnskem se však naproti tomu vyskytovala i antroponyma německá – ve Vilémovicích, původně založených přímo v rámci holštejského statku (viz výše) šlo o Gerunga a Hainuše, v Suchdole vlastnili léna Budeč, ale i Henzlín a Franko, ve Veselicích Vaněk a Žizňata, Ondřej a Fricko (srov. Lechner 1902, I, 4). V případě Vilémovic tak patrně mohlo jít o přímé potomky rakouských kolonistů, zakládajících ve 13. století ves pod pány z Ceblovic a přešlých při odkoupení části osady biskupem Brunem k blanenskému dominiu, u Suchdolu a Veselic možná o přistěhovalce ze sousedního Holštejnska nebo usadlíky v úzkém kontaktu s tímto okrskem.

Obdobně také osobní jména v mladších písemných pramenech dosvědčují plnou domínaci domácího živilu na Blanensku. Je příznačné, že se v bohatých dokladech brněnského archivu 14. a 15. věku vyskytuje na rozdíl od některých okolních městských obcí (Boskovice, Tišnov) jen minimum měšťanů, kteří by se do převážně německého Brna přistěhovali právě z Blanska. E. Schwarz sice pro předhusitské období registroval celkem čtyři údajné brněnské usedlíky původem z Blanska, z toho tři s německým a jednoho s neutrálním osobním jménem (Schwarz 1966, 23, 94, Abb. 3), revizní průzkum ale prokázal zatím bezpečněji pouze postřiháče Mikuláše z Blanska, sídlícího v Běhounské čtvrti, snad jeho ženu, vlastníci určité majetky ve třetí čtvrti předměstské, a konečně bohatého měšťana Konráda či Kuncmana, kramáře, který nejprve někdy mezi lety 1348 a 1350 převzal po své matce dům ve Veselé čtvrti a později se stal v období roků 1368–1377 dokonce členem městské rady. Pro etnický charakter Blanska však z těchto jmen nic nevyplývá – odhlédneme-li od jejich německé podoby, dané německou národností městských písařů, je Mikuláš antroponymem zcela obecným, Konráda je pak třeba považovat již za rodilého Brňana, který přízvisko *Planczer* či *de Plancz* pouze zdědil (srov. Mendl 1935, dle rejstř.; Mezník 1962, 419–420, č. 220; dále Archiv města Brna, Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 15, fol. 20r., 27r., 29v., 37r., 40r., 81v., 83r.; č. 18, fol. 10v., 28v.; č. 39, fol. 71r., 269r., 373r. a četně na jiných místech rukopisu).

Další osobní jména poddaných z blanenského dominia jsou dnes k dispozici kromě ojedinělé zmínky z roku 1437 až z průběhu první poloviny 16. století. Mezi celkem 33 známými usedlíky lze ale velmi nejisté stopy německých vlivů sledovat již jen sporadicky v samotném Blansku (1518 hamerník Hanuš, 1523 Jiřík Němec).¹⁶ Jinak se však národnostní profil panství jeví v první čtvrtině 16. věku jako zcela český, jistý podíl neslovanské složky, infiltrující sem ještě ve 14. století z Holštejnska, byl asi obdobně jako ve východním sousedství zcela asimilován.

Pro klíčové období 13. století jsme ovšem při úvahách o etnicitě a vnitřní chronologii osídlování blanenského statku olomouckého biskupství odkázáni téměř výhradně na poznatky archeologie. Několik málo přímých písemných zpráv přináší k těmto problémovým okruhům jen vedlejší indicie a informuje spíše o dotváření jednotlivých komponentů osídlení. Jestliže pomíneme nedatovaný, navíc pouze ve formulářové sbírce dochovaný list královny Kunhuty Štaufské nebo Kunhuty Uherské biskupu Brunovi, zmiňující lidi z Blanska jako doručitele předchozího královnina dopisu biskupovi, objevuje se samotné Blansko ve 13. věku v dobových písemnostech především pouze v datacích listin olomouckých biskupů jako místo pořízení a sepsání nejrůznějších právních aktů. Poprvé tomu tak bylo 3. října 1267, kdy v Blansku vyhotovil biskupův notář Konrád Brunovo písemné rozhodnutí ve věci desátků kostela v jihomoravském Zaječí, 24. srpna 1270 následovalo lokační privilegium pro Brunova rychtáře v Horní Hynčíně na Svitavsku a 14. července 1275 tu písař oslavanských cisterciáček zlistnil výsledky jednání o patronátu kostela v Troskotovicích, předchozího dne vedeného mezi biskupem a oslavanským proboštem Wisintem na blanenském hradě. Stejně tak za Brunova nástupce Dětricha vznikl dne 22. srpna 1298 v Blansku olomouckým klariskám adresovaný biskupův trasumpt papežské výsady (srov. Redlich 1894, 118–119, č. 107; CDB V/2, 61–64, č. 515, 516; 223–225, č. 620; 462–463, č. 786; Šebánek 1926, 274–275, č. 5; souhrnně Doležel 1992).

Obecně tyto doklady vypovídají o vzrůstajícím významu a sídelně-ekonomickém potenciálu Blanska v systému biskupských majetků, kdy zde od konce 60. let 13. století častěji především v letních měsících pobýval i sám pán statku. Jiné ojedinělé zmínky ale spoře ilustrují také další strukturální změny panství za Brunova episkopátu, již vícekrát vzpomenuť údaj biskupovy závěti z 29. listopadu 1267 o přikoupení 13 lánů ve Vilémovicích dosvědčuje snahu o rozšíření již koncentrované državy právě v blízkosti nově vzniklého hradu (CDB V/2, 78, č. 526). V textu testamentu je přitom poloha Vilémovic udána ještě obecně „u Blanska“ (*apud Planceken*), o deset let později ale Brunova lenní listina pro Dětricha Stangeho už hovoří o osadách „v distriktu našeho městečka Blanska“ (*in districtu*

opidi nostri Plancek – CDB V/2, 557, č. 845). Zcela zřejmě tak bylo budování biskupské državy na střední Svitavě završeno někdy v druhé polovině 60. a první polovině 70. let 13. věku jak výstavbou blanenského hradu jako správního a rezidenčního centra, tak lokací nové městské osady. Ta ovšem nebyla založena přímo na místě staršího sídliště okolo kostela sv. Martina na svitavském pravobřeží, ale v distanci 0,6 km na opačně širší straně údolí, kde se zástavba soustředila kolem velkého podélného tržiště (cf. Láznička 1948, 44; Doležel 1989a, 60; 1995, 206–207, 209; 2000, 188). Někdy v té době se Blansko s okolním kompaktním dominiem současně stalo i střediskem jednoho z biskupských distriktů, administrativně-správních jednotek, do kterých byla rozčleněna většina rozsáhlých majetků olomouckého biskupství na Moravě (např. Eisler 1906, 359–388; Hrabová 1964, 38–54, 112–125; Stob 1977, 103–112). Právě písemnost z roku 1277 dosvědčuje, že již tehdy byly takto k blanenskému panství správně připojeny také izolované statky episkopátu v širším západním okolí. Jak Brřov, tak zaniklá Vrankova Lhota, v listině počítané k blanenskému distriktu, náležely totiž do býkovické enklávy biskupských držav cca 11 km severozápadně od samotného Blanska, zatímco záhadné *Wirclowiz* nebyly dosud spolehlivě lokalizovány (CDB V/2, 557, č. 845).

Pod sugescí osobnosti dlouholetého olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburka (1245–1281) spekovala část badatelů bez rozdílu národnosti o jeho rozhodujícím podílu na osídlení Blanenska, a to i za přispění německého živilu, přičemž byla zdůrazňována také role Brunových leníků, příslých s biskupem z jeho severoněmecké domoviny (např. Brandl 1880, 181; Knies 1902, 25, 84; Pilnáček 1927, 18; Schwarz 1966, 94; Matzke 1969, 75; Stob 1977, 110–111; Ševčík 1979, 11; Baumannová 1991, 5; 1995, 13; Černý 1999, 43). Zde snesené písemné prameny, onomastické poznatky i výsledky povrchové archeologické prospekce však v zásadě potvrzují spíše názory L. Hosáka, který opakovaně podstatnější účast německého etnika na osídlení blanenského dominia za biskupa Bruna odmítal a připouštěl pouze osazení některých lén německými many (Hosák 1931, 57, pozn. 34; 1968b, 16; 1971, 43–44). Již zapojení Němců do budování nové, za Brunova episkopátu vzniklé blanenské městské osady nelze nijak prokázat, stejně jako iniciativu biskupova maršálka Dětricha Stangeho při samotné lokaci městečka (tak Schwarz 1966, 94; Stob 1977, 110). Název předměstské ulice „Rožmitál“ neindikuje eventuální přítomnost germánského živilu ve středověkém Blansku, jak tomu chtěl E. Schwarz, ale vztahuje se k lenním držitelům panství v 17. věku z českého rodu Lvů z Rožmitálu (Pilnáček 1927, 126–178). Obdobně také chybí důkazy o manském vlastnictví Blanska Dětrichem Stangem již okolo roku 1250 a o jeho zásluhách na následném vzniku zdejší městské obce, jak nadhodil H. Stob (1977, 110) – ve skutečnosti dostal tento jistě pozoruhodný muž od Bruna ve zdejším distriktu určité majetky jako homagium až 1277, kdy již bylo blanenské *oppidum* bezpečně vysazeno. Obě lokalizovatelná Dětrichova léna se navíc nenacházela v samotném okolí Blanska, ale v brřovské skupině biskupských držav, k Blanensku pouze správně přiřčených (CDB V/2, 557, č. 845). Sám biskup Bruno se ale jako uvědomělý germanizátor neprojevil ani při výstavbě nového hradu jako mocenské opory v regionu – ač pevnost vznikla v poměrně značné vzdálenosti (6 km) od dosavadního střediska panství, zůstalo hradu shodně s městskou osadou slovanské jméno Blansko, německými písaři Brunovy kanceláře ovšem transkribované do podoby *Planckeke*, *Plancek*, *Planczk* či *Planz* (souhrnně Doležel 1992).

Povrchová archeologická prospekce, autorem soustavněji realizovaná na Blanensku zejména v letech 1979–1988 a doplněná i některými menšími záchrannými výzkumy, pak dokonce do značné míry zpochybnila předpoklady o výstavbě sídelní struktury na panství zejména za Brunova episkopátu mezi roky 1245 a 1281. Jakkoliv byly výsledky prací publikovány zatím pouze předběžně (Doležel 1989a, 39–42, 49–61), dosavadní poznatky naznačují, že základní systém osídlení byl naopak konstituován již za Brunových předchůdců, biskupů Konráda z Friedberka (1240–1245) a zvláště pak za proslulého Roberta (1201–1240). V intravilánech velké většiny dnes žijících i zaniklých vsí bývalého blanen-

ského dominia se totiž podařilo doložit tuhovou keramikou pozdněhradištního rázu s radélkovým dekorem, v brněnském prostředí řazenou do horizontu I.2 či Ib a dle veškerých indicií náležející v podstatě první polovině 13. století (Unger 1984, 289–292; Procházka 1984, 430–434; 1991, 233–240; 2000, 126–127; Loskotová–Procházka 1997). Vedle samotného Blanska, kde tuto hrnčinu známe z prostoru na levém břehu řeky (Nekuda, R., 1980, 401–402, č. 10d–f), pochází její další nálezy z Českovic, Hořic, Neradic, Nezbedic, Olešné, Ráječka, Šebrova, Veselíc a Zbyhnějova, tedy z plné poloviny známých sídel dominia. Jakkoliv bude nutné dále precizovat dobu ukončení výroby keramického zboží tohoto typu, je zřejmé, že po polovině 13. věku již vyznívá – jen naprosto ojediněle se vyskytuje kupříkladu na hradě Holštejn, poprvé doloženém 1268, zcela pak chybí na samotném hradě Blansko, bezpečně jmenovaném roku 1275. Vysoký podíl archaičtějších komponentů, zařaditelných spíše do prvé třetiny 13. století, obsahuje zvláště keramika z Českovic, Hořic a Neradic. Ostatní lokality neposkytly četnější hodnotitelné soubory, mladší znaky v rámci první poloviny 13. věku vykazují možná nálezy z Nezbedic, snad i z Olešné a ze Zbyhnějova. Z většiny dalších vsí (Bezděčice, Jedle, Klepačov, Zdislavice) je grafitová keramika rovněž doložena, ovšem v nedostatečně reprezentativním množství, které nedovoluje rozlišit pozdně hradištní horizont s radélkovým dekorem od skupiny nejmladší tuhové hrnčiny již bez radélka a s pokročilejšími formálními rysy, charakteristické zejména pro třetí čtvrtinu 13. století. Jen v případě Horní Lhoty a Těchova je pak možné nepřítisť hojnou nejstarší keramiku skutečně zařadit až do druhé poloviny 13. věku.

Uvážíme-li, že při povrchové prospekci nálezy z doby před rokem 1300 neposkytl jedině Suchdol, zatímco Dolní Lhota a Vilémovice nebyly vůbec zkoumány a zaniklý Trnec zůstává nelokalizován, je procento možných založení první poloviny 13. století na panství velmi vysoké. Je třeba navíc předpokládat, že také u některých dalších vsí prokáže založení v tomto období příští studium. Již nyní lze ale za dobu kulminace osídlování blanenského statku olomouckého biskupství označit dobu před Brunovým příchodem do Olomouce. Snad to byla především 30. a 40. léta, kdy vznikla většina vsí, celý proces však mohl započít již u jedno či dvě desetiletí dříve. Po polovině 13. století patrně došlo pouze k určitým komplementárním lokacím, snad mezi ně patří obě Lhoty u Blanska, využívající zčásti i zvodnělou nivu svitavského údolí (shodně již Vašek 1987, 49). Vcelku je proto možné předpokládat, že za dodnes z valné většiny dochované zasedlení vděčí Blanensko slovanickým osadníkům z dob biskupa Roberta, zatímco za jeho následovníka Bruna přibyla jen ojedinělá založení, doplněná u hrad a městečko jako kvalitativně nové složky sídelní struktury. I na této etapě „výstavby země“ se ale podíleli především domácí lidé biskupství.

Jak svědčí příklad nedalekého rumburského léna u Letovic a přilehlého Březovska (cf. Hosák 1954, 23–24; Richter 1956, 143–144; Musil–Plaček–Procházka 1989), také v dalších případech zřejmě Bruno ze Schauenburka povolával při dosídlování biskupských držav kolonisty české národnosti. V jiných regionech ale při nedostatku místních populačních rezerv zakládali nové biskupské osady i za Bruna němečtí přistěhovalci, kteří mnohdy rozšířili řady usedlíků rovněž ve starších sousedních sídlech – v širším okolí tak vznikly některé vsi okolo Svitav (CDB V/1, 695–698, č. 471; V/2, 78, č. 526; 223–225, č. 620; srov. např. Hosák 1954, 24–27; Richter 1956, 141–144; Hrabová 1964, 85, 117). Určité příznaky nasvědčují, že ze vsí náležejících ve středověku k blanenskému správnímu distriktu mohlo k určitému posílení obyvatel o německou složku dojít v býkovické enklávě. Sídelním jádrem tu nepochybně vždy byly samotné Býkovice, položené na staré sídelní půdě na okraji Lysické sněženiny (nálezy 13. věku z intravilánu srov. Skutil 1964, 64). Celou tuto ves i se vším příslušenstvím také Bruno udělil roku 1264 v léno svému služebníku a krajanu Konrádovi z Hörteru, pocházejícímu pravděpodobně z hamburského měšťanského rodu (CDB V/1, 606–608, č. 408; srov. Hrabová 1964, 105; Sovadina 1974, 445–446).

Nejspíše již tehdy ale existovaly i další osady býkovické biskupské enklávy, doložené v písemných pramenech o něco později a vzniklé již v méně úrodném, vrchovinném terénu Žernovnické hrástě – Brřov, Dlouhá Lhota a patrně i dnes v neznámé poloze zaniklá

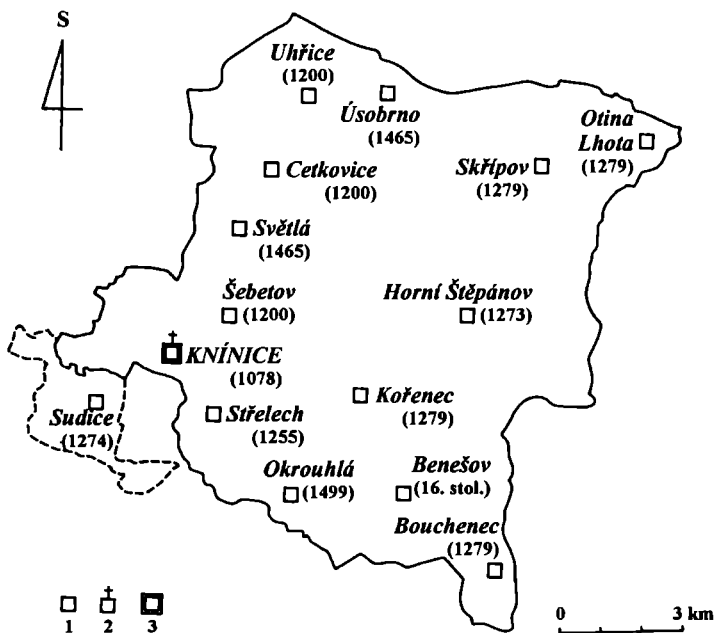
Vrankova Lhota (z Brřova a Dlouh  Lhoty pocházejí opět nálezy tuhov  keramiky nejméně druh  poloviny 13. století – Doležel 1989a, 41, 59). Právě Brřov a Vrankovu Lhotu obdržel od Bruna roku 1277 jako homagium kromě jiných majetků D třich Stange (CDB V/2, 557,  . 845). N meck  podoba jména Vrankovy Lhoty, v listině zapsan  jako *Branekesdorp* a sv m rázem odpovídající n meck m toponym m na Svitavsku, by přitom sice mohla jít opět na u et vyhotovitele listiny, germanisuj c ho i dalř  místní názvy, zvl řt  kd y ve vřech dalř ch dokladech 14. a 15. věku figurují vřechna sídla býkovické enklávy s českými formami jmen (např. Lechner 1902, I, 4, 14, 32,  . 86; 46,  . 122; 50–51,  . 162; 69,  . 64; 71,  . 1; II, 9, 15, 17–19; CDM IX, 103,  . 127; ZDB IV,  . 22 a 199; V,  . 107; VII,  . 712). Roku 1437 ale byly Beneřov a Boskovic zapsány jako l no nejen cel  Býkovice, ale i dvůr v N meck  Lhotě, dle vřech souvislostí položené v sousedství *curia in villa dicta Niemczska Lhota* – Lechner 1902, I, 46,  . 122). Zdá se tedy, že ur it  stopy německého vlivu na os dlen  tu nejméně v institucion ln  rovině (emfyteuze) ve středověku existovaly, ať jiř byla N meck  Lhota totořn  s dneřn  Dlouhou Lhotou, zaniklou Lhotou Vrankovou nebo zpustla jinde v blízkosti B kovic, kupříkladu v polní trati „N mcovky“ (tak Anonym 1975, 3). Spojovat tyto cizí vlivy přímo s německými len ky z Brunova okolí je vřak mořn  jiř jen hypoteticky, i kd y víme, že na jiných teritoriích se na osídlování svěřených drřav mohli přímo podflet...

5. Lhotn  zřízení i magdebursk  právo – k formám slovansk  kolonizace knínického panství hradiřřsk ch premonstrátů

Zatímco v př pad  Blanenska a holřtejnsk ho panství tak lze vlastn  sídelní postup 13. věku a jeho n rodnostn  ráz pouze zp tn  rekonstruovat, v př pad  takzvaného Horního panství premonstr nsk  kanonie na Hradiřti u Olomouce n m uchovaly kl řtern  kopi e ře unikátní př m  p semn  doklady. Dvojici lokačních listin z let 1250 a 1273 tu doplňují dalř  výsadní privilegium z roku 1340, tří zlistin n  soudní výnosy o hraničních a majetkových sporech z let 1255 a 1279 pak př n řej  rovn ř velké množství místních i osobních reálií k příběhu a okolnostem kolonizačního procesu. Vysok  vypovídací hodnota těchto pramenů se přítom jeřt  d le zvř s  po realizaci soustavn  terénní prospekce, kter  tu zatím oproti jiřn řjřim oblastem Drahanřk  vrchoviny citeln  chybí – na starř  akce J. Kniese, A. Ferul ka a J. Mackerleho, v třinou bohužel nedostate n  publikovan , tu sice  aste n  navázali J. řrot, A. řtrof a E.  ern y, jejich aktivity se ale dotkly pouze okrajových  ast  regionu (cf. kupř. Knies 1904, 96–97; Skutil 1931, 38–39, 54–55, 60; Ferul k 1947, 193; 1950, 222–223, 227–232; Mackerle 1948, 20–22, 25, přílohy; 1952, 19–21, 61, 77–80, 86, 101; 1964, 48; řrot 1982, 12, 14, 16, tab. I:2, III:8–11; 1986, 166, 178; Pinkava 1993, 11–12, přílohy 2 a 23;  ern y 1982, 320, 322–324; 1988b, 10–11, 13–16; 1992, 94–102; řtrof 1985).

Základ k velkému panství na rozhraní  rodn  Mal  Han  a severoz padn  časti Drahanřk  vrchoviny polořili jiř zakladatel  hradiřřsk ho kl řtera, olomouck  kn iře Ota I. Sli n y a jeho žena Eufemie, kd y uř při zřízení darovali roku 1078 tomuto prvému moravskému opatství (př vodn  do roku 1149 benediktinskému) také zem pansk  dvorec Űsobrnno s př sluřej c mi osadami a lesem zvan m Hlubořka (CDB I, 83,  . 79; 195,  . 208; srov. Zaoral 1968; Bistřick y 1993; Wihoda 2002a s dalř  lit.). Po srovnání s mladř mi konfirmacemi, privilegii i geografickou situací lze Űsobrn nsk  dvorec hypoteticky lokalizovat snad do prostoru kostelní vřřiny v dneřn h Kn nic h u Boskovic, př vodn  mořn  opevn n . Ze vs , neadresn  zm ňovan ch v prvotním nadání, uvádějí p semn  prameny od 13. století konkr tn  Cetkovice, řebetov a Uhřice, shodn  situovan  na okrajů star  sídelní oikumeny pod západními svahy Drahanřk  vrchoviny (CDB II, 363,  . 351; IV/1, 280,  . 171; 343, 345,  . 188; 280,  . 171; Elbel 2002, 42–45, 49–55; k mořn mu um st n  dvorce a př sluřn m nálezům např. Knies 1904, 96–97; Mackerle 1948, přílohy; 1952, 77–78; Ferul k 1950, 222–223).¹⁷ Darovan  majetky byly přítom př vodn  součastí Eufemiina v na, jak prozrazuje jméno samotných Knínic i Űdaj zakládací listiny o tom, že vřechny tyto osady platily vřeřker  tributy a břemena „*sv  paní*“ (*sue domine* – CDB I, 83,  . 79; 195,  . 208; Hosák–

Obr. 5. Knínický statek ve středověku, přerušovanou čarou zakresleno ohraničení území Sudic, k panství připojených jen krátce po roce 1274. 1 – vsi; 2 – sídlo fary a klášterního probošpství; 3 – městečko. U jmen lokalit doplněna data jejich prvního výskytu v písemných pramenech. Kresba J. Doležel, B. Prudký a A. Del Maschio.

Šrámek 1970, 403–404). Nejspíše někdy v období let 1160–1172 obdržel již nově premonstráty osazený klášter od krále Vladislava II. také další význačný majetek v prostoru Malé Hané, Svitávku s menším dílem okolní země, na kterém kanonie vlastním úsilím později založila vsi Míchov a Zboněk (CDB I, 194–197, č. 208; II, 366, č. 352). Náběh k propojení obou hradišských statků v Boskovické brázdě, tradičně nazývaných Horním panstvím kláštera, představovalo konečně dočasné získání Sudic, které jako odúmrt po Heřmanu z Letovic vyměnil král roku 1274 s kanovníky za jiné majetky. Ves ale premonstrátů natrvalo neudrželi a již před polovinou 14. století ji vlastnili páni z Boskovic (CDB V/2, 408–410, č. 746; ZDO I, č. 148; srov. obr. 5).

V nížinné části samotného knínického dílu Horního panství bezpochyby již v první polovině 13. věku přikročila klášterní vrchnost k dalšímu zahušťování a posléze i k přestavbě a koncentraci osídlení. Některá starší sídliště byla opuštěna (osada v trati „Trhová“ u Cetkovic – Štof 1985, 93), jinde nakrátko vznikaly nové sídlištní jednotky, v dalším vývoji znovu rušené a převáděné na místa nynějších sídelních jader Knínice, Cetkovic, Šebetova, Uhřice a Světlé, jakkoliv se poslední z těchto vsí objevuje v písemných pramenech až 1465 a byla patrně vysazena dodatečně někdy v druhé polovině 13. století (MZA, fond E 55, sign. II 1/1, fol. 190r.–v.; dále i AČ XVIII, 174–175, č. 288). Z lokalit, založených i zaniklých v rámci 13. věku ve vlastní Boskovické brázdě šlo kupříkladu o osadu na jihovýchodním okraji Knínice, v trati „Baba“ u Šebetova nebo „Smoha“ u Uhřice, na knínickém katastru zachoval pomístní název „Kovařovice“ snad i jméno další takové vsi, opět indikované archeologickými nálezy (Štof 1985, 94–96). Veškerá toponyma a historické doklady z tohoto „rovinného“ úseku Knínicka přitom nedovolují uvažovat o jiném než domácím osídlení, a to i po kvalitativních proměnách jeho struktury v průběhu druhé poloviny 13. století, kdy samotné Knínice s nepochybně starším farním kostelem byly přetvořeny na trhovou osadu a zároveň od 80. let 13. věku také sídlo klášterního probošpství, a kdy kupříkladu i Cetkovice disponovaly svobodnou krčmou, vyňatou z mílového pásma zeměpanského města Jevíčka (CDB II, 363, č. 351; IV/1, 280, č. 171; 343, č. 188; V/2, 218–222, č. 616–618; CDM IV,

291–292, č. 222; Flodr 1990, 151, 170, 241, 356, 377, 383, č. 6, 64, 291, 607, 664, 691; KP III, 300–301, č. 130; AČ XVIII, 174–175, č. 288; MZA, E 55, sign. I A 11; J 29; II 1/1, fol. 190r.–v.; II 48/66, pag. 50; Teige 1894, 63; Kejř 1987, 22–23, 26–27; Schwarz 1966, 99; k urbanismu Knínic Kuča 1997, 923–925).

Příležitost k hospodářskému rozmachu i majetkové expanzi skýtal ale rovněž onen hluboký les „Hluboška“, táhnoucí se za dramaticky z malohanácké roviny vystupujícími svahy vrchoviny až daleko za vrcholové hřbety, přes rozvodí Romže. Ač písemnosti 13. století hovoří s úctou o velikém lese (*silva spaciosa*) a ještě privilegium krále Jiřího z Poděbrad jej roku 1465 charakterizovalo jako rozlehlý (*silva lata* – CDB II, 363, č. 351; MZA, E 55, sign. II 1/1, fol. 190r.–v.), započalo klučení a osídlování této části Dražanské vrchoviny péčí hradištského kláštera dle některých známek již před polovinou 13. století. Jako stále naléhavější stimul pro rychlý postup do nitra hor působil přitom narůstající tlak okolních pozemkových vrchností, které lokacemi nových vsí v přesněji nerozhrazených lesnatých končinách mnohdy legitimisovaly úchvaty klášterní půdy (pronikavě k tomuto aspektu např. Gurevič 1978, 182–183). Byl to především opat Robert, „urozený a rodem Čech“ (*nobilis et natione Boemus*), ale i jeho nástupce Budiš, za jejichž dlouhé správy kláštera v letech 1243–1289 vrcholil a dozníval proces transformace země a zakládání nových vsí na Horním panství (k původu Robertovu cf. MZA, E 55, sign. II 1/1, fol. 83r.; G 11, č. 155, fol. 32r.; G 12, Cerr. II, č. 385, fol. 24r.). Jak svědčí dochované texty lokačních listin, byli kolonizací pověřováni domácí lidé z klášterních vesnic, ať již se jednalo o rychtáře či drobné klienty a nápravníky, jindy se však od tohoto dění mohli zapojovat i vladkové a svobodní sedláci z okolních vsí, s kanonií služebně a majetkově svázáni. V některých případech neváhali přitom opati lokátorům určité podíly ve vsi svěřit do dědičného držení, pouze se zachovááním obecné svrchovanosti kláštera a s možností zpětného výkupu do bezprostředního vlastnictví, někdy se vyjmenované povinnosti a výhody více blížily běžným rychtářským privilegiím. Je pravděpodobné, že lokace s taktó vysokou mírou osobní zainteresovanosti zúčastněných osob volili hradištsí premonstráti zejména tehdy, kdy se jednalo o zúrodnění sporného území, přičemž individuální zájem lokátora skýtal jistější záruku obrany zájmů kláštera před sousedními vrchnostmi.

Patrně ve značné míře bylo na Horním panství užito lhotní zřízení, listina opata Roberta z roku 1250 představuje prototyp a současně nejstarší dochovaný příklad vysazení vsi tímto způsobem na území českého státu (CIB I, 120, č. 40; CDB IV/1, 358–359, č. 197; srov. kupř. Šebánek–Duškova 1952, 124–125; Benda–Hánil 1956, 54, č. IV.3). Veličovi a Stodoňovi, dvěma bratřím sídlícími v klášterní vsi Uhlíce, které vydavatel písemnosti charakterizuje jako poddané či služebníky (*praedicti duo servi nostri*), byl tehdy do dědičného užívání svěřen les, dříve se nacházející kolem potoka zvaného Skřípový, o který měl hradištský opat časté spory s panem Heřmanem z Letovic. Aby k těmto konfliktům nadále nedocházelo (jak se výslovně praví!), dovolil Robert oběma bratrům, aby v lese k prospěchu svému, svých synů i potomků založili (*locarent*) ves, nazývanou Veličina Lhota, která by byla po 28 let svobodná od vrchnostenských dávek (s největší pravděpodobností jde o dnešní obec Skřípov, jak nadhodil ostatně již Richter 1956, 154–155, pozn. č. 91; problémy s lokalizací Veličiny Lhoty shrnul např. Híkl 1964, 10, 14, pozn. č. 43 a Šlězár 2002, 60). Každý desátý vykloučený lán měli bratři držet jako svobodný a nepoplatný, v případě, že by opat nebo jeho nástupci chtěli v budoucnu tyto svobodné lány vykoupit, měli za každý z nich složit Veličovi, Stodoňovi či jejich následovníkům po 5 hřivnách. Ti by tak byli poté oproštěni od vazeb ke klášteru a mohli sloužit podle své vůle komu by chtěli.

Poněkud modifikovaný, právně i formálně pokročilejší postup při zakládání vsi reprezentuje druhé známé, neméně proslulé lokační privilegium z knínického dominia. Robertův následovník opat Budiš jím 15. června 1273 dal rychtáři z klášterní vsi Štěpánov u Olomouce a jeho synům do držení právem města Uničova novou osadu jménem Štěpánov s příslušným lesem o rozloze 50 lánů k vykácení a vykloučení (*novam plantacionem quandam nomine Stephanow et silvam adjacentem ad latitudinem L^o laneorum iure Nove*

Civitas iudici de Stephansdorf et pueris suis extirpandam et plantandam ... contulimus et dedimus pacifice et quiete possidendam). Po skončení období svobody a v blíže neznámé lhůtě (text listiny je tu zcela zřejmě porušen) pak měly být z každého lánů placeny přesně stanovené roční poplatky vrchnosti. Šlo o věrduňk stříbra, po vědru pšenice a žita, dvou vědrech ovsu, na Vánoce 4 kuřata, 40 vajec o Velikonocích a 4 sýry o svatodušních svátcích, dále 20 požatých mandelů obilí nebo 20 denárů. Biskupovi náleželo podýmnné v obvyklé výši 6 denárů a dalších 6 denárů šlo na opravu mostů okolo Olomouce, králi měl být dle potřeby vypraven kůň a placeny všeobecné berně a daně. Rychtář dostal navíc od kláštera dědičně tři svobodné lány a jestliže vymýtil nad stanovených 50 lánů další, náležel mu z nich rovněž každý desátý lán. Konečně měl rychtář a jeho potomci dědičně vlastnit svobodný mlýn, krčmu, kováře, pekaře, ševce a řeznickou lavičci, ze soudních pokut pak každý třetí denár (CDB V/2, 357–358, č. 710; srov. Blösl 1921, 25–26 a Paclík 1954, 29–31; poněkud neúplné a nepřesné překlady přináší Kavka 1964, 366 a dle něj Žemlička 1998, 263–264, zde navíc s mylným ztotožněním zakládané vsi se Štěpánovem u Olomouce).

Zatímco v případě Veličiny Lhoty nebylo o domácím charakteru vysazení nikdy pochyb, nabízí lokace Štěpánova zajímavé podněty k úvahám o etnických relacích. Přes rozpaky dosavadního bádání je vcelku jasné, že *Stephansdorf*, po kterém se roku 1273 psal onen nejmenovaný rychtář, je dnešní Štěpánov na Olomoucku, darovaný hradišfské kanoonii 1201 králem (CDB II, 17–18, č. 21). Nově budovaný *Stephanow* lze naproti tomu ztotožnit s nynějším Horním Štěpánovem na knínickém panství kláštera (tak již kupř. Blösl 1921, 25–26; Richter 1956, 155; Hikl 1964, 10, 14, pozn. č. 44; Schwarz 1966, 372 a Šlězár 2002, 60–61). Forma jména prvého z obou Štěpánovů navozuje představu o německém obyvatelstvu, které tak mohlo pod svým rychtářem osadit a dát název i vznikající vsi na Drahaněské vrchovině. Pro tuto hypotézu by mohl svědčit i fakt, že když Horní Štěpánov asi ještě ve 13. století zanikl a roku 1340 jej pro premonstráty za podmínek obdobných jako před sedmdesáti lety obnovoval vladyka Fabián z Opatovic, bylo toponymum vsi zapsáno v možné germanizované podobě (*Stephanau prope Knyenicz* – CDM VII/1, 200, č. 277 z opisu 17. století, stejnou podobu má ale místní jméno i v legendárním klášterním kopiáři *Liber niger* z počátku 15. věku – MZA, E 55, sign. II 1/1, fol. 148v. a II 48/66, pag. 55).¹⁸ Takto pochopitelně celou událost interpretovali němečtí a po nich i někteří čeští badatelé (Blösl 1921, 25–27, 206–207; Schwarz 1966, 372; Pinkava 1993, 14). Roku 1275 či 1280 jménem známý rychtář ze Štěpánova u Olomouce ale nesl slovanské jméno Lybník, pokud bychom jej ztotožnili s lokátorem Horního Štěpánova, znamenalo by to oslabení argumentů o možném podílu Němců na vzniku osady (CDB V/2, 483, č. 797; CDM IV, 241, č. 178). Další úvahy o účasti cizích kolonistů při lokaci vsi ale dále relativizuje především jiný doklad ze zmíněného kopiáře, k roku 1279 přinášející tentokrát zcela českou formu názvu Štěpánova – *Sczepanow* (srov. další výklad).

Jiné poměrně bohaté písemné prameny 13. věku ovšem také potvrzují pro vrchovinnou část knínického statku výhradní přítomnost slovanského živlu. Neinformují nás sice již přímo o mechanismech kolonizace, přináší však velké množství dobových detailů ze života a prostředí lidí, kteří se na osídlování podíleli. Další hradišfské založení, ves Střelech u Vážan, tak jen víceméně mimochodem zmiňuje obsáhlé svědectví opata Roberta z olomouckého jednání zemského soudu 12. srpna 1255, jinak sugestivně popisující případ, kdy okolní vladykové usurpovali majetky, jejich předkům propůjčené za služby kláštera. V této konkrétní kauze šlo o les premonstrátů mezi Knínicemi a hranicemi vsi Střelech (*silvam ecclesie ... inter Knyenicz et Strzielech cum metis ville Strzielech*), který někdy před rokem 1243 jeden z Robertových předchůdců dočasně postoupil odměnou *pro serviciis* Pachovi, Ždanovi a Kratešovi, usedlíkům ze sousední vsi Vážany u Boskovic. Pachovi synové Zdeslav, Vlastibor, Bychaj a Žalud, Ždanův syn Hodislav a syn Kratešův Gothard začali ale považovat les za otcovské dědictví a okupovali jej pro sebe. Po vyslechnutí argumentů zástupců obou stran na soudě nicméně hned sedm přítomných urozených mužů shodně před osobně se jednání účastnícím panovníkem a jeho hodnotáři vypovědělo (a tři

z nich i odpřísáhli na svaté ostatky), že les náleží klášteru. Ve prospěch kanonie tu přitom vystoupili i šlechtici z okolí, do místních záležitostí bezpochyby zasvěcení – synové Lambert z Boskovic Velen a Jimram i bratři Budislav a Všebor z Rájce. Vážanští nebyli naproti tomu schopni svá tvrzení nijak doložit a zemští úředníci tak přisoudili les klášteru, opat však na soudě veřejně prohlásil, že je ochotem dát les vážanským usedlíkům do držení za hřivnu zlata (CDB V/1, 103–105, č. 50; autentičtější opis než edice obsahuje opět *Liber niger* – MZA, E 55, sign. II 48/66, pag. 51–52; k patrně ne zcela v původní podobě dochované písemnosti cf. Šebánek–Dušková 1952, 176–177; k právní stránce sporu i Janiš 1999, 131, 155–158 a zvl. 134–135; Jan 2000, 133–145, zvl. 137; jednání vylíčil podrobně již Dudík 1884, 46–47). Zbývá dodat, že jeden z vážanských zemanů, Vlastibor, snad roku 1269 svědčil tentokrát při rozhodnutí jiného pozemkového sporu hradištských premonstrátů (CDB V/2, 195, č. 599). Samotná ves Stělech pak opět záhy zanikla a teprve v 70. letech 20. století byla její poloha v jižním výběžku knínického katastru upřesněna průzkumem E. Černého (1982, 324, č. 44; 1988b, 15–16, č. 15; 1992, 101–102).

Kulminující osídlování severního cípu Drahanské vrchoviny, které po polovině 13. věku přivedlo z více směrů a pod různými vrchnostmi postupující osadníky až do vzájemného sousedství na vrcholovém rozvodí, přineslo s sebou nevyhnutelně vleklé hraniční spory mezi klášterem a dalšími pozemkovými pány, pokoušejícími se rozšířit vlastní domény dalšími lokacemi na cizí půdě. Nelze vyloučit, že zájem o dosud odlehlá teritoria zvyšovala také poptávka po obecných a zvláště drahých kovech. Vedle místních výskytlů poměrně kvalitních železných rud (Repešský žleb, Kladecko, Konicko – souhrnně Šlězár 2002, 18–24, 71–75) mohla naděje na výtěžek stříbra vzbuzovat některá místní drobná polymetalická ložiska (z bližších kupř. v prostoru Nectavy – Kühn 2001). Vedle již zmíněného Heřmana z Letovic a některých drobných šlechticů z okolních vsí to byli především správci rozlehlého zeměpanského konického statku, kteří překračovali hranice klášterství, zabírali jeho pozemky, klučili zdejší lesy a zakládali na nich nové osady.

Hradištská kanovníci reagovali na vzrůstající potíže s vymezením východních hranic svého knínického panství shromážděním dostupných dokladů, na jejichž základě pak byla na jméno markraběte Vladislava Jindřicha a s fiktivním datem 1. září 1200 sestavena typicky „konglomerátní“ listina, opírající se o text původní donace Oty I. Sličného z roku 1078, přinašející však klášteru další četná nová ustanovení (text CDB II, 362–364, č. 351; cf. Švábenský 1950, 52–53; Šebánek–Dušková 1952, 104–105, pozn. č. 4; Paclík 1954, 70; Richter 1956, 154). Výsada obsahovala především potvrzení samotné držby Knínicka, nejdůležitější součástí statku však byly vyjmenovány v aktuálním stavu nejspíše ze 70. let 13. století – místo úsobrněnského dvora s nejmenovanými příslušnými osadami a lesem Hluboškou – byly zapsány Knínice jako trhová ves s kostelním patronátem, vsi Šebetov, Cetkovice a Uhřice i rozlehlý les. Samotné Knínice navíc v tomto quasi privilegii obdržely právo městského hrdelního soudu a všichni lidé na panství byli vyňati z pravomocí moravských zemských beneficíářů.

Další pasáže písemnosti se týkaly již především vrchovinné části dominia. Klášter měl disponovat se všechny výnosy a užitky z kovů, jestliže by zde byly v budoucnu objeveny (*cum omnibus proventibus et omnium utilitate metalorum, si que ibidem postmodum inventa fuerit*), především ale dostal plnou svobodu mýtit onen velký les na panství a lokovat vesnice v něm nebo jinde kdekoliv mimo něj (*dante eis nichilominus plenam libertatem predictam silvam extirpandi, villas locandi in ea vel alia queque ex ea*). Celá druhá polovina falza byla věnována konečně podrobnému popisu hranic knínické državy proti Konici a Lešanům, které měly podle listiny obnovit pochůzkou úředníci olomoucké provincie, vrchní lovčí a olomoučtí pňhončí. S lokalizací udaných hraničních pomístních názvů zápasily celé generace historiků a vlastivědných pracovníků, dnes je více méně zřejmé, že rozmezí obou domén bylo vedeno v severojižním směru zhruba po rozvodí mezi Romží na straně jedné, Úsobrnským potokem a Bělou na straně druhé (např. Blösl 1921, 20–25; Burian 1939, 54–55; Richter 1955a, 48–49; 1955b, 203; Híkl 1962, 3; Hosák 1964, 54–55;

Pinkava 1993, 13; Šlézar 2002, 54–59, příl. 16c). Je však příznačné, že jde o mikrotopymya bez výjimky slovanská (cf. Richter 1955a, 49), ať již to jsou názvy potoků (Deštný, Javorník, Malinný, Olešný, Studená), hor (Bořišov) nebo míst (Bochence, Častův díl, Na Opatovém, Rachův kop, Sádek, Skalka). Jen obecně byla při popisu rozmezí zmíněna také veřejná cesta z Jevíčka na Konicko.

Konkrétně a velmi podrobně však o aktuálních hraničních sporech na pomezí knínického zboží a Konicka i o jejich řešení vypovídá až dvojice téměř shodných, v podstatných jednotlivostech však nikoliv identických listin, na jméno olomouckého biskupa Bruna vydaných na sklonku roku 1279. Do moravského kodexu a odtud do obecného povědomí se však přitom dostala jen prvá z nich, vyhotovená 26. listopadu 1279 v Mohelnici, jejíž znění převzal editor A. Boček z apografu v klášterní kronice M. Siebeneichera *Historica relatio de conditoribus...*, dokončené roku 1676 (CDM IV, 231–233, č. 170; MZA, E 55, sign. II 1/1, fol. 232r.–v.; cf. Hrabětová 1969, 90–95). Autentičtější opis je ovšem dochován v nejstarším známém hradištském kopiáři z počátku 15. století *Liber monasterii Gradicensis privilegiorum...* (označovaném též jako *Liber niger* či *Liber Gothico caractere*), odkud jej do své nepublikované kandidátské disertace převzala J. Krejčíková (1982, 129–132, č. 5). Právě do tohoto gotického kopiáře byl ale dále zapsán také text druhé, dosud takřka neznámé písemnosti Brunovy o výše zmíněném konfliktu, datované 1. prosince 1279 v Olomouci a přinášející ke kolonizačnímu procesu na knínickém dominiu další velmi závažné podrobnosti (MZA, E 55, sign. II 48/66, pag. 48–51; srov. Hrabětová 1969, 38–59, 124–126, 177–189; Švábenský 1978, 275–287; Krejčíková 1982, 137–138).

Podle podání starší z obou listin svolal Bruno, římským králem Rudolfem pověřený místodržící olomoucké a přerovské provincie, na den sv. Martina (11. listopadu) 1279 do Olomouce sněm, na kterém měl mimo jiné jako na základě přímého Rudolfova mandátu ustanovený *iudex ordinarius* řešit bezpráví, působená hradištskému opatství. Moravský maršálek Bohuš z Ceblovic přednesl proto jako určený zástupce žalobu hradištského opata Budiše na Alberta z Lešan, po smrti Přemysla Otakara II. zřejmě správce zeměpanského konického statku. Tento šlechtic podle Budišovy stížnosti svéprávně překročil hranice klášterního knínického panství a na cizí půdě okupoval pole a lesy, klučil je, prováděl lokace a dopoštěl se dalších bezpráví (*iniuriose transgressus, adiacentes campos et silvas violenter in suae praeiudicium ecclesiae occupat, locat et plantat*). Hranice knínického dominia byly přitom v žalobě určeny místy, známými již z falza hlásícího se do roku 1200 (CDB II, 364, č. 351) – vedle trati zvané Sádek šlo o prameniště potoků Malinného, Deštného a Javorníka, také ale opět o veřejnou komunikaci z Jevíčka do Konice, tentokrát nesoucí jméno Hvozdecké cesta. Při důkazním řízení se Albert bránil tvrzením, že takto sporně ohraničené pozemky převzal z rukou králova vilika Jana. Vilik však vypověděl, že on sám tyto majetky pro svého pána, krále Přemysla Otakara II. bezprávně zabral na základě mylných návodů hajných, poté ale, co opat Budiš privilegii před králem prokázal oprávněnost svých nároků, byly mu dotyčné nemovitosti Janem na panovníkův příkaz navráceny a klášter je držel bez překážek až do Otakarovy smrti. Proti tomuto svědectví neměl Albert z Lešan již žádné argumenty a pře tak byla rozhodnuta ve prospěch hradištských premonstrátů (srov. podrobné nástiny u Dudíka 1884, 48–49 a Krejčíkové 1982, 137–138; též Janiš 1999, 144–145 a Jan 2000, 140).

Mladší, jen o pět dnů později Brunem v téže věci v Olomouci vypravená listina je s prvním dokumentem z 26. listopadu 1279 téměř doslovně shodná, někde ale přináší obsáhlejší informace a zejména posunuje celou záležitost do jiné právně-faktické roviny. Zcela obdobně líčí průběh jednání, vedeného před biskupem Brunem, olomouckým komorníkem Onšem a cůdařem Vojslavem jako jeho přísedícími i před shromážděnými velmoži. Za pozornost však stojí kupříkladu rozvedený Brunův titul v úvodu (*Olomucensis et Prerouensis provinciarum vicedominus per serenissimum regem Romanorum Rudolfum constitutus* – cf. kupř. Eisler 1907, 96–98; Šusta 1935, 295–297), jinde se pak vyskytují české ekvivalenty, upřesňující v textu odborné termíny (*ex inductu forestariorum, qui vulgo hayny dicuntur*).

Významně tu ale byla rozšířena zejména narativní pasáž, líčící vlastní protiprávní kroky Albertovy. Velmi podrobně, v podstatě shodně s limitací údajně z roku 1200, popisuje text Brunovy mladší písemnosti hranice mezi oběma panstvími, které měly jít místy zvanými Sádek, Skalka a po prameništích potoků Malinného a Deštného až po počátek potoka Javorník, stékajícího až k hoře Bořišov, a poté k pramenům potoka Olešného. Odtud hranice probíhala k místu řečenému Bochence a končila v prostoru nesoucím jméno Na Opatovém. Neméně detailně byl ale rozveden také zcela konkrétní výčet přestupků Alberta z Lešan, který měl k těmto hranicím přilehlé osady někdy přenést jinam, jako ves Skřípov na místo zvané Otina Lhota, jinde jako u Štěpánova, Roprechtic a Kořence zničil jejich ohrazení (snad ohrady vesnických polí?) a dokonce sám zde vesnice zakládal, jak svědčí příklad Bochence.¹⁹ Proč byly tyto útky zevrubně nově zropešány, pochopí pak čtenář listiny až v jejím závěru. Na rozdíl od smírného rozřešení, které s čtrnáctidenním odstupem od jednání samého písemně zafixoval první Brunův dokument, tu naopak (patrně na základě aktuálně v oněch pěti dnech došlých zpráv) stojí, že Albert se vzepřel provedení rozsudku a dotyčné hranice a statky kláštera dosud násilně drží (*Quod cum fieri deberet sepeditus Albertus in hoc eum procedere non permisit et sic predictos limites cum bonis usque ad presens detinet violenter*).

Pokud se starší diplomatické bádání zabývalo pouze prvou písemností z 26. listopadu 1279, nepochybovalo kupodivu vcelku o její pravosti, a to i přes to, že si uvědomovalo úzkou souvislost limitační pasáže se známým falzem údajně z roku 1200, podle písma J. Teigem a G. Friedrichem řazeným dokonce až na počátek 14. století (cf. CDB II, 362–363, č. 351; Teige 1894, 40; Švábenský 1950, 52; Paclík 1954, 70; Sklenářová 1975, 76). Tento rozpor byl někdy mlčky obcházen, část historiků pak na základě rozborů dalších hradištských autografů, provedených J. Šebánkem a S. Duškovou (kupř. 1952, 102–106) logicky uvažovala o vzniku tohoto falza již v souvislosti s událostmi na konci 70. let 13. věku, ještě před jejich zaznamenáním v obou listinách Brunových (Richter 1956, 154; Híkl 1962, 3; 1964, 8; Pinkava 1993, 13; souhrnně Šlězár 2002, 53–55). Přes tento navržený posun je však opětovně zhodnocení hradištské výsady, hlásící se do roku 1200, pro objektivní uchopení obou Brunových dokumentů nezbytné. Obecný formulář listiny z 26. listopadu 1279 nevzbuzoval jinak větší zájem o formální diplomatickou analýzu samotného textu, lze ale akceptovat názor, že spíše než o dílo biskupské kanceláře (tak Paclík 1954, 70) šlo o příjemecké vyhotovení přímo v prostředí hradištské kanonie (Sklenářová 1975, 76; Krejčíková 1982, 137, 187–188, pozn. č. III.5 – 89).

Obě listiny ve vzájemném kontextu naproti tomu rozebrala jako jediná J. Krejčíková. V souhlase se svým původním míněním zařadila starší z kusů stylisticky do hradištského příjemeckého okruhu a považovala jej za pravý, na rozdíl od druhé varianty z 1. prosince 1279. O pravosti tohoto dokumentu naopak vyslovila pochybnosti, a vzhledem k výše popsaným diferencím i s přihlédnutím k rozdílům a nesrovnalostem ve svědecké řadě jej klasifikovala jako klášterní verzi, kterou premonstráti na Hradišti sepsali bez Brunova vědomí (Krejčíková 1982, 137–139, 187–188, pozn. č. III.5 – 89; 1990, 153, 160, pozn. č. 46). Lze ovšem namítnout, že mladší písemnost jednoduše mohla reagovat na nečekaný zvrat v celé kauze a konkretizací Albertových činů předestírala další soudní jednání. Buď jak buď, v obou případech ovšem nelze asi ani druhé, listopadové listině Brunově upřít faktickou autenticitu, minimální časový odstup od popisovaných událostí a její cenu historickou, uvážíme-li, že roku 1282 již Albert z Lešan hradištskému klášteru v jiném majetkovém sporu ustupoval (viz CDM IV, 101–102, č. 69 s chybnou datací do roku 1272; cf. Krejčíková 1982, 188).

Přínos obou Brunových pořízeních a z nich zvláště mladší varianty pro dějiny osídlení severního cípu Drahanské vrchoviny není určitě zapotřebí komentovat. Zmíněny jsou zde vsi, které se jinak objevují v písemných pramenech až po dvou či třech stoletích (Bouchenec jako zaniklá ves 1569, Kořeneč 1499, Otina Lhota neboli Otín 1504, Skřípov 1553: AČ XVIII, 174–175, č. 288; ZDO XXVIII, č. 44; Hosák–Šrámek 1980, 209, 454; k Bouchenci

i Černý 1992, 94–96; k Otínu Šrot 1982, 12, 13, 16, tab. I:2, III:8–11; 1986, 166). V případě Roprechtic jde dokonce o dosud zcela neznámou osadu, ať již zaniklou a dosud nelokalizovanou, nebo se dnes skrývající pod jiným jménem mezi existujícími či obnovenými vesnicemi na bývalém knínickém panství (do úvahy připadá zvláště Benešov, známý až od 16. století). Především však spolu s dalšími listinami vyšlými ze skriptorií hradištských opatů Roberta a Budiše velmi barvitě přibližují dynamický svět přetváření země během 13. věku s jeho často netušenými zákrutami, velmi vzdálený představám o plánovité, soustavně prováděné „melioratio terrae“. Historie roku 1279 se ostatně na patrně nedobře zajištěném rozhraní knínického statku měla mnohokrát opakovat – nároky vrchnosti tentokrát z jižního boskovického sousedství lze tušit již za papežskými ochrannými mandáty z 19. října 1300, uvádějícími mezi pány odpovědnými za loupeže koní, krav, ovcí, jiného dobytka i věci kláštera i Arkléba a Oldřicha z Boskovic (CDM XV, 20–21, č. 22 a 23). Hraniční spory na konické straně pak opětovně propukaly po celý raný novověk a nepomohlo ani znovuosídlení sporných končin hradištským klášteřem po polovině 16. věku – rozhodčí komise procházely okolní lesy ještě na počátku 18. století (Blösl 1921, 36–46, 62–72; Burian 1939, 63, 65, 70–71, 89, 104, 113; Hosák 1957, 93–94; Pinkava 1993, 25–29, 39–40, 148–153; též MZA, E 55, sign. IV J 70/25, O 18/53, 19/53, 19/1/53, 27/54, O 56).

Jestliže budeme konečně na základě provedené zevrubné revize písemných pramenů krátce sumarizovat poznatky o etnických poměrech v obou částech knínického statku hradištských premonstrátů ve 13. století, nezbývá než konstatovat plnou dominanci autochtonního živlu. Jak místní jména, tak pozoruhodně početný soubor mikrotoponym má výhradně domácí podobu, v diplomatickém materiálu z místního prostředí se vyskytují také dobové bohemsky terminologické (vedle již vzpomenuých hajných i *limites antiquos sive vrocyscie* – CDB II, 364, č. 351). Samotná toponyma jsou přitom typologicky poměrně rozrůzněná. I vzhledem k situování na okraji starého sídelního území jde často o patronymické názvy vytvořené čeledními příponami -ice nebo -ovice z obecných apelativ (Knínice), osadnických apelativ (Uhřice) nebo staroslovanských, ale i původně germánských osobních jmen (Cetkovice, Ruprechtice). Místní jména vzniklá příponou -ov měla základ jak v antroponech (Benešov, Šebetov, Štěpánov – v posledním případě snad s narážkou na hlavního patrona hradištské kanonie), tak ve jmenné podobě adjektiva, vystihujícího vodní tok (Skřípov). Také nejasný a archaicky působící místní název Sťeřech snad souvisí s osobním jménem. Vyskytly se i dvě Lhoty s určujícími přívlasky jmennými (Otina Lhota, Veličina Lhota), u prvé z nich pak došlo k přechýlení přívlasku ve vlastní jmenné toponymum s pozdní přívlastňovací příponou -in (Otín). Jiná dvě toponyma s mladou substantivizující koncovkou -ec souvisela opět s osobním jménem (Bouchenec, původně možná i v plurálové formě Bochence), či s adjektivem vyznačujícím ráz místa (Kořenec). Z přídavných jmen charakterizujících původní podobu sídla či jeho polohu pochází názvy Okrouhlé a Světlé. Typově nejstarší kompozitní toponymum Úsobrno na spolehlivou interpretaci původního významu stále čeká, i když skutečnosti nejbližší se zdá být výklad ze staroslovanského jména Ustrbrno – „místo, kde (půda) tvrdne“, vyhovující rovněž vzhledem k poloze Knínic i dalších původních sídlišť na rozhraní kvalitních půd Malé Hané a chudých zemí vrchoviny (cf. Hosák–Šrámek 1980, 646–647; v tomto díle také toponomastické komentáře k dalším lokalitám).

Zatímco Knínice, Cetkovice, Světlá, Šebetov a Uhřice vznikly za strukturální přestavby staršího osídlení na vlastní Malé Hané, další osady ve vrchovinné polovině panství byly vysazeny za kolonizace lesního komplexu ve 13. století, ojedinele ale i později. Jde o Benešov, Bouchenec, Horní Štěpánov, Kořenec, Okrouhlou, Otinu Lhotu či Otín, Roprechtice, Skřípov, Sťeřech a Veličinu Lhotu, také ale o samotné Úsobrno při severním okraji, jehož název byl od starého centra oblasti patrně pouze přejat jako výraz příslušnosti ke konkrétnímu územně-správnímu celku (k dnešní vsi tohoto jména lze jako nejstarší vztáhnout až doklad z roku 1465 – MZA, E 55, sign. II 1/1, fol. 190r.–v.).

Pouhé tři územně-správní celky středověké Dražanské vrchoviny, na jejichž příkladech jsem se pokusil co nejpodrobněji sledovat možné etnické složení prvních kolonistů, představují v rámci zvoleného teritoria stále jen jeho menší část. Nedovolují proto ani širší či generalizující závěry. Je tomu tak přesto, že množstvím a kvalitou dochovaných písemných pramenů k průběhu osídlování vynikají i v celomoravském měřítku zvláště knínické a blanenské panství a poznatky zde dále zhodnocují zisky historické geografie a archeologie. Některá omezení vyplývají ale také z úzce vytyčeného tématu. Jen nevelký prostor bylo kupříkladu možné věnovat otázkám právního vybavení kolonistů Dražanské vrchoviny (lhotní zřízení, německé právo a emfyteuze, vztahy k městským právům), i když tyto faktory náleží k nejdůležitějším elementům, formujícím podobu venkovského osídlení a s procesem kolonizace byly nerozlučně spjaty (přehledně s další literaturou kupř. Körmeny 1995; Žemlička 2002a; 2002b, 210–230).

Vedle určitého shrnutí konkrétních poznatků o kolonizačním dění 13. století v regionu a s ním souvisejících otázkách etnicity lze ale přesto upozornit i na některé širší dějinné aspekty. Vyniká především velká míra osobitosti jednotlivých zkoumaných oblastí, varující před zobecňujícími soudy, vyneseny na základě jen omezených sond. Obdobně jako v případě měst, také každé středověké dominium představovalo specifický, mnoha proměnlivými faktory utvářený organismus, vyžadující při jeho výzkumu individuální přístup. Až poznání dostatečného počtu reprezentativně volených pozemkových domén umožní přitom v třetí jednotlivých jevů rozpoznat obecné vývojové tendence (srov. Kejíř 1998, 19). V našem konkrétním případě mohou pojednanávané pozemkové velkostatky současně sloužit také jako do jisté míry modelové vzory kvalitativně, prostorově i časově poněkud rozdílných proudů kolonizace 13. věku na Dražanské vrchovině. Na blanenském panství byla patrně uplatněna starší osídlovací praxe, vyznačující se poznenáhlým a stupňovitým zasídlováním, za užití spíše tradičních sídelních i právních forem (lhoty), nesených výhradně domácím etnikem. V druhé polovině 13. století tu pak došlo jen k dílčím kvalitativním změnám. Případ Blanenska rovněž vyvrátil na okraji stále přetrvávající stereotypy o převážně německých kolonistech na biskupských statcích za episkopátu Bruna ze Schauenburka. Naopak, jak se zdá, i v celomoravském měřítku „výstavba země“ za tohoto pozoruhodného duchovního hierarchie velmi citlivě a pragmaticky využívala v maximální možné míře místních zdrojů.

Antipodem je holštejnsko-jedovnické zboží, s širokým (i když zdaleka ne výlučným) využitím osídlenců cizí národnosti, na kterém bylo patrně i díky poněkud později zahájené primární kolonizaci možné později provést v široké míře zásadnější přestavbu či dotvoření sídelní struktury do pokročilejší podoby. Role německého práva a emfyteuze ale zůstává na Holštejnsku přinejmenším pro prvotní fázi osídlení otázkou, v obecné rovině lze připustit, že němečtí kolonisté nemuseli být vždy současně nositeli německého práva. Velmi podnětný k dalšímu studiu je přitom fakt, že přistěhovalci přišli na statky pánů z Ceblovic nejspíše z Dolního Rakouska, tedy z prostoru mimo působnost severoněmeckého právního prostředí. Tomu ostatně také odpovídá úplná absence institutu dědičných (zákupních) rychet na panství, když jediná dědičná rychta zde byla patrně až roku 1414 zřízena v Bousíně (Novotný, F., 1934, 66–67; Novotný, J., 1958, 40, mapy).

Knínický statek pak zřejmě představuje příklad toho, že i při zhruba stejných východiscích mohl kolonizační proces proběhnout odlišnými způsoby. Stejně jako na Blanensku tu také bylo možné ze starého sídelního území postupně osídlivat přilehlé lesní oblasti. Z neznámých důvodů se však v případě Knínicka intenzivnější osazování vrchovinné části dominia patrně opozdilo a vyznačovalo se tvořivou kombinací užití domácích právních zřízení spolu s převzetím klasických forem emfyteuze, a to zřejmě v jen malé časové distanci. Tomu odpovídala i vnější podoba zakládáných sídel, neméně pozoruhodná zde byla vazba obou aplikovaných postupů na domácí kolonisty a stejně tak nejspíše slovanské lokátory

z klášterního prostředí. Tato skutečnost jen opětovně dokládá nemožnost spolehlivějších závěrů o etnickém profilu středověkých populací pouze na základě jejich právního vybavení. Svědčí o tom i známý příklad z roku 1234, kdy jihomoravský Rajhrad obdržel od panovníka *iure forensi, prout ubique teutonice libertatis est*, i když pozdější prameny 14. věku městečko představují jako výlučně české (CDB III/1, 105, č. 90; CDM VII, 160, č. 223; 192, č. 263; 221, č. 304; Emler 1881, 207–208; Schwarz 1966, 43, 456). Další, zvláště ilustrativní ukázkou, na kterou aktuálně upozornili P. Kouřil a M. Wihoda, je pak možné připojit i ze slezské materie, kde si roku 1248 vratislavský biskup Tomáš v lokační smlouvě s rytířem Vratislavem výslovně vymínil, že v nové vsi u řeky Vlčice budou na německém právu usazeni nikoliv Němci, ale Poláci či jiní slovanští kolonisté (SUB II, 222, č. 352; cf. Kouřil–Wihoda 2003, v tisku). Analogií lze ovšem uvést více – tak již roku 1220 zvěřinský hrabě Gunzelin udělil německé právo Slovanům, sídlícím ve vsi jeho ženy Ody v Březovicích (Brüsewitz) v Meklenbursku a navíc ustanovil, že kdo by se na těchto slovanských osadnících dopustil bezpráví, měl být podle německého práva pokutován (Helbig–Weinrich 1968, 270–273, č. 66).

Písemnosti k dějinám osídlování Drahanské vrchoviny 13. a počátku 14. století spolu s onomastickým materiálem vyzařují také tu slabší, tu silnější reflex individuálních osobností a osudů vlastních aktérů středověké kolonizace. Nápadným, ale očekávaným rysem je tradicionalismus venkovského prostředí. V osobních jménech, patrně citlivém ukazateli mentality a nazírání jednotlivých skupin dobového lidského společenství (již klasicky např. Slavík 1946, 90–104), se tu nápadně odráží spíše starobylý svět, jakoby jen málo zasažený křesťanskou kulturou. Bylo tomu tak bez rozdílu jak u slovanských, tak u germánských usedlíků či příslušníků vyšších vesnických vrstev (lokátorů, rychtářů, leníků, drobných zemanů, svobodníků). Tušíme tu oslavu boje (Hartwig, Vlastibor), odraz mytologie (Hodislav, Mehrlin, Svatoň), přání zdaru, bohatství a žádoucích vlastností nově narozeným synům (Lutek, Milej, Otto, Zdislav, Žizňata), osobních rysů (Zbyhněv) nebo charakteristik pojičích se k zaměstnání (lovčí Vlček). Obdobné tendence ostatně pro německé přistěhovalce v českých zemích 13. věku obecně (tedy i ve městech) konstatoval již E. Schwarz (1957, 1–13; 1969, 68). Příklad vážanského zemana Krateše a jeho syna Gottharda tu přitom znovu relativizuje metodická východiska pouze na rozboru jmen založeného studia etnicity a svědčí spíše o prolínání kultur než etnik.

Jak dokládá rod vlastníků Holštejnska, pánů z Ceblovic, poněkud jiná situace byla ve 13. století u části českých a moravských velmožů, někdy hluboce ovlivněných německou kulturou, slovesností a rytířskou etiketou. Symboly doby tu mohou být již jména tří známých synů Crhy z Ceblovic, z nichž jméno dominikána Petra jako by vycházelo z křesťanského univerza, Bohušovo z domácích kořenů a Hartmanovo způsobení německých prvků (vzhledem ke kontaktům rodu s velehradským klášterem a cisterciáky obecně je možné, že za jeho jménem stál Hartman, v letech 1235–1239 a 1247 velehradský opat). I když moravská středověká nobilita nikdy zdaleka nedosáhla takového stupně germanizace jako již v průběhu druhé poloviny 13. věku šlechta dolnoslezská, ovlivněná i masovou imigrací německého rytířstva ze západu (kupř. Cetwiński 1986; Jurek 1996, zvl. 148–168), ukazuje příklad rodu erbu dvou beraních rohů, že právě šlechta představovala eventuálně jeden z rozhodujících činitelů, které v západoslovanském prostředí mohly a právě v Dolním Slezsku podstatnou mírou také působily na změnu etnicity celé země. V souvislosti s Bohušem a Hartmanem z Ceblovic a jimi na Drahanské vrchovině realizovanou intenzivní německou, či lépe řečeno rakouskou kolonizací se však konečně ozvěnou vrací ještě jedno téma – otázka kulturní a mocenské orientace krále Přemysla Otakara II., k jehož nejužšímu dvoru oba dva bezesporu náleželi (cf. např. Hoensch 1989, 253–254; Kusternig 1998, 182; Žemlička 1998, 325–326).

I na Drahanské vrchovině se tak 13. století ukazuje jako doba zásadního přelomu, také ale rozrůznění, kdy vedle sebe mohly divergentně existovat poměrně odlišné organismy – ať právní, ekonomické, sídelní nebo etnické. Tyto odlišnosti nesly s sebou často i zdánlivé

paradoxy – na jedné straně zakládal rodem německý biskup převahou české městečko a jeho nový hrad se jmenoval Blansko, na straně druhé národností český šlechtic povolával německé kolonisty a stavěl hrad nazývaný Hohlenstein...

Poznámky

- 1 Stranou ponechávám nabízející se vysvětlení jména ze substantiva „Hammel“ – „skopec“ (tak Hosák –Šrámek 1970, 239), což by eventuálně představovalo poněkud žertovnou narážku na znamení dvou beraních rohů v erbů nejstarších vlastníků dominia, pánů z Ceblovic. V souvislosti se založením Hamlíkova je možno jako zcela nepodloženo pominout názory sudetoněmeckého historika W. Wanna, jenž se na základě jména vsi pokoušel dedukovat původ prvních hamlíkovských usedlíků v dolnosaském městě Hameln a spojoval jejich předpokládaný příchod na Moravu se známou pověstí o krysářích z Hameln. Hypotéza, vycházející mimo jiné i z překonaných představ o přechodu tisíců (!) kolonistů z oblasti Vezery spolu s biskupem Brunem na Moravu, nicméně vzbudila pochopitelnou pozornost českých publicistů a regionálních badatelů. Celý problém nedávno střídlivě shrnul kupříkladu J. Bránský (1999), z jiných příspěvků srov. E. Černým (1999, 236) citovanou práci Dobbertin, H., 1981: Neues über „Hamlingen“ (Hamlíkov), Museumsverein Hameln – Jahrbuch 1980/1981, 79–82 a nejnověji i stař A. Koprivové (2001) s odkazy na další práce.
- 2 E. Schwarzovi (1966, 96) posloužil jako důkaz o německém osídlení na Holštejnsku i název vsi *Czmairhof* („zu Meierhof“), ve které Ješek Kropáč z Holštejna prodával roku 1378 určité majetky Ondřeji z Bludova a Nechalína (CDM XV, 166, č. 193). Ze srovnání se zápisem do zemských desk o rok později však vyplývá, že se jedná o ves Marefy u Bučovic (ZDO III, č. 484; Černý, F., 1914, 218).
- 3 Zatímco osobní jména zápisu z roku 1464 transponoval editor Knih pühonných a nálezových V. Brandl spolehlivě, v numerických údajích lze napočítat na 20 chybných čtení, když nebyly rozlišeny grafické znaky pro číslice 1 a 1/2 (srov. Moravský zemský archiv v Brně – dále MZA, fond A 3 – Stavovské rukopisy, rkp. č. 731, fol. 53v., 54r.). To vedlo spolu s nepřehledným řazením dat v přidělení k jeho zcela chybné interpretaci (tak Černý 1968, 78), veškeré omyly následně opravil až J. Šilhan (1969, 165–166).
- 4 Ze vsí na někdejších holštejnských statcích byli v pamětní knize města Boskovic roku 1530 konkrétně jmenováni ze Senetářova Blažek a Vavřinec Charabců, Jan Habúsek a kompletní obecní rada – fojt Zich, Vávra Brychtů syn, Jíra Fačků zeř, Valenta Nohů syn, Kliment a Jan Ambružů, z Lipovce pak Jura Martínků, z Ostrova Jan Hanák. Senetářovští Charabcové měli přítom příbuzné i v Blansku a Olomoučanech (Pavel Charabců, Matěj Charabec).
- 5 Jedině A. Mayer (1928, 21–22, 24) hájil na základě domnělých filologických důkazů v soulase s Bretholzovou antikolonizační teorií autochtonní původ německé etnické enklávy na Holštejnsku, tuto možnost ovšem s poukazem na sídelní i jazykové důvody striktně odmítl kupř. E. Schwarz (1966, 95; 1969, 66). Ještě v 50. letech minulého století se ale v okruhu sudetoněmeckých historiků vyskytly domněnky o přežívání germánských osadníků na Drahanské vrchovině od raného středověku, kdy se tam údajně uchýlili před avarským nebezpečím – srov. komentář L. Hosáka (1967, 15) ke stati J. Reuttera „Die Heimat im Wandel der Zeitlaufe“, otištěné ve sborníku „Heimat Südmähren“, roku 1955 vydaném v Göppingen (souhrn k názorům o domácím původu německého etnika v českých zemích podal např. Žemlička 1999, 251–255; 2002b, 13–21).
- 6 Na podkladě L. Hosákem (1938, 107–108) shromážděných indicíí je možné uvažovat o českém původu pánů z Ceblovic (tak Wihoda 1995, 38–39, pozn. č. 77), kteří by tak na Moravu přišli nespíše spolu s Přemyslem Otakarem I. po roce 1222. Tuto otázku však bude nutné dále zkoumat, nejstarší moravské majetky rodiny se koncentrovaly zejména do prostoru mezi Rosicemi a Ivančicemi.
- 7 V prvé, zpadělané části listiny z 19. května 1251 vystupuje Bohuš sice jako olomoucký purkrabí, tento titul však podle všech souvislostí náležel jeho zemělému otci Crhovi a Bohušovi byl přírůkem omylem ve falzu či v mladších opisech jeho textu. V druhém oddílu písemnosti ostatně figuruje Bohuš pouze s predikátem „z Jedovnic“, patrně zcela oprávněně jej proto nezahrnul do seznamu olomouckých purkrabí D. Janiš (1999, 236; srov. CDB IV/1, 376–377, č. 212; Šebánek–Dušková 1952, 131–132; Hrabětová 1969, 103–106). K možnému Bohušovu kastelánství v rakouské Lávě blíže v dalším výkladu.
- 8 Na základě analýzy pozdních přepracování původní Pulkavovy zprávy o Crhovi u kronikářů a historiků Hájka, Dubravía a Pešiny usoudil L. Hosák, že děvičský kastelán Crh nebyl z rodu pánů z Ceblovic (Hosák 1947; 1948, 63; 1956, 69–71). Údaj ve falzu z doby před rokem 1270, hlásícím se k datu 1250, kde mezi svědky figuruje vedle děvičského purkrabiho Crha i jeho bratr Častolov, ale Hosákovy námitky spolehlivě vyvrací (CDB IV/1, 347, č. 188). Výmluvný je i fakt, že Crh, jeho syn Bohuš či bratr Častolov figurují jako svědci ve dvou listinách, Oldřichem Korutanským roku 1247 vydaných (CDB IV/1, 196, č. 103; 201, č. 107). Obdobně je však Crhu či Častolova možné v Oldřichově blízkosti stopovat již v letech 1235 a 1240 (CDB III/1, 132–133, č. 107; III/2, 353, 355, č. 259 a 260). Jak svědčí příklad Kuny ze Zbraslavi, na který nejnověji upozornil J. Žemlička (2002b, 166; srov. CDB

IV/1, 357, č. 195), byli moravští šlechtici z Fridrichova zajetí v průběhu roku 1246 postupně vyplácani a panovníkem jim byly jako odškodnění postupovány i nemovité statky.

- 9 *Agnus dei* byl jako jasný eucharistický či obecně christologický symbol typickým, i když ne častým námětem především pro pečeti kléru – obdobný obraz neslo před polovinou 13. věku kupříkladu *sigillum* Huga, johanitského převora pro Čechy, Moravu a Polsko (Jan 1987, 5, 21, č. 3). Další obdoby lze v českém a moravském prostředí najít na konci přemyslovského období (Chleborádová 1986, 63, č. 46, obr. 10 a Doležel 1999, 1–2, obr. 1a, 1c). V tomto konkrétním případě se ale snad jedná o narážku na světici, po které případně mohla Alžběta dostat své jméno, matku sv. Jana Křtitele (Lukáš 1, 5–80; k možnému přenosu symbolu Božího beránka z osoby Janovy na jeho matku kupř. Remešová 1991, 7; Hall 1991, 44, 187–189; Braunfels 1994, III, 8–13; VI, 129–130; VII, 168). Na druhou stranu jsou ale zřetelné náboženské motivy na pečetích šlechticů v českých zemích 13. a počátku 14. století velmi vzácné. Typáře urozených dam se obvykle odvolávají na erbovní znamení manželů, ať žijících nebo zemřelých (1285 Jutta z Valtic, 1295 a 1305 Vojslava z Deblína), na vlastní rodové znaky (1265 Ludmila z Říše, 1282 Jutta z Valtic a Obřan?, 1292 Marie z Hardeka), nebo případně kombinují obojí (1287 a 1293 Anežka z Upy). Někdy je obraz v pečetním poli méně jasný (1292 Hedvika ze Šaumburka), eventuálně je tvořen otiskem antické gemmy (1243 Markéta z Miroslavi), jindy je pečetitelka přímo vyobrazena jako zbožná vdova (1237 Bohuslava z Černuce). Nicméně zcela jasně spirituální výjevy nesou pouze dvě různé pečeti Alžběty, vdovy po Kadoltu Sirotkovi. Nejprve se roku 1266 jedná o vyobrazení Madony s asistujícím andělem a patrně samotnou Alžbětou jako prosebnicí, roku 1281 pak zřejmě o setkáni sv. Františka z Assisi se sv. Klárou, přičemž do kaplové architektury lemující hlavní motiv pečetního pole je zakomponován Ukřižovaný a opět orodující Alžběta, v té době ovšem již členka konventu znojenských klarisek. Avšak v případě Alžběty z Holštejna lze na počátku 90. let 13. věku jakékoliv úvahy o jejím duchovním statutu patrně odmítnout. Více snad proto přinese k objasnění motivu božiu Beránka na Alžbětině pečetě až další studium, zaměřené na rakouskou sfragistiku, kde lze církevní námět zastihnout kupříkladu na pečeti Adlěty z Kreigu roku 1314 (výše komentovaný materiál viz CDB III/3, 404–407, 451, č. 287 a 288, Appendix II, č. 14; IV/2, 15, č. 35, Appendix II, č. 35; V/4, 497, č. 129 a 140, Appendix II, č. 4, 21 a 30; Pettenegg 1884, 7, Fig. 6; 1887, 189, č. 726, Sig. 3; Hradecká 1973, 43, 47, 52, 65, 81 a 84, č. 37, 53, 80, 81, 141, 219 a 237; Mitschamärheim 1974, 5, Abb. 4; Chleborádová 1986, 90–91, č. 117, která ovšem scénu na pečeti vdovy Alžběty z roku 1281 považovala chybně za Zvěstování). Za pomoc při identifikaci pečeti Alžběty z Holštejna děkuji PhDr. L. Gottfriedovi ze SÚA v Praze.

- 10 Pro celkový přehled připojuji povšechné registry a popisy čtyř pojednávaných listin dle archivního inventáře K. Beránka a V. Uhlřové (1966), s drobnými doplňky.

Státní ústřední archiv v Praze, fond Archiv Českého velkopřevorství maltského řádu, oddělení Komenda Mailberg:

I. Sign. Jo XXXI Mail. 21, inv. č. 1 264: 1291, květen 21., Mailberg (*Mewerperge*).

Wulfing ze Sonnbergu (*Sunnewerch*) a jeho žena Hedvika (*Hedeweich*) prodávají Wernhardovi z Anhangu (*Anhanch*), komturovi, a komendě v Mailbergu (*Mewerperge*) léno Patzmansdorf (*Patzmansdorf*) se všemi platy a výnosy, jak je koupili od Hartmana z Holštejna (*von hern Hartmannen von Holenstain*), jeho ženy Alžběty (*Elspaeten*) a jejich syna Crha (*ir sun hern Zeren*). Orig. perg. 21×19,7–3,3 cm, něm., 2 pečeti Štěpána z Maissau (jezdecká) a vydavatele listiny přivěšeny na pergamenových prouzcích.

II. Sign. Jo XXXI Mail. 71, inv. č. 1 316: 1291, duben 23., bez místa vydání.

Hartman z Holštejna (*Hartmannus dominus de Holenstain*) se souhlasem své ženy Alžběty (*de bona voluntate dilecte uxoris mee Elizabethis*), syna Crha (*filiu mei Cerronis*) a Štěpána z Maissau (*domini Stephani dicti de Meisau*) dává johanitskému řádu a obzvláště špitálu v Mailbergu (*Mevrperg*) pro spásu duše vlastní, své manželky a svých potomků tři čtvrti lánu v *Mairhouen*.

Orig. perg. 22×10,3–1,7 cm, lat., 3 pečeti svědčícího Otty z Ctrud (?), vydavatele a jeho ženy Alžběty z Holštejna přivěšeny na pergamenových prouzcích.

III. Sign. Jo XXXIII Mail. 215, inv. č. 1 459: bez data i místa vydání.

Hartman z Holštejna (*Hartman von Hollenstein*) dává se souhlasem své manželky Alžběty (*und ouch meiner housvrowen Elsbeten mit guoten willen*) a syna Crha (*und ouch meines suns Ceren*) komendě v Mailbergu (*Mewerperg*) plat 35 feniků a 2 kuřat z polí, náležejících ke dvorům u Harrasu (*zen mairhoven bei Harraz*).

Orig. perg. 26,7×9–1,6 cm, něm., ze čtyř pečetí přivěšených na pergamenových prouzcích chybí prvá (snad mailberské komendy, v koroboraci ohlášené), zachovány pečeti jednoho z osmi svědčících rakouských šlechticů, Alžběty z Holštejna a vydavatele listiny.

IV. Sign. Jo XXXIII Mail. 232, inv. č. 1 486: bez data a místa vydání.

Hartman z Holštejna (*Hartman von Holenstain*), jeho žena Alžběta (*Elspeth*) a syn Crha (*Cerro*) se zaručují za statek ve vsi Patzmansdorf (*Patzmansdorf*), který Wulfing ze Sonnbergu (*Sunberch*) prodal mistru a konventu komendy v Mailbergu (*Mauerperg*).

Orig. perg. 15,2×8,3 cm, něm., 2 pečeti Alžběty z Holštejna a vydavatele přivěšeny na pergamenových prouzcích.

- 11 Příslušné doklady srov. SÚA, fond ŘM, sign. Jo XXXI Mail. 17, Jo XXXI Mail. 26, Jo XXXIV Mail. 336, Jo XXXI Mail. 27, Jo XXXI Mail. 29, Jo XXXI Mail. 30, Jo XXXI Mail. 31, Jo XXXI Mail. 32, Jo XXXI Mail. 64, Jo XXXI Mail. 55, Jo XXXI Mail. 45, Jo XXXI Mail. 73, Jo XXXI Mail. 14, Jo XXXIII Mail. 234a; též Delaville le Roux 1897, č. 2 752; Hlaváček–Hledíková 1977, 95, 98–99, 110–111, 114–115, 117; CDB V/3, 57, č. 1 021a.
- 12 Za nejpozdější mezní datum sepsání prohlášení o Patzmannsdorfu lze považovat 1. leden 1315, kdy se Hartman z Holštejna naposledy připomíná v dnes známých písemných pramenech, celá věc ale byla realizována patrně brzy po prodeji roku 1291 (srov. MSLA I, 86–87, č. 52; též MZA, fond G 124, č. 25). Na poslední listinnou zmínku o Hartmanovi, dosavadním rodopiscům neznámou, jsem upozornil ve své rukopisné práci z roku 1989 (Doležel 1989b), až odtud ji převzal bez jakékoliv citace E. Černý (1991, 21).
- 13 Obdobně se nazýval již předák putující roku 1141 s knížetem Spytihněvem do Jeruzaléma, či cisterciácký mnich, který za známého přepadu biskupa Jindřicha Zdíka roku 1145 varoval jako první tohoto hodnostáře před blížícími se ozbrojenci. Další urozené osoby toho jména jsou doloženy kupř. v podlažickém nekrologiu, diplomatickém materiálu 13. století i toponymii (FRB II, 261, 414; Bláho-vá–Fiala–Hrdina–Tomek 1974, 20; CDB II, 393 a 396, č. 363 a 364; Flajšhans 1903, 53; Profous 1951, 155–156).
- 14 Na jihovýchodním okraji vlastní Drahanécké vrchoviny existovala snad již od druhé čtvrtiny 13. století německá jazyková enkláva na půdě olomouckého biskupství v okolí Pustiměřě (vlastní Pustiměř a Německé Prusy). Toto území však již leželo ve staré sídelní oblasti a do geografického celku vlastní vrchoviny je nelze počítat, stejně jako dále k jihozápadu situovaný německý etnický ostrov mezi Vyškovem a Rousínovem (srov. Schwarz 1939; 1966, 60–72; Hosák 1964, 71; Matějek 1965, 76–77).
- 15 Podle současných poznatků o hradě Blansko je jedinou architekturou, kterou by bylo možno označit jako „přední věž“, pouze stavba podélného půdorysu v čelním dílu hradu. Pokud se bezděckicky man Jindřich skutečně psal po tomto objektu, znamenalo by to ovšem časnější vznik celé této části fortifikace již před rokem 1317, nikoliv až v souvislosti s obnovou hradu těsně před polovinou 14. století, kam je vybudování předního oddílu hradu v dosud dochované podobě zatím běžně kladeno (cf. Pláček 2001, 101–102; Štětina 2001, 182, 184–185 s další lit.).
- 16 Konkrétně se jedná o následující osoby: 1437 – Petr Rak z Olešné, 1504 – Jan Plich z Blanska, Janeček Klimentův syn z Hořic, Matrášek a Duchek z Olešné, 1506 – Vaclav krajčič z Blanska, 1516/1517 – Jan, Prokop, Vavřinec, Lukáš a Václav z Ráječka, Jakub z Veselic, 1518 – Matěj fojt, Ondrášek (Ondráček), Hanuš hamerník, Matějek lovců, Jiřík krajčič, Vávra švec, Pavelek, Jan Balek, Janek Jakubeč-kův, starý Mašan, Jan Mašanův syn a Štáva, všichni z Blanska, Kačírek z Ráječka, Vítek z Hořic, 1520 – rychtář Dušek ze Šebrova, 1523 – Anna Jindrova a Jiřík Němec z Blanska, 1530 – Pavel Charabců z Blanska, 1531 – Valenta z Horní Lhoty a Šimek z Ráječka, 1541 Štěpán z Blanska (KP III, 183; MZA, fond A 3, rkp. č. 690, fol. 206r.–v., 335v., 357v.; č. 736, fol. 30v., 60r.; č. 739, fol. 137r.; Státní okresní archiv Blansko, Archiv města Boskovic, úřední kniha inv. č. 31, staré č. 6, fol. 31v., 79v., 128v., 166r.). Více o tomto období v připravované studii „Blanenský lenní statek olomouckého biskupství za Jakuba Šárovice ze Šárova“.
- 17 Zřejmě souběžně nebo bezprostředně po odevzdání úsobrněnského dvorce hradištskému klášteři vystavěl buď Ota I. nebo některý z jeho nástupců jako nový opěrný bod zeměpanské moci v úsobrněnském úkrají fortifikaci na vrchu Hradisko nad dnešní Svitávkou (srov. Procházka 1984, 431, 434, obr. 1:11–15, 18; 1993, 121, 127–128, 131; 1994, 231–235 s dalšími prameny a literaturou). Odmítnout lze ovšem asi Procházkovu domněnku o poloze původního Eufemiina úsobrněnského dvorce někde v bezprostřední blízkosti Svitávky (Procházka 1993, 128; 1994, 234) – výše snesené doklady ukazují spíše na vlastní Knínice nebo jejich okolí. Problematika úsobrněnské provincie, nejméně od počátku 13. věku možná samostatného správního okrsku v prostoru severní Boskovické brázdý (Malé Hané a Lysické snížení), není v současné historiografii příliš reflektována (srov. kupř. absenci v titulech Jan 1999; 2000, 17–32; Vaníček 2000, 222–225; Žemlička 2002b, 553–561, 589–591; příslušné doklady kromě již citovaných srov. též CDB I, 370, č. 386; II, 328, č. 324; 366, č. 352; III/2, 356, č. 260; IV/1, 344, č. 188; V/1, 239, č. 149; FRB II, 414; soudrně Hosák 1959, 143–144; Janiš 1999, 34; cenný přehled historického místopisu Úsobrněnska podal i Richter 1956, 153–158).
- 18 Za „nezměrné práce“ s vysazením a obnovou Štěpánova (*circa locationem et reformationem ville nostre vulgariter dicte Stephanau prope Knyenicz*), který byl tak dlouhý čas zpustlý, že nebylo jiné paměti (*que a tanto tempore desolata existit, quod memorie contrarium non existit*), odměnil opat Augustin Fabiána z Opatovic roku 1340 opět dědičnou držbou štěpánovské rychty se dvěma svobodnými lány, hospodou, mlýnem, pekařem, kovářem a ševcem i třetím denárem ze soudních pokut. Předchozí úzké kontakty rodu z Opatovic s klášteřem dosvědčuje donace poloviny vsi Zbrašova u Hranic na Moravě kanonii Štěpánem z Opatovic, kterou 7. května 1329 stvrdil jeho syn Velen (MZA, E 55, sign. II 1/1, fol. 145v.–146r. a II 48/66, pag. 61–62; k vzájemným vazbám také Zlámal 1969, 6). Za zmínku určitě stojí, že Fabiánova obnova neměla trvalý úspěch a opětovně podruhé zaniklou ves museli hradištské opati v 16. století znovu osadit – zachované znění podrobné smlouvy s celkem 13 jmény a původními bydlištěm uvedenými hospodáři z 13. dubna 1558 mluví o 25 nových usedlících

- a konkrétně vyjmenovává podmínky osazení i povinnosti nových kolonistů (srov. MZA, E 55, sign. IV 370/25; též Blösl 1921, 40–42 a Pinkava 1993, 26, 105, pozn. č. 96). Horní Štěpánov je tak snad jedinou obcí českých zemí, která disponuje hned trojicí známých zakládacích lokačních listin z let 1273, 1340 a 1558.
- 19 *Quod dominus Albertus, dictus de Lessan, limites monasterii sui inter villam forensem Knyenicz monasterii sui ex una, et Lesan et Konicz ex altera, dictos vulgariter Sadek, Scalca, Nawrch Malinneho, Nawrch Destneho, Nawrch lawornika, qui fluit per descensum usque ad montem Borzissow, postea ad originem Olessni fluvii, postea locum Czastidiel, postea ad locum, qui dicitur Bochency, postea per directum usque ad locum, qui dicitur Na Opatowem iniuriöse transgressus, quasdam villas adiacentes de loco ad locum transposuit, sicut villam Skrzypowe ad alium locum, que appellavit Othina Lhota, quasdam ponna destruxit, sicut Szczepanow, Roprechticzye, Korzenecz, et alias multas quasdam locavit, sicut Bochencyz violenter...* (MZA, E 55, sign. II 48/66, pag. 50).

Prameny a literatura

- ABSOLON, K., 1970: Moravský kras. 1. Praha.
- AČ: Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Praha 1840 ss.
- AČD: Atlas československých dějin. Praha 1965.
- ANONYM, 1975: Sjezd rodáků obce Býkovice. Býkovice.
- BAKALA, J., 2002a: K úloze městského fojta a lokačních listin. In: Bakala, J., Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií (k vydání připravil M. Wihoda ve spolupráci s P. Elbelem), 180–184. Brno.
- 2002b: Nástup emfyteutické kolonizace a její úloha při stabilizaci feudální společnosti v českých zemích. Příspěvek ze severomoravské a slezské materie. In: Bakala, J., Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií (k vydání připravil M. Wihoda ve spolupráci s P. Elbelem), 185–194. Brno.
- BAUMANNOVÁ, D., 1991: K nejstarším dějinám Blanska, Sborník Okresního muzea Blansko '91, 3–11 (též samostatně in: Grolich, V. (ed.), Kapitoly z dějin města Blanska. Věnováno 850. výročí první historické zmínky o Blansku, 3–12. Blansko).
- 1995: Dějiny Blanska do roku 1848 – Geschichte der Stadt Blansko. Blansko.
- BEDNÁŘOVÁ, V., 1956: Z dějin hradu Holštejna, Vlastivědný věstník moravský XI/3, 113–133.
- BELCREDI, L., 1987: K počátkům středověkého osídlení na lokalitě zaniklé vsi Bystřec – Zu den Anfängen der mittelalterlichen Besiedlung im Gelände der Ortswüstung Bystřec, Časopis Moravského muzea LXXII – Vědy společenské, 121–140.
- 1999: Urbanizace území zaniklé středověké osady Bystřec – Urbanisierung des Gebietes der mittelalterlichen Wüstung Bystřec, Archaeologia historica 24, 69–79.
- 2000: Colonization, development and desertion of the medieval village of Bystřec. In: Klápště, J. (ed.), Ruralia III. Conference Ruralia III – Maynooth, 3rd–9th September 1999. Památky archeologické – Supplementum 14, 187–201. Praha.
- BELCREDI, L.–NEKUDA, V., 1983: Pokračování výzkumu na ZSO Bystřec u Jedovnic, okres Blansko – Versetzung der Grabungsarbeiten in der Ortswüstung Bystřec bei Jedovnice, Bez. Blansko, Časopis Moravského muzea LXVIII – Vědy společenské, 43–60, tab. I–VI.
- BENDA, J.–HÁNL, J., 1956: Dějiny v pramenech. I. Praha.
- BERÁNEK, K.–UHLÍŘOVÁ, V., 1966: Inventáře a katalogy fondů Státního ústředního archivu v Praze. Archiv českého velkopřevorství maltského řádu. Inventář I–VIII. Praha.
- BISTRICKÝ, J., 1980: Studien zum Urkunden-, Brief- und Handschriftenwesen des Bischofs Heinrich Zdík von Olmütz, Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 26, 135–258.
- 1983: Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka – Das Schriftgut des Bischofs von Olomouc Heinrich Zdík, Sborník archivních prací XXXIII/1, 32–74.
- 1993: Zakládací listiny kláštera Hradiska u Olomouce a počátky české panovnické listiny – Die Gründungsurkunden des Klosters Hradisch bei Olmütz und die Anfänge der böhmischen Herrscherurkunde, Vlastivědný věstník moravský XLV/2, 131–136.
- 1998: Zdíkovy listiny – Zdíks Urkunden, Český časopis historický XCVI/2, 292–306.
- BLÁHOVÁ, M.–ERŠIL, J.–MERTLÍK, R.–PAVEL, J.–ZACHOVÁ, J., 1987: Kroniky doby Karla IV. Praha.
- BLÁHOVÁ, M.–FIALA, Z.–HRDINA, K.–TOMEK, V. V., 1974: Pokračovatelé Kosmovi. Praha.
- BLÖSL, J., 1921: Die Sprachinsel Deutsch-Brodek – Wachtel. I. Teil: Die Geschichte der Sprachinsel. Znaim.
- BOHÁČ, A., 1926: Národnostní mapa republiky Československé. Podrobný popis národnostních hranic, ostrovů a menšin. Praha.
- 1937: Obyvatelstvo v Československé republice. In: Horák, J.–Chotek, K.–Matiegka, J. (red.), Československá vlastivěda. Řada II. Národopis, 1–96. Praha.

- BOHÁČ, Z., 1994: Národnostní poměry v zemích České koruny v době předhusitské a do třicetileté války – Die ethnischen Verhältnisse in den Ländern der Böhmisches Krone zwischen dem 13. und dem 17. Jh. In: Pánek, J.–Polívka, M.–Rejchrtová, N. (ed.), Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, I, 123–132. Praha.
- BOK, V., 1976: Německá jména západočeských hradů – Die deutschen Namen der westböhmisches Burgen, *Minulostí Západočeského kraje XIII*, 205–222.
- 1998a: Německá a česká literatura 13. a 14. století. In: Jiroušková, L. (ed.), *Speculum mediae aevi – Zrcadlo středověku*. Sborník přednášek proslavených v rámci cyklu o kultuře a literatuře středověku, který proběhl na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v únoru až květnu 1998, 163–179. Praha.
- 1998b: Středohornoněmecká poezie na dvorech české šlechty. In: Bok, V.–Pokorný, J. (ed.), *Moravo, Čeche, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*, 131–160. Praha.
- BOLINA, P., 1988: Jádru drahotoušského hradu – The core area of the Drahoš castle. In: Durdík, T. (red.), *Sborník Kruhu přátel Muzea hlavního města Prahy I – 100 let Společnosti přátel starožitností*, 157–167. Praha.
- BOLINA, P.–DOLEŽEL, J., 1988: Hradu na Dražanské vrchovině do konce 13. století – Burgen auf dem Hochland Dražanská vrchovina bis zum Ende des 13. Jahrhunderts, *Archaeologia historica* 13, 321–352.
- BRANDL, V., 1880: *Analecta topografica*, *Časopis Matice moravské XII*, 162–190.
- BRÁNSKÝ, J., 1999: Krysař a děti z Hameln na Moravě?, *Sborník Muzea Blansko '99*, 48–54.
- BRAUNFELS, W., (Hrsg.), 1994: *Lexikon der Christlichen Ikonographie*. Rom–Freiburg–Basel–Wien.
- BRETHOLZ, B., (Edt.), 1930: *Das Urbar der Liechtensteinischen Herrschaften Nikolsburg, Dürnholz, Lundenburg, Falkenstein, Feldsburg, Rabensburg, Mistelbach, Hagenberg und Gnadendorf aus dem Jahre 1414*. Reichenberg–Komotau.
- BURIAN, B., 1939: *Vlastivěda moravská. II. Místopis. Konický okres*. Brno.
- BÜTTNER, R.–MADRITSCH, R., 1987: *Burgen und Schlösser in Niederösterreich. 14. Vom Bisamberg bis Laa/Thaya*. Wien.
- CDB: Friedrich, G., Kristen, Z., Šebánek, J., Dušková, S., Vašků, V., Bistrický, J. (edd.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I ss. Pragae 1904 ss.*
- CDM: Boczek, A., Chytil, J., Chlumecký, P. v., Brandl, V., Bretholz, B. (edd.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I ss. Olomucii 1836 ss.*
- CETWIŃSKI, M., 1986: Polak Albert i Niemiec Mroczko. *Zarys przemian etnicznych i kulturalnych rycerstwa śląskiego do połowy XIV w. – Der Pole Albert und der Deutsche Mroczko, Abriss der ethnischen und kulturellen Umwandlungen des schlesischen Rittertums bis zur Mitte des 14. Jh.* In: Strzelczyk, J. (red.), *Niemcy – Polska w średniowieczu. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut historii UAM w dniach 14–16 XI 1983 roku*, 157–169. Poznań.
- CIB: Jireček, H. (op.), *Codex juris Bohemici. Tomus primus, aetatem Přemyslidarum continens*. Pragae 1867.
- ČERNÝ, E., 1959: K historii zaniklé vsi Hamlíkova u Podomí, *Zprávy Okresního vlastivědného musea ve Vyškově* 21, leden 1959, 1–6.
- 1968: Historie vladyckého statečku kotvrdovského a jeho majitelů, *Vlastivědný věstník moravský XX/1*, 77–85.
- 1973: Pomístní jména na Jedovnicku v šestnáctém století – Flurnamen aus der Gegend von Jedovnice im 16. Jahrhundert, *Vlastivědný věstník moravský XXV/1*, 37–44.
- 1982: Jak byla zjišťována nebo upřesňována lokalizace jednotlivých zaniklých středověkých osad na Dražanské vrchovině – Wie die Lage der einzelnen mittelalterlichen Ortswüstungen auf dem Hochland Dražanská vrchovina festgestellt oder präzisiert wurde, *Vlastivědný věstník moravský XXXIV/3*, 310–325.
- 1988a: *Deserted Medieval Settlements and Field Patterns Considered from Settlement, Historico-Geographic and Ecological Standpoints*, *Historická ekologie* 1, 61–75.
- 1988b: K lokalizaci zaniklých středověkých osad na Boskovicku. In: Grolich, V. (red.), *Vlastivědné Boskovice 1988. Materiál XIII. konference Vlastivědných kroužků*, 10–16. Brno–Boskovice.
- 1988c: *The Results of Historical and Geographical Research into the Deserted Medieval Villages and their Field Patterns in the Dražanská Uplands of Czechoslovakia*, *Historická geografie* 27, 173–197.
- 1991: *Nejstarší historie hradu a městečka Holštejna a panství holštejského – Die älteste Geschichte der Burg und des Städtchens Holštejn und der Herrschaft Holštejn*.
- 1992: *Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich pluzin. Historicko-geografická studie v regionu Dražanské vrchoviny – Deserted Medieval Villages and Field Patterns in Dražany Highlands*. Brno.
- 1993: *K historii německého ostrůvku ruprechtovsko-podomsko-senetářovského – Zur Geschichte der deutschen Sprachinsel bei Ruprechtov, Podomí und Senetářov*. In: Jordán, F. (red.), *100 let muzejní práce na Vyškovsku 1893–1993*, 27–36, 229. Brno–Vyškov.

- 1997: Postup při identifikaci a lokalizaci některých zaniklých středověkých osad na bývalém holštejnském panství – Die Vorgangsweise bei der Identifizierung und der Lokalisierung einiger mittelalterlicher Dorfwüstungen im ehemaligen Herrengut von Holštejn. In: Kubková, J.–Klápsťe, J.–Ježek, M.–Meduna, P. et al. (ed.), Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi, 117–119. Praha.
- 1999: Kronika Podomí. 650 let historie obce. Podomí.
- ČERNÝ, F., 1914: Ukazatel jmen k latinským zemským deskám brněnským a olomouckým. Brno.
- ČERNÝ, F.–VÁŠA, P., 1907: Moravská jména místní. Výklady filologické. Brno.
- ČORNEJ, P., 1999: Cizí, cizozemec a Němec. In: Chochoř, B.–Jan, L.–Knož, T. (edd.), Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, 97–109. Brno.
- 2001: Idea národa v husitských Čechách – Idee des Volkes im hussitischen Böhmen. In: Drda, M.–Holeček, F. J.–Vybíral, Z. (edd.), Jan Hus na přelomu tisíciletí. Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia. Papežská lateránská universita Řím, 15.–18. prosince 1999 (Husitský Tábor, Supplementum 1), 379–393. Tábor.
- DAŇHELKA, J.–HÁDEK, K.–HAVRÁNEK, B.–KVÍTKOVÁ, N. (ed.), 1988: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. 1, 2. Vydání textu a veškerého textového materiálu. Praha.
- DELAVILLE LE ROULX, J., 1897: Cartulaire général de l'ordre des hospitaliers de S. Jean de Jérusalem (1100–1310). II. Paris.
- DOLEŽAL, J.–ŠMAHEL, F., 1967: Ernst Schwarz, Volkstumsgeschichte der Sudetenländer (recense), Československý časopis historický XV, 597–603.
- DOLEŽEL, J., 1989a: Blanenský statek olomouckého biskupství. Rkp. diplomové práce, FF MU Brno.
- 1989b: Prvá listina Hartmana z Holštejna pro klášter zábrdovický. Rkp., Blansko.
- 1992: Dva neznámé písemné prameny k dějinám Blanska ve 13. století, Vlastivědná ročenka Okresního archivu v Blansku 1991, 5–8.
- 1994: Dvě málo známé středověké fortifikace Moravského krasu – Zwei nur wenig bekannte Befestigungen im Mährischen Karst, Archaeologia historica 19, 177–190.
- 1995: Ke vzniku a vývoji několika měst střední a severozápadní Moravy (Blansko, Ivančice, Tišnov, Velká Bíteš, Vyškov) – Zur Entstehung und Entwicklung einiger Städte in Mittel- und Nordwestmähren (Blansko, Ivančice, Tišnov, Velká Bíteš, Vyškov), Archaeologia historica 20, 201–217.
- 1996: K dějinám hradu Holštejna v Moravském Krasu – The history of the Holštejn Castle. In: Zatloukal, R. (ed.), Speleologie na Holštejnsku. Výzkumy v letech 1966–1996, 12–14, 39–42. Brno.
- 1999: Nejstarší tišnovské pečeti, Tišnov fotorevue 10 (květen 1999), 1–5.
- 2000: K městskému zřízení na středověkém Brněnsku do roku 1411 – Zur mittelalterlichen Stadtverfassung in der Brünnener Gegend bis 1411, Mediaevalia archaeologica 2 – Brno a jeho region, 159–259.
- DOLEŽEL, J.–PLCH, J., 1999a: Jedovnice (okr. Blansko). Intravilan obce – Havlíčkovo náměstí, parcely č. 447/1 a 447/4–7 na místě domu č. p. 81. Doba římská, středověk, novověk. Sídlištní plocha – Jedovnice (Bez. Blansko). Intravillan der Gemeinde – Havlíček-Platz, Parzellen Nr. 447/1 und 447/4–7 (Haus No. 81). Römische Kaiserzeit, Mittelalter, Neuzeit, Siedlungsfläche, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 269–271.
- 1999b: Jedovnice (okr. Blansko). Intravilan obce – Havlíčkovo náměstí, ulice Kostelní, Za kostelem, U Hrubé lípy, Legionářská, Jiráskova, Podhájí, Záměstí, Olšovecká, Barachov a Palackého. Středověké a novověké osídlení – Jedovnice (Bez. Blansko). Intravillan der Gemeinde – Havlíček-Platz, Gassen Kostelní, Za kostelem, U Hrubé lípy, Legionářská, Jiráskova, Podhájí, Záměstí, Olšovecká, Barachov und Palackého. Mittelalterliche und neuzeitliche Besiedlung, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 329–332.
- 1999c: Jedovnice (okr. Blansko). Ulice Kostelní – dům č. p. 34. Středověké osídlení – Jedovnice (Bez. Blansko). Gasse Kostelní – Haus Nr. 34. Mittelalterliche Besiedlung, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 332.
- 1999d: Kotvrdovice (okr. Blansko). Polní trať „Kombut“, „Dvorce“, „U brány“. Zaniklá středověká ves neznámého jména – Kotvrdovice (Bez. Blansko). Feldflur „Kombut“, „Dvorce“, „U brány“. Mittelalterliche Dorfwüstung unbekanntes Namens, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 341–342.
- 2000a: Jedovnice (okr. Blansko). Polní tratě „Loučky“, „Na rybníkách“ a „Za poštou“ na severozápadním okraji intravilanu obce. Středověk, ojedinělé nálezy doby římské. Sídlištní plocha – Jedovnice (Bez. Blansko). Feldfluren „Loučky“, „Na rybníkách“ und „Za poštou“ an dem Nordwestrand des Intravillan der Gemeinde. Mittelalter, Einzelfunde aus der Römerzeit. Siedlungsfläche, Přehled výzkumů 41 (1999), 159–161.
- 2000b: Jedovnice (okr. Blansko). Polní trať „Pod Harbechem“. Zaniklá středověká ves Rohrbach – Jedovnice (Bez. Blansko). Feldflur „Pod Harbechem“. Mittelalterliche Ortswüstung Rohrbach, Přehled výzkumů 41 (1999), 161–164.
- 2000c: Rozstání (okr. Prostějov). Intravilan obce. Středověké a novověké osídlení – Rozstání (Bez. Prostějov). Intravillan der Gemeinde. Mittelalterliche und neuzeitliche Besiedlung, Přehled výzkumů 41 (1999), 184–185.

- DOSTÁL, F., 1981: Kdy vznikl nejstarší seznam statků a lén olomouckého biskupství? – Wann ist das älteste Verzeichnis der Güter und Lehen des Olmützer Bistums entstanden?, *Vlastivědný věstník moravský* XXXIII/1, 90–92.
- DUDÍK, B., 1884: *Dějiny Moravy. IX. Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306. (Stát a národství)*. Praha.
- DURDÍK, T., 1999: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha.
- EISLER, M., 1904–1908: Geschichte Brunos von Schauenburg, *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 8 (1904), 239–295; 9 (1905), 335–384; 10 (1906), 337–393; 11 (1907), 95–116, 344–380; 12 (1908), 187–196.
- ELBEL, P., 2002: Hospodářské zázemí kláštera Hradiště u Olomouce v 11. a 12. století – The Economic Base of the Monastery Hradiště u Olomouce in the Eleventh and Twelfth Centuries. In: Jan, L.–Obšusta, P. (ed.), *Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české, konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči – Disputationes Moraviae* 3, 39–56. Brno.
- EMLER, J. (Edd.), 1881: *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente. Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*. Praha.
- FERULÍK, A., 1947: *Javorník a Suchý Kopec, dosud nepovšimnuté zaniklé osady na Dražanské vysočině, Vlastivědný věstník moravský* II/4, 193–194.
- 1950: Nálezová zpráva ke sbírce pravěkých nálezů z Knínic a okolí, odevzdané r. 1949 městskému muzeu v Boskovicích Aloisem Ferulíkem, *Z dávných věků II–1949*, č. 2, 222–234.
- FLAJŠHANS, V., 1903: *Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého. I. Prolegomena a texty*. Praha.
- FLODR, M., (ed.), 1990: *Právní knihy města Brna z poloviny 14. století. I. Úvod a edice*. Brno.
- FRB II, III, V: Emler, J., Tomek, V. V., Gebauer, J. (ed.), *Fontes rerum Bohemiarum – Prameny dějin českých*, II, III, V. Praha 1874, 1882 a 1893.
- GOLDMANN, F., 1976: Laa an der Thaya. In: Goldmann, F.–Oberhammer, E.–Pradel, J. (Red.), *Die Städte Niederösterreichs. 2. Teil. H–P*. In: Hoffmann, A. (Hrsg.), *Österreichisches Städtebuch. 4. Band. Niederösterreich, 171–183, Taf. XIII*. Wien.
- GRAUS, F., 1975: Die Problematik der deutschen Ostsiedlung aus tschechischer Sicht. In: Schlesinger, W. (Hrsg.), *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte (Reichenau-Vorträge 1970–1972)*, 31–75. Sigmaringen.
- GROLICH, V., 1974: 600 let obce Šošůvky. Šošůvka.
- GUREVIČ, A. J., 1978: *Kategorie středověké kultury*. Praha.
- HAAS, C., 1990: Laa an der Thaya. In: *Die Kunstdenkmäler Österreichs. Niederösterreich nördlich der Donau, 620–627*. Wien.
- HAHNOVÁ, E., 1999: *Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí. Druhé, rozšířené vydání. Ústí nad Labem*.
- 2000: O „dějinných překážkách“ a česko-německém dialogu historiků. Dovětek ke zprávě o diskusi bohemistů v časopise *Osteuropa*, *Český časopis historický* XCVIII, 813–819.
- HAHNOVÁ, E.–HAHN, H. H., 2002: *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání*. Praha.
- HALL, J., 1991: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha.
- HELBIG, H.–WEINRICH, L. (Hrsg.), 1968: *Urkunden und erzählenden Quellen zur deutschen Ostsiedlung im Mittelalter. Erster Teil. Mittel- und Norddeutschland, Ostseeküste. Darmstadt*.
- HIGOUNET, CH., 1989: *Les Allemands en Europe centrale et orientale au Moyen Age*. Paris.
- HIKL, R., 1962: *Cesta Konická a otázky kolem ní, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* 98, 1–8.
- 1964: Osídlení horního počťi Romže I – Die Besiedelung des oberen Flussgebietes der Romža I, *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* 119, 7–16.
- HLAVÁČEK, I.–HLEDÍKOVÁ, Z., 1977: *Nichtbohemikale mittelalterliche Originalurkunden in den böhmischen Ländern. Köln–Wien*.
- HLEDÍKOVÁ, Z., 1991: *Biskup Jan IV. z Dražice (1301–1343) – Bischof Johann IV. von Dražice (1301–1343)*. Praha.
- HOENSCH, J. K., 1989: *Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König. Graz–Wien–Köln*.
- HOFFMANN, F., 1959: *Litomyšl v husitském revolučním hnutí*. In: Růžička, J. (ed.), *Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí*, 33–105. Pardubice.
- 1992: *České město ve středověku*. Praha.
- HORNUNG, M., 1974: *Das Zeugnis der Ortsnamen für die Siedlungsgeschichte Österreichs. In: Siedlungs- und Bevölkerungsgeschichte Österreichs*, 35–45. Wien.
- HOSÁK, L., 1931: *Dějiny Boskovska. I. Do války husitských. Vlastivěda Boskovska VIII. Boskovice*.
- 1938: *Příspěvky k starému rodopisu moravskému. VIII. Erb dvou beraních rohů, Časopis Společnosti přátel starožitností* XLVI, 107–111.
- 1947: *Jihomoravská pověst či skutečnost?, Vlastivědný věstník moravský* II/3, 194–195.
- 1948: *Dějiny Hustopečska do poloviny 14. století. Příspěvek k starším dějinám Moravy*. Praha.
- 1954: *Středověká kolonizace na horní Svitavě, Časopis Společnosti přátel starožitností* LXII/1, 21–27.
- 1956: *Dějiny Mikulova a Mikulovska do konce 15. století. I. Část do poloviny 14. stol. In: Trantírek, M. (red.), Mikulovsko. Vlastivědný sborník o historii, geologii a květeně Mikulovska, 9–72*. Brno.

- 1957: Neznámé drobnosti k dějinám Olomouckého kraje, Zprávy Krajského vlastivědného musea v Olomouci 73, 92–94.
- 1959: Územní rozsah hradsckých obvodů moravských v 11. až 13. století – Territorialer Umfang der mährischen Kastellanien im 11. bis 13. Jahrhundert. In: Pocta Zdeňku Nejedlému, 141–151. Olomouc.
- 1962: Moravské a slezské místní jméno jako historický pramen – Die Ortsnamen in Mähren und Schlesien als Geschichtsquelle, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Historica III, 141–182.
- 1964: Historický místopis hradsckého obvodu olomouckého do pol. 14. století – Historische Topographie der Kastellanien von Olomouc bis zum Ausgang der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica 22, Historica VII (Sborník prací historických), 45–90.
- 1965: Historický místopis okresu Blansko v období feudalismu. Blansko.
- 1966: Místní jméno na Prostějovsku jako historický pramen, Zprávy Vlastivědného musea v Prostějově 1/1966, 4–11.
- 1967: Středověká kolonizace Dyjskosvrateckého úvalu – Die mittelalterliche Kolonisation des Thaya-Schwarza-Beckens. Praha.
- 1968a: Jižní Morava v nejnovější práci Schwarzové, Jižní Morava sv. 4, 169–176.
- 1968b: Z dějin Moravského krasu v období feudalismu, Vlastivědná ročenka Okresního archivu v Blansku III, 13–25.
- 1971: Počátky dějin Blanska, Letopisy města Blanska – vlastivědný sborník MěstNV 3/71 (prosinec 1971), 42–46.
- HOSÁK, L.–ŠRÁMEK, R., 1970, 1980: Místní jména na Moravě a ve Slezsku. I. A–L. II. M–Ž. Praha.
- HRABĚTOVÁ, I., 1969: Archiv kláštera hradištského. Rkp. disertační práce, FF MU Brno.
- HRABOVÁ, L., 1964: Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století – Die Oekonomik der feudalen Grundherrschaft des Olmützer Bistums in der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts. Praha.
- HRADECKÁ, J., 1973: Soupis šlechtických pečetí dochovaných na listinách z období přemyslovského. Rkp. diplomové práce, FF MU v Brně.
- CHARVÁT, P., 1985: Poznámky k německé kolonizaci východních Čech – Anmerkungen zur deutschen Kolonisation Ostböhmens, Archaeologia historica 10, 75–81.
- 1990: Plus ultra: kolonizace a její mechanismy v předindustriální společnosti – Plus ultra: colonization and its mechanism in pre-industrial societies, Památky archeologické LXXXI, 458–465.
- CHLEBORÁDOVÁ, P., 1986: Soupis pečetí duchovních osob a institucí na území českého přemyslovského státu z let 1278–1310. Rkp. diplomové práce, FF MU v Brně.
- JAKOBSON, R., 2002: Dvě staročeské skladby o smrti. In: Jakonson, R.–Petřira, S. (ed.), Spor duše s tělem – O nebezpečném času smrti. Praha.
- JAN, L., 1987: Pečeti rytířských duchovních řádů v Čechách a na Moravě 1189–1310 (s přihlédnutím k dalšímu vývoji) – Die Siegel der geistlichen Ritterorden in Böhmen und Mähren in den Jahren 1118–1310 (unter Berücksichtigung der weiteren Entwicklung), Zprávy Krajského vlastivědného musea v Olomouci 246, 1–27.
- 1994: Premonstrátky nebo augustiniánky? (Opět k počátkům kláštera v Doubravnicé) – Prämonstratenserinnen oder Augustinerinnen? (Wieder zu den Anfängen des Klosters in Doubravník), Časopis Maticе moravské CXIII/1, 15–24.
- 1999: Vznik moravských provincií – Die Entstehung der mährischen Provinzen. In: Chocholáč, B.–Jan, L.–Knoz, T. (ed.), Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, 227–241. Brno.
- 2000: Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy – Die Entstehung des Landgerichts und die Verwaltung im mittelalterlichen Mähren. Brno.
- 2002: Čeští a moravští šlechtici jako podporovatelé a členové rytířských duchovních řádů – Bohemian and Moravian Nobles as Promoters and Members of Religious Knightly Orders. In: Mikulicová, M.–Kubín, P. (ed.), In omnibus caritas. Sborník katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy, sv. IV – K počtu devadesátých narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece, 289–303. Praha.
- JANIŠ, D., 1996: Lenní systém olomouckého biskupství ve 13. a 14. století. Rkp. diplomové práce, PF MU Brno.
- 1997: Lenní systém olomouckého biskupství za episkopátu Dětricha z Hradce (1281–1302). K problematice lenních a lokačních listin – Das Lehenssystem des Olmützer Bistums unter dem Episkopat Dietrichs von Grätz (1281–1302). Zur Problematik der Lehens- und der Lokationsurkunden, Časopis Maticе moravské CXVII/2, 325–346.
- 1999: Institucionální základy zemského práva na Moravě ve 13. a 14. století (zeměpanská správa – zemský soud a sněm – zemské desky). Rkp. disertační práce, PF MU Brno.
- JANOUSEK, V., 1927: Osídlení Prostějovska a Plumlovska v době historické, Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané IV, 60–90.
- JORDÁNKOVÁ, H.–SULITKOVÁ, L., 2001: Etnická příslušnost a jazyková komunikace obyvatel Brna ve středověku a raném novověku, Documenta Pragensia XIX, 37–57.

- JUREK, T., 1996: Obce rycerstvo na Šlasku do polowy XIV wieku – Das fremde Rittertum in Schlesien bis zur Mitte des 14. Jhs. Poznań.
- KADLEC, J., 1949: Dějiny kláštera Svaté Koruny. České Budějovice.
- KADLEC, J., 1996: Holštejnské údolí v Moravském krasu – Holštejnské valley in Moravian Karst. In: Zatloukal, R. (ed.), Speleologie na Holštejnsku. Výzkumy v letech 1966–1996, 7–12, 39–42. Brno.
- KAVKA, F., 1964: Dějiny Československa do roku 1437. Praha.
- KEJŘ, J., 1983: O nejstarší listině města Hodonína – Über die älteste Urkunde der Stadt Hodonín (Göding), Studie o rukopisech XXII, 77–86.
- 1987: Trhy a trhové vsi v Čechách a na Moravě – Märkte und Marktsiedlungen in Böhmen und Mähren, Právněhistorické studie 28, 9–44.
- 1998: Vznik městského zřízení v českých zemích – Die Entstehung der Stadtverfassung in den böhmischen Ländern. Praha.
- KLÁPŠTĚ, J., 1988: K některým problémům středověké kolonizace – Zu manchen Problemen der mittelalterlichen Kolonisation, Studia mediaevalia Pragensia I, 93–111.
- KNIES, J., 1902: Vlastivěda moravská. II. Místopis. Blánský okres. Brno.
- 1904: Vlastivěda moravská. II. Místopis. Boskovský okres. Brno.
- KOLLER, H., 1979: Zur Besiedlung Österreichs nördlich der Donau. In: Mikulovská symposia 78, 128–137. Praha.
- KOPEČNÝ, F., 1985: Jména obcí a osad prostějovského okresu. Prostějov.
- KOPŘIVOVÁ, A., 2001: Mámivý hlas krysařovy flétny – Die lockende Stimme der Rattenfängers Flöte, Moravskotřebovské vlastivědné listy 12, 32–38.
- KOUŘIL, P.–MĚŘÍNSKÝ, Z.–PLÁČEK, M., 1994: Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu) – Befestigte Sitze in Mähren und Schlesien (Entstehung, Entwicklung, Bedeutung, Funktion, zeitgenössischer Stand und Perspektive der weiteren Untersuchungen), Archaeologia historica 19, 121–151.
- KOUŘIL, P.–PRIX, D.–WIHODA, M., 2000: Hrady českého Slezska – The Castles of Czech Silesia – Die Burgen Böhmisch-Schlesiens. Brno–Opava.
- KOUŘIL, P.–WIHODA, M., 2003: Etnické trojmezí? Výpověď hmotných a písemných pramenů k etnické struktuře moravsko–slezského pomezí v epoše vrcholného středověku, Archaeologia historica 28, v tisku.
- KÖRMENDY, A., 1995: Melioratio terrae. Vergleichende Untersuchungen über die Siedlungsbewegung im östlichen Mitteleuropa im 13.–14. Jahrhundert. Poznań.
- KP: Brandl, V., Bretholz, B. (edd.), Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové I ss. Brunae 1872 ss.
- KREJČÍKOVÁ, J., 1982: Společenská funkce listiny v českém státě v době cizí nadvlády. Rkp. kandidátské disertační práce, FF MU Brno.
- 1990: Diplomatická činnost v českém státě v letech interregna – The Diplomatic Activity in the State of Bohemia during the Years of Interregnum, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university XXXVIII/XXXIX, řada historická C 36–37/1989–1990, 147–164.
- KŘEN, J., 1999: Česká a německá historická paměť – včerejšek a dnešek, Český časopis historický XCVII/2, 321–331.
- KUČA, K., 1997: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl H – Kole. Praha.
- KUHN, W., 1975: Westslawische Landesherren als Organisatoren der mittelalterlichen Ostsiedlung. In: Schlesinger, W. (Hrsg.), Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte (Reichenau–Vorträge 1970–1972), 225–261. Sigmaringen.
- KÜHN, P., 2001: Rudní žíla v lese „Stříbrná díra“ v Nectavě – Ein verlassenes Erzbergwerk in der Flur „Stříbrná díra“ (Silberloch) bei Nectava (Netz) (70 km nördlich von Brno, Tschechische Republik), Moravskotřebovské vlastivědné listy 12, 13–19.
- KUSTERNIG, A., 1998: Bitva na Moravském poli (u Suchých Krut a Jedenspeigen) 26. srpna 1278. In: Bláhová, M.–Haváček, I. (red.), Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Rakousko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velké říše Přemysla Otakara II. Sborník příspěvků ze symposia konaného 26.–27. září 1996 ve Znojmě, 163–189. Praha.
- LÁZNIČKA, Z., 1948: Moravská města (anthropogeografická studie) – Moravian Towns (A study in Human Geography). Brno.
- LECHNER, K. (Hrsg.), 1902: Die ältesten Belehungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz. Brünn.
- 1937: Besiedlungs- und Herrschaftsgeschichte des Waldviertels. Mit besonderer Berücksichtigung des Mittelalters und der frühen Neuzeit. In: Stepan, E. (Hrsg.), Das Waldviertel. 7. Band. Geschichte. II. Buch, 3–276. Wien.
- 1969: Die Komende Mailberg. In: Wienand, A. (Hrsg.), Der Johanniter Orden/Der Malteser Orden. Der ritterliche Orden des hl. Johannes vom Spital zu Jerusalem, 413–425. Köln.
- 1971: Grundzüge einer Siedlungsgeschichte Niederösterreichs vom 7. bis zum 12. Jahrhundert, Archeologia Austriaca 50, 320–373.
- LOSKOTOVÁ, I.–PROCHÁZKA, R., 1997: Keramik von Brno (Brünn) des 12./13. Jahrhunderts, Pravěk NR 6, 1996, 199–228.

- LUTTERER, I., 1967: Unabhängige Doppelbenennungen im Tschechischen und Deutschen. Dargestellt an den Ortsnamen des Orlice-Gebietes. In: Fischer, R. (Hrsg.), *Onomastica Slavogermanica III*, Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse Bd. 58, Heft 4, 215–226. Berlin.
- MACEK, J., 1997: Turnaj ve středověkých Čechách. In: Macek, J., *Česká středověká šlechta*, 114–133. Praha.
- MACKERLE, J., 1948: Pravek Malé Hané. Jevíčko.
– 1952: Stará sídelní oblast severozápadní Moravy. Rkp. v archivu Archeologického ústavu AV ČR, Brno.
– 1964: Vznik a počátky města Boskovic. In: Blanensko. Sborník archivních a vlastivědných studií, 47–49. Blansko.
- MATĚJEK, F., 1965: Hospodářský, sociální a politický vývoj – období feudalismu. In: Nekuda, V. (red.), *Vlastivěda moravská – Vyškovsko*, 71–147. Brno–Vyškov.
- MATZKE, J., 1969: Das Bistum Olmütz im Hochmittelalter von Heinrich Zdik bis Bruno von Schaumburg 1126–1281. Königstein/Taunus.
- MAYER, A., 1928: Ein altes Germanennest im Herzen Mährens, *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* XXX, 18–24.
- MENDL, B., 1935: *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365*. Brno.
- MEZNÍK, J., 1962: Brněnský a olomoucký patriciát ve 14.–15. století. II. Poznámky a přílohy. Rkp. kandidátské disertační práce, FF UK Praha.
– 1970: Národnostní složení předhusitské Prahy – Die nationale Zusammensetzung Prags in der vorhussitischen Zeit, *Sborník historický* 17, 5–30.
– 1990: Praha před husitskou revolucí – Prag vor der Hussitenrevolution. Praha.
– 1999: Lucemburská Morava 1310–1423. Praha.
- MEZNÍK, J.–SULITKOVÁ, L., 1993: Hlavní tendence národnostního vývoje českých a moravských měst ve středověku. In: Kokojanová, M. (red.), *Národnostní problémy v historii měst*. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti stého výročí české správy města Prostějova v Prostějově ve dnech 22. a 23. září 1992, 43–49. Prostějov.
- MĚŘÍNSKÝ, Z., 1991: Vývoj osídlení na Moravě a ve Slezsku (současný stav výzkumu) – Die Entwicklung der Besiedlung in Mähren und Schlesien (der gegenwärtige Forschungsstand), *Archaeologia historica* 16, 27–36.
- MITSCHA-MÄRHEIM, H., 1974: Zu den Wappen einiger mittelalterlicher Geschlechter Niederösterreichs, *Unsere Heimat – Zeitschrift des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich und Wien* 45, 3–10.
- MLATEČEK, K., 1998: Dějiny Krásenska do počátku třicetileté války. In: *Krásensko. 650 let*. Sborník prací, 15–21. Slavkov u Brna.
- MSLLA: Bistřícký, J.–Spurný, F.–Václavek, L.–Zemek, M. (ed.), *Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archivu ve Vaduzu – Die mährischen und schlesischen Urkunden des Familienarchivs der regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein in Vaduz*. I. (1173–1380). Mikulov–Rajhrad–Hodonín–Znojmo–Brno.
- MÜHLE, E., 1997: „Ostforschung“. Beobachtungen zu Aufstieg und Niedergang eines geschichtswissenschaftlichen Paradigmas – „Ostforschung“ – Observations on the rise and fall of a historical paradigm, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 46/3, 317–350.
- MUSIL, F.–PLAČEK, M.–PROCHÁZKA, R., 1989: Hrad Rumberk a příslušné léno – Die Burg Rumberk und das zugehörige Lehen, *Regionální sborník okresu Blansko '89*, 10–21.
- NECHUTOVÁ, J., 2000: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha.
- NEKUDA, R., 1980: Korpus středověké keramiky datované mincemi z Moravy a Slezska – Das Korpus der mittelalterlichen münzdatierten Keramik aus Mähren und Schlesien, *Archaeologia historica* 5, 389–450.
- NEKUDA, V., 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic (Příspěvek k dějinám středověké vesnice) – Pfaffenschlag. Mittelalterliche Ortswüstung bei Slavonice (Beitrag zur Geschichte des mittelalterlichen Dorfes). Brno.
– 1976: Zaniklá středověká osada Bystřec, okres Blansko. Výzkum v roce 1975 – předběžná zpráva – Ortswüstung Bystřec, Bez. Blansko. Grabungsarbeiten im Jahre 1975 – Vorbericht, *Časopis Moravského muzea LXI – Vědy společenské*, 39–63, tab. I–IV.
- NODL, M., 1996: Národnostní vývoj předhusitského Střibra (Modelová prosopografická analýza) – Die Entwicklung der vorhussitischen Stadt Střibro (Mies) in Bezug auf ihre Nationalitäten (Eine prosopographische Modellanalyse), *Český časopis historický* XCIV/3, 528–559.
- NOVOTNÝ, F., 1934: Dědičné rychty na panství Plumlovském, *Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané XI*, 65–69.
- NOVOTNÝ, J., 1958: Svobodní rychtáři na Moravě, ve Slezsku a v sousedních územích německé kolonizace – Freie Richter in Mähren, Schlesien und in den Nachbargebieten der deutschen Kolonisation, *Sborník Československé akademie zemědělských věd (historie a musejnictví)* 3 (XXXI), č. 1, 39–52, 97–104.

- NOVOTNÝ, V., 1913: České dějiny. I.2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034–1197). Praha.
- 1928: České dějiny. I.3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253). Praha.
- 1937: České dějiny. I.4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253–1271). Praha.
- PACLÍK, J., 1954: Diplomatický příspěvek k otázkám hradištského klášterního velkostatku v 2. polovině 13. století. Rkp. seminární práce, FF MU Brno.
- PÁNEK, J., 1999: Česká historická věda a české historické vědomí (Několik námětů do diskuse), Český časopis historický XCVII/2, 311–320.
- 2000: Historiografie, historické vědomí a odpovědnost. Úvodem k VIII. sjezdu českých historiků. In: Pešek, J. (ed.)–Konrád, O. (red.), VIII. sjezd českých historiků, Hradec Králové 10.–12. září 1999, 19–27. Praha.
- PEŠEK, J., 1999: Sjezd německých historiků: okno do nemilé minulosti vlastního oboru, Dějiny a současnost 21/1, 31–33.
- 2000a: Diskuse o budoucnosti německého dějepiscevtví východní Evropy a o německé bohemistice, Český časopis historický XCVIII, 323–348.
- 2000b: Odpověď Evě Hahnové, Český časopis historický XCVIII, 820–823.
- PETTENEKG, E. G., 1884: Sphragistische Mittheilungen aus dem Deutsch-Ordens-Centralarchive. Wien.
- 1887: Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien. I. Prag–Leipzig.
- PILNÁČEK, J., 1927: Paměti města Blanska a okolních hradů. Blansko.
- PINKAVA, J., 1993: Dějiny města Konice. 1. díl. Od počátků do roku 1848. Konice.
- PLAČEK, M., 1992: Hradý středního Podyjí – Burgen des mittleren Thayatales, Archaeologia historica 17, 189–204.
- 1995: Rakouská šlechta v zeměpanských službách na jižní Moravě do počátku 14. století a její sídla. Rkp. diplomové práce, FF MU v Brně.
- 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.
- PODLAHA, A., 1921: Akta korektorů duchovenstva diecéze pražské z let 1407–1410. Praha.
- POSCH, F., 1991: Siedlung und Bevölkerung. In: Drabek, A. M. (Red.), Österreich im Hochmittelalter (907 bis 1246), 359–444. Wien.
- PROFOUS, A., 1951: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. III. M–Ř. Praha.
- PROCHÁZKA, R., 1984: Pozdně hradištní keramika v některých moravských regionech – Spätburgwallzeitliche Keramikfunde aus einigen mährischen Regionen, Archeologické rozhledy XXXVI/4, 430–442.
- 1991: Brünnner Keramik des 13. und der ersten Hälfte des 14. Jahrhundert und die Frage ihrer auswärtigen Beziehungen – Brněnská keramika 13. a první poloviny 14. století a otázka jejich vnějších vztahů. In: XX. Mikulovské sympozium 1990, 233–246. Brno.
- 1993: K vývoji a funkčnímu rozvrstvení hradů 11.–12. stol. na Moravě – Zur Entwicklung und funktioneller Gliederung der Burgen des 11.–12. Jahrhundert in Mähren. In: Mozdziuch, S., (ed.), Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI–XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej. Spotkania bytomskie 1, 109–141. Wrocław.
- 1994: Svitávka-Hradisko v 11.–15. stol. – Svitávka-Burgstätte im 11.–15. Jahrhundert, Castellologica Bohemica 4, 231–236.
- 2000: Zrod středověkého města na příkladu Brna (k otázce odrazu společenské změny v archeologických pramenech) – Entstehung der mittelalterlichen Stadt – Beispiel Brünn (Zur Frage der Widerspiegelung der Gesellschaftsveränderung in archäologischen Quellen), Mediaevalia archaeologica 2 – Brno a jeho region, 7–158.
- PROCHÁZKA, R.–DOLEŽEL, J., 2001: Současný stav poznání počátků jihomoravských měst – Der gleichzeitige Forschungsstand der Anfänge der südmährischen Städten, Přehled výzkumů 42 (2000), 25–74.
- REDLICH, O., 1894: Eine Wiener Briefsammlung zur Geschichte des deutschen Reiches und der österreichischen Länder in der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts. Wien.
- REMEŠOVÁ, V., 1991: Ikonografie a atributy svatých. Praha.
- RICHTER, V., 1955a: Krajina Moravského Třebovska, Časopis Společnosti přátel starožitností LXIII/1, 40–49.
- 1955b: Staré stezky na Moravském Třebovsku, Časopis Společnosti přátel starožitností LXIII/4, 193–203.
- 1956: Hraniční hvozď v okolí Mor. Třebovska, Časopis Společnosti přátel starožitností LXIV/3, 141–161.
- SÁŇKA, H., 1960: Pomístní názvy brněnského okolí – Flurnamen der Umgebung von Brno (Brünn). Praha.
- SEDLÁČEK, A., 1893: Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův. 14. Páni z Holšteina, Veteřova, Drahotouše a Popovic. 15. Páni z Holšteina, Vartnova a Sovince, Časopis Matice moravské XVII, 287–300.
- SEDLÁČEK, P., 2000: Páni na Pernštejně do husitských válek, Zprávy Státního památkového ústavu v Brně 4, 8–20.

- SEIBT, F., 1996: Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy. Praha.
- SCHLESINGER, W., 1997: Die mittelalterliche deutsche Ostbewegung und die deutsche Ostforschung, Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 46/3, 427–457.
- SCHWARZ, E., 1923: Zur Namenforschung und Siedlungsgeschichte in den Sudetenländern. Reichenberg.
- 1924: Siedlungsgeschichte der Deutschen in den Sudetenländern im Lichte der Namenforschung. Von der Markomannenzeit bis zu den Hussitenkriegen. Prag.
  - 1926: Die Ortsnamen des östlichen Oberösterreich. Reichenberg.
  - 1931: Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle. München–Berlin.
  - 1934: Jazyk německý na území ČSR. In: Hujer, O.–Dědina, V. (red.), Československá vlastivěda. Díl III. Jazyk, 524–597. Praha.
  - 1939: Untersuchungen zur deutschen Sprach- und Volkstumsgeschichte Mittelmährens. Brünn–Leipzig.
  - 1957: Sudetendeutsche Familiennamen aus vorhussitischer Zeit. Köln–Graz.
  - 1961: Die Volkstumsverhältnisse in den Städten Böhmens und Mährens vor den Hussitenkriegen, Bohemia 2, 27–111.
  - 1965: Volkstumsgeschichte der Sudetenländer. I. Teil: Böhmen. München.
  - 1966: Volkstumsgeschichte der Sudetenländer. II. Teil: Mähren-Schlesien. München.
  - 1969: Vorkelten und Kelten, Germanen und Slawen, Tschechen und Deutsche in den Sudetenländern, Bohemia 10, 9–70.
  - 1970: Beiträge zur Volkstumsgeschichte der Sudetenländer, Bohemia 11, 34–150, 465, 472–473.
- SKÁLA, E., 1968: Die Entwicklung der Sprachgrenze in Böhmen vom 1300 bis etwa 1650, Acta Universitatis Carolinae – Germanistica Pragensia 5, 7–16.
- 1969: E. Schwarz, Volkstumsgeschichte der Sudetenländer (Rezension), Philologica Pragensia 12/1, 50–52.
  - 1972: Die Entwicklung der Sprachgrenze in Mähren und Schlesien vom 1300 bis 1650 und sprachliche Interferenzmöglichkeiten, Acta Universitatis Carolinae – Germanistica Pragensia 6, 75–135.
  - 1977: Vznik a vývoj česko-německého bilingvismu – Die Entstehung und die Entwicklung des tschechisch-deutschen Bilinguismus, Slovo a slovesnost XXXVIII, 197–207.
  - 1993: Jazyková situace v Čechách v rozmezí let 993–1322 – Die Sprachsituation in Böhmen in den Jahren 993 bis 1322. In: Hlaváček, I.–Bláhová, M., (red.), Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách, 163–171. Praha.
- SKLENÁŘOVÁ, J., 1975: Diplomatická činnost olomouckých biskupů 13. století. Rkp. disertační práce, FF MU Brno.
- SKŘIVÁNEK, F., 1995: Rytíři svatého Jana Jerusálémského u nás. Praha.
- SKUTIL, J., 1931: Pravěk Boskovska. Vlastivěda Boskovska VII. Boskovice.
- 1964: Z posledních archeologických nálezů v Boskovické brázdě a na Malé Haně. In: Blanensko. Sborník archivních a vlastivědných studií, 64–65. Blansko.
- SLAVÍK, J., 1946: Vznik českého národa. Úvod do českých dějin. I. Národ v době družinné. Praha.
- SOVADINA, M., 1974: Lenni listiny biskupa Bruna – Lehensurkunden des Bischofs Bruno, Sborník archivních prací XXIV/2, 426–460.
- SPREITZER, H., 1970: Laa an der Thaya (BH Mistelbach). In: Lechner, K. (Hrsg.), Handbuch der historischen Stätten Österreich. I. Donauländer und Burgenland, 373–375. Stuttgart.
- STOOB, H., 1977: Bruno von Olmütz, das mährische Städtenez und die europäische Politik von 1245–1281. In: StooB, H. (Hrsg.), Die mittelalterliche Städtebildung im südöstlichen Europa (Städteforschung – Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster), 90–129, Taf. I–IV. Köln–Wien.
- SUB: Appelt, H., Menzel, J. J. (Hrsg.), Irgang, W. (Bearb.), Schlesisches Urkundenbuch. II (1231–1250), IV (1267–1281), V (1282–1290), VI (1291–1300). Köln–Weimar–Wien–Graz 1977, 1988, 1993, 1998.
- SULITKOVÁ, L., 1984: Národnostní struktura moravských měst ve středověku se zvláštním zřetelem na královské město – Die Nationalitätenstruktur der mährischen Städte im Mittelalter (mit besonderem Augenmerk auf die Königsstädte). In: Marsina, R. a kol., (ed.), Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918. K 600. výročiu vydania výsad pre žilinských Slovákov, 255–266. Martin.
- 2001: K „národnému“ povědomí obyvatel předních moravských královských měst ve středověku a raném novověku – On the „National“ Awareness of Major Moravian Royal Cities Residents in the Middle Ages and Early Modern Period. In: Malř, J.–Vlček, R. (edd.), Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek. Sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě, konané dne 28. 2. 2001 v Brně (Disputationes Moravicae 2), 45–52. Brno.
- ŠEBÁNEK, J., 1926: Studie o kanceláři Dětřicha, biskupa olomouckého (1281–1302), Časopis Matice moravské L, 171–275.
- ŠEBÁNEK, J.–DUŠKOVÁ, S., 1952: Kritický komentář k moravskému diplomatůvi. Zpracování látky z III. svazku Bočkova moravského kodexu. Praha.
- ŠEVČÍK, A., 1979: Ze starších dějin Vavřince. In: Kapitoly z dějin Vavřince, 11–23. Vavřinec.

- ŠILHAN, J., 1969: Z redakčního stolu – Ozvěny. *Vlastivědný věstník moravský* XXI/2–3, 165–167.
- ŠLÉZAR, P., 2002: Středověká kolonizace vrchovin okresu Prostějov – Medieval colonisation of highlands in the district of Prostějov. Rkp. diplomové práce na Západočeské universitě v Plzni.
- ŠMAHEL, F., 1984: Výsledky a výhledy výzkumu národnostní skladby českých měst od konce 14. do počátku 15. století – Ergebnisse und Perspektiven der Forschung der Nationalitäten-Zusammensetzung der böhmischen Städte vom Ende des 13. bis Anfang des 15. Jahrhunderts. In: Marsina, R. a kol. (ed.), *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918. K 600. výročiu vydania výsad pre žilinských Slovákov*, 239–254. Martin.
- 1993: Husitská revoluce. 1. Doba vymknutá z kloubů. Druhé vydání. Praha.
- 1998: Žáci a klerici na venkovských farách v českém středověku. In: Svatoš, M. (red.), *Sciencia nobilitat. Sborník prací k počtě prof. PhDr. Františka Kavky, DrSc. Příspěvky k dějinám vzdělanosti v českých zemích 1/1998*, 71–77. Praha.
- 2000: Idea národa v husitských Čechách. Druhé, doplněné vydání. Praha.
- 2002: Gramotnost lidových vrstev v Čechách ve 14. a 15. století. In: Šmahel, F., *Mezi středověkem a renesancí*, 54–84. Praha.
- ŠMILAUER, V., 1960: Osídlení Čech ve světle místních jmen – Die Besiedlung Böhmens im Lichte der Ortsnamen. Praha.
- ŠROT, J., 1982: Příspěvek k lokalizaci zaniklých středověkých osad na Prostějovsku, *Zpravodaj Muzea Prostějovska II/1982*, 9–18.
- 1986: K lokalizaci zaniklých středověkých osad na Prostějovsku – Zur Lokalisierung untergegangener mittelalterlicher Siedlungen im Gebiet von Prostějov, *Historická geografie* 25, 157–184.
- ŠTĚTINA, J., 2001: Hrad Blansko a jeho stavební vývoj – Die Burg Blansko und ihre Bauentwicklung. In: Hauserová, M. et al. (red.), *Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2001*, 181–189. Plzeň.
- ŠTROF, A., 1985: Übersicht neuer Lokalitäten und Funde in der Boskovicer Furche (Bez. Blansko), *Přehled výzkumů 1983*, 91–98.
- ŠUSTA, J., 1926: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví. Druhé vydání. Praha.
- 1935: České dějiny. II.1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. Praha.
- ŠVÁBENSKÝ, M., 1950: Listiny kláštera hradištského do roku 1255. Rkp. státní práce na archivní škole při FF MU Brno.
- 1978: Státní oblastní archiv v Brně. E 55. Premonstráti Klášterní Hradisko (1078) 1200–1784 (1800). Katalog. 1, 2. Rkp., MZA Brno.
- TEIGE, J., 1894: Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradištského u Olomouce (až do r. 1300), *Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická*, roč. 1893/XII, 1–80.
- TRAMPLER, R., 1903, 1904: Die Herren von Holstein, *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* VII, 282–341, VIII, 47–118.
- TRÍŠKA, J., 1980: Studie a soupisy k starší pražské universitě – Commentationes et catalogi ad Universitatem scolarium studii Pragensis. Praha.
- UNGER, J., 1984: Základní horizonty keramiky 12.–15. stol. na soutoku Jihlavy a Svatky, okr. Břeclav – Basic pottery groups of the 12th to 15th centuries A. D. on the confluence of the Jihlava and Svatka rivers, district of Břeclav, *Archeologické rozhledy* XXXVI/3, 288–296.
- VALOCH, K.–GROLICH, V., 1993: Vývoj osídlení Moravského krasu. In: Musil, R. a kolektiv, *Moravský kras. Labyrinty poznání*, 229–246. Adamov.
- VANIČEK, V., 2000: Velké dějiny zemí Koruny české. II. 1197–1250. Praha–Litomyšl.
- VAŠEK, L., 1987: Biskupská kolonizace na střední Svitavě, *Regionální sborník okresu Blansko '87*, 47–50.
- (ed.), 2000: Kopiář Jiříka Skřivánka, úředníka na Blansku 1594–1612 (1614). Blansko.
- VELÍMSKÝ, T., 1979: Smilovo hradisko – příspěvek k problematice středověké kolonizace Dražanské vrchoviny. In: Mikulovská symposia 78, 105–110. Praha.
- VILIKOVSKÝ, J. (ed.), 1938: Próza z doby Karla IV. Praha.
- VLNAS, V., 2001: Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka. Praha–Litomyšl.
- WALDSTEIN-WARTENBERG, B., 1988: Die Vasallen Christi. Kulturgeschichte des Johanniterordens im Mittelalter. Wien–Köln–Graz.
- WELTIN, M., 1973: Zur niederösterreichischen Stadtministerialität im 13. Jh. (am Beispiel von Laa an der Thaya), *Unsere Heimat – Zeitschrift des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich und Wien* 44, 113–128.
- 1975: Die „Laaer Briefsammlung“. Eine Quelle zur inneren Geschichte Österreichs unter Ottokar II. Přemysl. Wien–Köln–Graz.
- 1979: Landesherr und Landesherren. Zur Herrschaft Ottokars II. Přemysl in Österreich, *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich – neue Folge* 44/45 (1978/1979) – Ottokar-Forschungen (red. Weltin, M.–Kusternig, A.), 159–225.
- WIHODA, M., 1995: Geneze moravské šlechty – Anfänge der mährischen Aristokratie, *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis* C 2, 23–41.

- 2002a: Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradiště u Olomouce – Benediktiner in der Geschichte des Klosters Hradisch bei Olmütz. In: Jan, L.–Obšusta, P. (ed.), *Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků k konferenci Středověké kláštery v zemích Koruny české, konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči – Disputationes Moraviae 3*, 29–38. Brno.
- 2002b: Od pohraniční marky k říšskému vévodství (907–1278). In: *Dějiny Rakouska*, 65–134. Praha.
- WOSTRY, W., 1915: Ein deutschfeindliches Pamphlet aus Böhmen aus dem 14. Jahrhundert, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* LIII, 193–238.
- ZAORAL, P., 1968: K zakládací listině hradištského kláštera z roku 1078, *Československý časopis historický* XVI/2, 275–283.
- ZDB: Chlumecky, P. R. v.–Chytil, J.–Demuth, C.–Wolfskron, A. R. v. (Hrsg.), Kalina, T., Rohlík, M. (ed.), *Die Landtafel des Markgrathumes Mähren – Moravské zemské desky. Brünn-Cuda – Kraj brněnský. Brünn–Praha 1856, 1950, 1957.*
- ZDO: Chlumecky, P. R. v.–Chytil, J.–Demuth, C.–Wolfskron, A. R. v. (Hrsg.), Matějka, F. (ed.), *Die Landtafel des Markgrathumes Mähren – Moravské zemské desky. Olmützer Cuda – Kraj olomoucký. Brünn–Brno 1856, 1948.*
- ZLÁMAL, B., 1969: *Dějiny Velkých Opatovic. I. Velké Opatovice.*
- ŽEMLIČKA, J., 1990: Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu. Praha.
- 1997: *Čechy v době knížecí (1034–1198).* Praha.
- 1998: *Století posledních Přemyslovců. Druhé, přepracované vydání.* Praha.
- 1999: Markomané, Němci a středověká kolonizace (K historiografii jednoho problému české medievalistiky) – Markomannen, Deutsche und die mittelalterliche Kolonisation (Zur Historiographie eines Problems der tschechischen Mediävistik), *Český časopis historický* XCVII, 235–272.
- 2002a: K ujímání a formám německého práva v českých zemích, *Marginalia historica* VI, 7–38.
- 2002b: Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti. Praha.

Zusammenfassung

Zur ethnischen Struktur der mittelalterlichen Kolonisation des Hochlandes Dražanská vrchovina

Die Beziehungen der einheimischen slawischen Bevölkerung von Böhmen und Mähren zu den ankommenden germanischen Gästen und Kolonisten waren nie eindeutig positiv oder negativ. Alle traditionellen Agrargemeinschaften nahmen jedoch stets die aus einer anderen Umgebung kommenden Erscheinungen und Menschen mit einem Misstrauen und mit einem Gefühl der Bedrohung auf, und es war in dem 13. und 14. Jahrhundert in den böhmischen Ländern nicht anders. Die gegenseitige Abneigung verstärkten dabei nicht nur die Zusammenstöße aus einer längeren zeitlichen Perspektive der gemeinsamen Koexistenz, diese waren oft durch die Umstände des eigentlichen Einzugs der deutschen Immigranten auf den böhmischen Boden gegeben. Dieser Einzug ist manchmal zum Nachteil der einheimischen Bevölkerung zustande gekommen, in bestimmten Fällen fehlten auch Hinweise auf die rechtliche und kulturelle Ausschließlichkeit der deutschen Gäste nicht. Diese „dunklen“ Konfliktumstände sind deshalb ein unteilbarer Bestandteil der geschichtlichen Entwicklung und sie sind bei einer Analyse nicht umzugehen. Nach den Jahren des Abklingens der nationalen Kämpfe des 20. Jahrhunderts ist in der letzten Zeit bei der Auffassung dieser Thematik auf beiden Seiten ohne Zweifel eine Verschiebung eingetreten, die tschechische, sowie die deutsche historische Forschung fasst jedoch im Gegenteil die Problematik des Zusammenlebens zweier unterschiedlicher Ethniken in dem mittelalterlichen Staat in einer ein wenig idealisierter Form auf.

Als eine vordringliche Aufgabe für das Studium zeigt sich gegenwärtig (neben dem weiteren Vorgang) eine Revision der Ergebnisse der bisherigen, durch verengte parteiliche Ansichten belasteten Forschung. Als Beispiel kann das ansonsten bewundernswert umfangreiche Werk des Philologen E. Schwarz dienen, in dem partielle Verifizierungen (L. Hošák, M. Nodl) insoweit schwerwiegende Gegensätzlichkeiten aufdeckten, dass besonders für die Umgebung auf dem Lande selbst auch eine teilweise Nutzbarkeit seiner Erkenntnisse in Frage zu stellen sind.

Es ist offensichtlich, dass auch bei der Forschung der nationalen Problematik der mittelalterlichen Siedlungsstrukturen und politischen Verwaltungsstrukturen methodisch aus der Strategie des regionalen Studiums auszugehen ist, an das systematische breitere Komparationen anschließen können. Eine weitere wichtige Voraussetzung ist auch eine umfassende Einstellung, die gleichmäßig die Aufmerksamkeit sämtlichen Komponenten der Siedlungsstruktur und deren gegenseitigen Verbindungen (Stadt–Dorf–Machzentren und geistige Zentren) widmet. Es sollte auch das ganze Komplex der sprachlichen, topografischen, kultur-sozialen, historischen und Siedlungsindizien ohne Bevorzugung einer beliebigen Komponente und unter Einhaltung eines kritischen Abstandes von dem Material in Betracht genommen werden. Das Hauptwort wird hier sicher auch weiterhin philologischen Beweisen gehören, deren Anwendung muss jedoch eine allseitige Quellenkritik begleiten.

Der vorgelegte Beitrag bemüht sich um einen Umriss des Anteeiles des slawischen und deutschen Ethnikons an der Besiedelung des Berglandes Dražanská vrchovina im Nordosten von Mähren. Als

Modellelemente der Analyse wurden dabei drei mittelalterliche territoriale Verwaltungseinheiten, charakterisierte durch die überdurchschnittliche Qualität der Quellenbasis und so auch durch ein erhöhtes Informationspotenzial gewählt. Es ist voranzukündigen, dass es sich dabei um ein innermährisches Gebiet handelt, auf dem neuzeitlich auch vor der Nazizeit deutsche Bevölkerung in einem geringfügigen Ausmaß lebte.

1. Anteil der Deutschen Immigranten an der Besiedlung des Dominiums Holštejn

Das Bergland Drahanská vrchovina kann mit ihrem einheitlichen geografischen Rahmen auch in einem relativ fortgeschrittenen Forschungsstadium zu der Erkennung vieler, mit der äußersten mittelalterlichen Besiedlung des 13. Jahrhunderts verbundener Prozesse beitragen. Im Zusammenhang mit der Frage der Beteiligung des deutschen Ethnikons an der Besiedlung von Mähren wurde hier stets die Aufmerksamkeit der Sachkundigen durch den großen Landbesitz Holštejn in dem Zentralteil des Berglandes angezogen. Der hohe Anteil der deutschen, wahrscheinlich aus Niederösterreich kommenden Immigranten, an der Besiedlung des Landes wurde hier durch die Forschung erneut bestätigt. Bei der erwägten maximalen Variante von insgesamt 27 Siedlungen, die gegen dem Ende des 13. Jahrhunderts zu dem Landbesitz mit einer gesamten Landfläche von 160 km² gehörten, ist bei insgesamt 15 Dörfern begründet ein hoher bis dominanter Anteil der deutschen Kolonisten vorauszusetzen (Abb. 1). Dieser Zustand wird dabei vor allem durch die Verkaufseinlage des größten Teiles des Landbesitzes aus dem Jahr 1349 bezeugt, in dem ein Großteil der Dörfer noch die ursprünglichen deutschen Namen trug, so wie auch weitere Erwähnungen aus dem 14. Jahrhundert (CDM VII, 605, Nr. 839; 612, Nr. 843; VIII, 79, Nr. 111; XV, 43, Nr. 55; ZDO I, Nr. 321; IV, Nr. 349; VI, Nr. 925; ZDB I, Nr. 23; V, Nr. 368). Typologisch dominierten dabei charakteristische, durch den Stamm -schlag und durch das Nominalattribut gebildete Rodungsnamen. Dieses wurde fast ausschließlich von altgermanischen Personennamen, nur vereinzelt von charakterisierenden Tätigkeiten, abgeleitet: Breterschlag, Gottfriedschlag, Hertwigschlag, Mehrlinschlag, Ottenschlag, Sibothschlag, Uraichschlag, Wilhelmschlag. Es fehlten dagegen ähnliche örtliche, aus den Personennamen nach den christlichen Heiligen resultierende Bezeichnungen. Andere abweichende Toponymen charakterisierten dann die überwiegende Beschäftigung der Dorfbewohner (Schreyern, Kylein), bzw. diese wurden durch den Naturcharakter der bepflanzten Landschaft mit dessen Wäldern, Bächen und zu der Kultivierung geeigneter Landschaft inspiriert (Czynhholz – „Tannenholz“, Reichbach, Rohrbach, Schönfeld). Eine ursprünglich deutsche Form konnten aber auch einige, in einer bereits aus dem 14. Jahrhundert bekannten gemischten deutsch-tschechischen Form bekannte Namen haben (Hamlíkov – Hemling, Hemlings), eine modische deutsche Bezeichnung erhielt selbst der Sitz der Landbesitzer, die irgendwann kurz vor dem Jahr 1268 erbaute Burg Holštejn („am, beim hohlen Stein“ – Hohlstein). Es fehlten nicht einmal einige deutsche mittelalterliche Mikrotoponymen (Thenwald), germanische Personennamen trugen auch einige hier im 13. und am Anfang des 14. Jahrhunderts nachgewiesenen Ansiedler (kleine Vasallen, der Vogt). Dokumente über die Rechtsausstattung der Kolonisten fehlen, Spuren der Emphyteuse in dem Dominium sind jedoch verhältnismäßig schwach.

Aus der Analyse der schriftlichen Quellen resultiert im großen und ganzen sicher, dass es zu der deutschen Besiedlung einiger Bezirke des Landbesitzes vor allem in den 50. und in der ersten Hälfte der 60. Jahre des 13. Jahrhunderts gekommen ist, es wird bereits in dem Jahre 1267 über Liegenschaften *in villa de Willemslaghen* gesprochen. Die Ansiedler schafften es wahrscheinlich ihre Ethnizität noch über den Großteil des folgenden Jahrhunderts zu bewahren, obwohl gleich am Anfang die ersten tschechischen Spuren wahrzunehmen sind. Die ältesten vereinzelt Verzeichnisse der Untertanen aus dem Jahr 1464 dokumentieren jedoch eine fortgeschrittene Stufe der Assimilation, die in den fünfziger Jahren praktisch beendet war.

Zu den Faktoren, die diesen Prozess beschleunigten ist sowie die in dem 15. Jahrhundert progressiv fortschreitende Verödung des Landes mit einer großen Anzahl untergegangener Ortschaften zu zählen, als auch die Abwesenheit eines größeren Stadtzentrums mit einer ähnlichen ethnischen Zusammensetzung, indem Jedovnice, als die einzige reguläre Kleinstadt auf dem Landbesitz aus der ethnischen Sicht den meist gemischten Charakter hatte.

2. Zu den möglichen Ausgangspunkten und Umständen der Immigration der deutschen Ansiedler in die Region Holštejn

Im Falle des Dominiums Holštejn handelte es sich um ein Gut, die der Burggraf von Olmütz Crh von Ceblovice von dem Herrscher irgendwann kurz vor seinem Tode im Jahre 1251 erhielt, danach waren gemeinsame Besitzer seine Söhne Bohuš und Hartman. In der zweiten Hälfte der 60. Jahre des 13. Jahrhunderts wurde Hartman nach einem Eigentumsausgleich zu dem einzigen Landesherr, der noch im Jahre 1315 lebte. Die Ankunft der deutschen Immigranten musste also zwingend mit diesen drei Herren mit dem Wappen mit zwei Widderhörnen zusammenhängen (Abb. 2), die bedeutende Funktionen auf dem Hof der letzten Přemysliden bekleideten, zusammenhängen.

Zum Beispiel bereits R. Trampler (1903, 303), aber auch andere Forscher zweifelten auf der Grundlage der Typik der lokalen Namen, sowie einiger historischen Indizien nicht an der Herkunft der deutschen Ansiedler in dem Raum der österreichischen Donauengegend, wir können dagegen die antiquierten Ansichten über den Einfluss des Bischofs von Olmütz, Bruno von Schauenburg auf die deutsche Kolonisation der

Region (cf. Matzke 1969, 75; Stob 1977, 101–102) übersehen. Die Herren von Ceblovice verkehrten tatsächlich über eine lange Zeit intensiv mit dem niederösterreichischen Milieu – bereits Crha war lange Jahre Burggraf der Burg Děvičky (Maydenstein) bei Mikulov (Nikolsburg) an der österreichisch-mährischen Grenze, sein ältester Sohn bekleidete wahrscheinlich in dem Jahre 1253 ein ähnliches Amt sogar in der Grenzstadt Laa an der Thaya. Aus der Wende der 80. und 90. Jahre des 13. Jahrhunderts sind dann direkte Eigentümer seines Bruders Hartmann von Holštejn in Weinviertel, wo ihm Teile der Dörfer Großharras und Patzmannsdorf in der Nähe von Laa gehörten, nachgewiesen, er gehörte aber zusammen mit seiner Frau Elisabeth und dem Sohn Crh zu den Anhängern der nicht weit entfernten Mailberger Johannitenkomende (Hlaváček–Hledíková 1977, 112, 117, 150; siehe Abb. 3). Bestimmte Anzeichen könnten dabei davon zeugen, dass es sich um die Mitgift von Elisabeth handelte, die evtl. zu den älteren Akquisitionen des Hauses aus den Zeiten der Burggrafschaft von Bohuš hinzugefügt wurde. Es ist auch zu erwähnen, dass der einzige bekannte Sohn von Hartman – Crh nach dem Jahre 1306 zu den offensichtlichen Exponenten der Seite der Habsburger in Mähren gehörte (CDM VI, 376, Nr. 15).

Die nachgewiesenen Habschaften des Hartman von Holštejn und seiner Familie in Weinviertel stellen eine bedeutende Indiz für die Bestimmung der Herkunft der deutschen Ansiedler in dem Bergland Dražanská vrchovina dar. Diese sind zwar mitnichten groß für die Verlagerung einer verhältnismäßig großen Bevölkerungsgruppe (es sind mindestens 350–450 Menschen im Gespräch), es konnte sich jedoch gegenüber einem älteren Zustand um die letzten Reste des Besitzes handeln. Die Ansiedler mussten auch nicht zwingend direkt aus den österreichischen Bereichen des Hauses stammen, sie konnten sich auch von den umliegenden Landbesitzern frei gemacht haben. Es ist in diesem Zusammenhang auch die Frage zu beantworten, warum das mährische Geschlecht der Herren von Ceblovice im Gegensatz zu anderen landschaftlichen Obrigkeiten des Berglandes Dražanská vrchovina zu der Aufwertung der Güter fremde Ansiedler in Anspruch genommen hat? Ein Ausgangspunkt konnte die isolierte Lage des bisher nicht dicht besiedelten Landbesitzes sein, die keine ausreichenden menschliche Kapazitäten zur Verfügung stellte. Die Abwesenheit zufriedener Bevölkerungsréserven könnte eine Erklärung dafür sein, warum kein potentiellen Ansiedler aus den anderen mährischen Stammgütern einberufen wurden. Aus den zugänglichen schriftlichen Quellen resultiert jedoch nicht, das die ländlichen Habschaften des Geschlechtes Ceblovice zumindest auf dem alten Siedlungsgebiet vor der Hälfte des 13. Jahrhunderts wesentlich kleiner, als die der vergleichbaren mährischen Geschlechter wären. Der einzige erkennbare Unterschied ist vielleicht in dem ein wenig späteren Besitzgewinnen auf dem jüngeren Siedlungsgebiet, die einen breiteren Raum für die Kolonisation und den dynamischen Bevölkerungszuwachs der Ansiedler gewähren würden. Das erste derartige Territorium war erst um die Hälfte des 13. Jahrhunderts gerade Holštejn.

3. Slawische Kolonisten auf dem Landbesitz von Holštejn

Es ist nicht zu bezweifeln, dass sich an der Kolonisation von Hohlstein in einer bedeutenden Anzahl auch mährische und slawische Kolonisten beteiligt haben. Für mehr als ein Drittel (7) der Dörfer, die in dem 13. Jahrhundert ein Bestandteil des Dominiums sein konnten, fehlen nämlich beliebige philologische, bzw. andere Beweise über deren Besetzung durch das deutsche Ethnikon.

In der ersten Reihe handelte es sich um Jedovnice, das ursprüngliche Zentrum des Besiedlungsprozesses und vor dem Ende des 13. Jahrhunderts bereits ein Städtchen. Es ist möglich, dass an deren Konstituierung und Leben in dem 13. und 14. Jahrhundert auch das durch die umliegenden Dörfer, sowie durch die Verbindungen mit Brünn unterstützte deutsche Element teilgenommen hat. Konkretere Dokumente für diese Hypothese stehen jedoch nicht zur Verfügung und in dem 16. Jahrhundert hat nur einer von den insgesamt 53 bekannten Personennamen der ansässigen Einwohner von Jedovnice deutsche Abstammung.

Eine slawische Gründung ist ebenfalls im Falle des Dorfes Bukovinka an dem Südrand des Gutes, dass Hartman von Holštejn in dem Jahre 1268 an das Prämonstratenserkloster in Zábřovice bei Brünn vererbt hat und der diese Gabe dann um fünfzehn Jahre später um die umliegenden Wälder und die inzwischen in dem Dorf gegründete Kirche Mariä Himmelfahrt vermehrt hat, vorauszusetzen (CDB V/2, 115, Nr. 551; CDM IV, 282, Nr. 214). Weitere zwei Dörfer in dem nördlichen Zipfel des Gutes Holštejn erinnern durch ihre Namen sogar an beide Initiatoren der Kolonisation des Landbesitzes, die Brüder Bohuš und Hartman von Ceblovice. Es handelt sich um Bousín, wo der Name Bohuš klar in den ältesten Eintragungen des Toponymums aus dem 14. Jahrhundert aufzuspüren ist (*Bohussin, villa Bohussii*) und das Dorf Hartmanice, das ebenfalls zum ersten mal in dem Jahre 1347 erwähnt wurde. Ähnlich hatten auch die Namen weiterer Nachbardörfer, Rozstánf und Vaňkouš, stets eine tschechische Form.

Ein Problem mit der Schätzung der Ethnizität entsteht dagegen bei den Siedlungen, über die die ersten schriftlichen Dokumente erst aus dem 15. Jahrhundert stammen, bzw. wo diese ganz fehlen. Dies betrifft die Dörfer Bohdalůvka und Svatoňůvka, die in den Quellen erst seit dem Jahre 1463 erscheinen. Die Typik dieser Namen, verkleinerter Adjektiven zu possessiven Bezeichnungen aus Personennamen (mit der ursprünglichen Bedeutung Bohdals' Dorf, Svatoň's Dorf) zeugt aber eher von deren slawischem Charakter vom Anfang an. In einem gewissen Sinn bilden diese zwei Toponymen auf dem Gut die tschechische Parallele zu den deutschen lokalen Namen mit dem Stamm -schlag und können die Namen der slawischen Lokatoren bewahren. Bei den weiteren zwei Wüstungen zwischen Vaňkouš und Svatoňůvka und bei Kotvrdivice vermissen wir jegliche schriftliche Nachrichten, deren ursprüngliche Orts-

bezeichnungen aus dem 13. Jahrhundert als einzige Indiz der Nationalität der Ansiedler bleiben so unbekannt.

Manchmal kann die vorübergehende Germanisierung der slawischen lokalen Ortsbezeichnung auch die Nachbesiedlung, bzw. Neubesiedlung einer älteren Ortschaft durch das deutsche Ethnikon (Podomí) anzeigen, im Allgemeinen wird aber diese Eventualität zu überprüfen sein. Der praktisch einzige Weg ist dabei die bisher nicht realisierte ausführlichere Aufgliederung des Horizonts der Grafitkeramik mit einem Rollstempeldekor, die in den Anfangsphasen der Kolonisation einiger Dörfer erscheint und so deren mögliche Gründung bereits vor der Hälfte des 13. Jahrhunderts andeutet (z. B. Bystřec, Rohrbach).

Das in den Grundumrissen konzipierte Gesamtbild wird es zweifellos möglich sein weiter um die erworbenen Erkenntnisse durch historische Forschung, typologische und genetische Analysen der Siedlungen und der entsprechenden Fluren, archäologische Forschungen und vielleicht auch durch das gründliche Studium der Materialkultur zu ergänzen. Es handelte sich jedoch zweifellos um einen dynamischen, vielfältigen, in dem Raum und in der Zeit variablen Prozess. Neben den älteren slawischen Siedlungsgruppen, die weiterhin durch beide Ethniken bevölkert wurden, entstanden in dem Dominium nebeneinander Dörfer, in denen überwiegend sowie tschechische, als auch deutsche Sprache klang, es sind auch wiederholte Lokationen der ursprünglichen einheimischen Ortschaften unter Beteiligung des deutschen Elements nicht auszuschließen.

4. Einheimische Ansiedlung in der Nachbarschaft – das Gut Blansko des Olmützer Bistums

In dem Gesamtkontext der ethnischen Zusammensetzung des Berglandes Dražanská vrchovina in dem Mittelalter repräsentiert jedoch das Dominium Holštejn eine außergewöhnliche Erscheinung. Bei einigen Besitzern fehlen beliebige zuverlässigere Indizien der Anwesenheit der allochthonen ethnischen Elemente ganz (das Gut Dědice, Černá Hora, Lelekovice, Lešany, Obrány, Plumlov), an anderen Stellen ist es höchstens möglich über eine begrenzte Besetzung einiger Lokalitäten, bzw. über die Ausnützung deutscher Lokatoren zu spekulieren (der Besitz Boskovice, Doubravice, Konice, bzw. Račice). Es ist nur in wenigen Fällen möglich einen wesentlichen Anteil der deutschen Ansiedler in einigen städtischen Ortschaften nachzuweisen (Boskovic).

In den meisten Adelpatrimonien fehlt jedoch fast jegliches schriftliche Material, dass die Verfolgung des eigentlichen Kolonisationsgeschehens ermöglichen würde. Eine andere Situation herrscht auf den Wirkungsgebieten der geistlichen Obrigkeiten, die bereits seit dem 13. Jahrhundert einen Nachdruck auf die schriftliche Erfassung von rechtlichen Vorgängen legten. Im Falle des Berglandes Dražanská vrchovina handelt es sich vor allem um das Gut Knínice der Kanonie der Premonstratenser in Hradisko (Hradisch) bei Olmütz, gewissermaßen um den Distrikt Blansko des Olmützer Bistums. Besonders in dem Falle der Region Knínice erlauben es einmalige Schriftstücke intim den eigentlichen Prozess des „Landesausbaues“, sowie das nationale Aussehen der Kolonisierung zu verfolgen, das durch den fast ausschließlich slawischen Charakter einen Gegensatz zu dem Dominium Holštejn repräsentiert.

Um Blansko führte in dem Jahr 1136 Zdik, der Bischof von Olmütz mit dem Fürsten Vratislav von Brünn erfolglos einen Streit, dem Anschein nach wurde dann die Ortschaft mit ihrem breiteren Umfeld zu einem Bestandteil der Bischofstemporalien erst in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts. Die Ergebnisse aller bisherigen Forschungen deuten darauf hin, dass das hochmittelalterliche Dominium im Prinzip im Laufe der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts, wo die erhöhten Rückenlinien entlang beiden Seiten des Einbruchtales Blansko, vor allem an dem linken Ufer des Flusses Svitava kolonisiert wurden, geformt wurde. Um Blansko entstand so durch die eigenen Kolonisationsbemühungen des Episkopats eine kompakte Besetzung, auf einer Fläche von 70 km² befanden sich hier außer Blansko und einem Teil der kurz vor dem Jahre 1267 von Holštejn abgekauften Ortschaft Vilémovice, weitere 18 Dörfer (Abb. 4).

Unter der Suggestion des langjährigen Olmützer Bischofs Bruno von Schauenburg (1245–1281) wurde über seinen entscheidenden Anteil an der Kolonisation der Region Blansko spekuliert, u. zw. auch unter Beihilfe des deutschen Elements. Es wurde auch die Rolle der Vasallen, die mit dem Bischof aus seiner norddeutschen Heimat kamen, betont. Eine gründliche archäologische Prospektion des Dominiums, sowie schriftliche Quellen schlossen aber dieses Modell vollständig aus – der überwiegende Teil der Dörfer entstand hier verhältnismäßig früh, im Laufe der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts, zu den Zeiten der Bischöfe Robert und Konrad. Zu den Zeiten von Bruno kamen auf dem Gut eher qualitativ neue Elemente hinzu – in Blansko wurde in der Nähe des älteren Siedlungskernes mit der romanischen Kirche ein neues Städtchen, allerdings mit einheimischen Bewohnern gegründet, der slawische Name Blansko blieb auch der durch Bruno an dem östlichen Rande des Besitzes gebauten Burg.

Nur ein Teil von Vilémovice hatte wahrscheinlich deutsche Ansiedler, die anderen Dörfer des Dominiums Blansko waren nach den charakteristischen Toponymen, sowie nach den nachweislichen Namen der Insassen zum größten Teil tschechisch. Es beweist auch die Artzusammensetzung der örtlichen Dörfernamen in dem Verzeichnis aus dem Jahre 1317, aber auch in jüngeren Dokumenten. Es handelt sich vor allem um durch die Familiennachsilbe abgeleiteten Toponymen -ice, bzw. -ovice von den vorchristlichen slawischen Stammesnamen, bzw. von den charakterisierenden Appellativen und Adjektiven (z. B. Bezděčice, Neradice, bzw. Češkovice). Es fehlen selbst später, aus dem Nominalstamm mit der Nachsilbe -ov (Zbyhňejov) gebildeten, bzw. typische lokale Eigenschaften mit der Hilfe von Adjektiven und Zusammenrückungen (Olešná, Suchdol) definierenden Typen nicht. Den herkömmlichen Wunschnamen,

bzw. den das Aussehen des Ortes charakterisierende, durch die allmähliche Verkleinerung der Bezeichnung „ráj“ (Eden) zutreffenden Namen, trägt Ráječko, auf den Waldboden weisen dagegen die Namen der Ortschaften Jedle und Trnec hin (aus dem Wort „trn“ (Dorn) durch die Substantivierung des Adjektivs, bzw. durch die Verkleinerung des Appellativs). Den einheimischen Charakter der episkopalen Kolonisation charakterisieren auch die zwei Ortschaften mit der Bezeichnung Lhota (Bezeichnung für eine von Abgaben an die Obrigkeit bereite Ortschaft) auf dem Gut.

Den dominierenden Anteil der slawischen Insassen beweisen hier auch überzeugend 21 Personennamen der Dorfbewohner in dem Verzeichnis der Bischofsvasallen aus dem Jahre 1317, wo volle 10 Antroponymen slawischer und nur 6 germanischer Abstammung sind (4 davon direkt in dem ursprünglich Holsteiner Ort Vilémovice, bzw. in den Nachbarortschaften) und 5 weitere mit einem allgemeinen Charakter. Weitere Namenkollaktionen aus dem Umbruch des 15. und 16. Jahrhunderts sind dann vollständig tschechischer Abstammung (von 33 Namen haben nur 2 Namen deutsche Elemente) und diese zeugen von der Vorherrschaft der einheimischen ethnischen Schicht.

5. Die Verfassung „lhota“ sowie das Magdeburger Recht – slawische Kolonisation des Landbesitzes Knínice der Prämonstratenser von Hradisko

Der Grundstein des Bezirkes an der Grenze der fruchtbaren Region Malá Haná und dem nordwestlichen Teil des Berglandes Dražanská vrchovina wurde bereits in dem Jahre 1078, in dem das Kloster Hradisko (Hradisch) bei Olmütz bei der Gründung den Landesherrenhof, genannt Úsobrno mit den entsprechenden Ortschaften und ausgedehnten Wäldern erhielt, gelegt (CDB I, 83, Nr. 79; 195, Nr. 208). Die grundlegende, durch die geografischen Bedingungen gegebene Dualität des Landbesitzes beeinflusste dann dauerhaft die Ansiedlungsentwicklung (Abb. 5). In dem unterländischen Teil ersetzte den früheren Hof die derzeitige Ortschaft Knínice, seit dem Ende des 13. Jahrhunderts ein Städtchen mit einer Klosterpräpositur, unter den Hängen des Berglandes entstanden hier weiter als ein Ergebnis komplizierter Transformationsprozesse die Dörfer Cetkovice, Šebetov und Uhřice und wahrscheinlich ein wenig später auch Světlá. Die Kolonisation des Bergteiles des Landbesitzes nahmen die Prämonstratenser irgendwann vor der Hälfte des 13. Jahrhunderts vor. Zwei erhaltene Lokationsurkunden aus den Jahren 1250 und 1273 bezeugen, dass das Kloster bei der Kolonisation neben der einheimischen Institution als „lhota“ (Befreiung von Abgaben an die Obrigkeit) auch entwickelte Formen der Lokationen des norddeutschen Rechtsumfeldes in Anspruch nahm. Das kann neben der bedachten gegenwärtigen Kombination beider Arten auch qualitative Änderungen im Laufe der Kolonisation bedeuten. Indem in der ersten Falle die Ortschaft Veličina Lhota, gegründet als eine „lhota“ 28 Jahre befreit von Abgaben an die Obrigkeit zwei Bauerngefreite, Stodoň und Velič, aus dem Klosterdorf realisieren sollten, und deren Belohnung war der Erbbesitz jedes zehnten Lahnes, setzte um zwanzig Jahre später das Dorf Štěpánov auf dem Recht Uničov (Mährisch Neustadt – also nach dem Magdeburger Recht) der Vogt von dem Klosterbesitz der Region Olmütz aus, wobei die Pflichten der Untertanen und die Privilegien des Lokators bereits weitaus genauer abgegrenzt waren (CDB IV/1, 358–359, Nr. 197; V/2, 357–358, Nr. 710).

Die erhöhten Aktivitäten des Klosters bei der Besiedlung der Waldbezirke auf dem Landbesitz stimulierte zweifellos auch der Druck der umliegenden Landobrigkeiten, die sich bemühten durch die Gründung eigener Dörfer in umstrittenen Grenzzonen ihre Besitze zu vermehren. Zwei Gerichtsprotokolle aus dem Jahre 1279 handeln über einen Fall, bei dem der Verwalter des benachbarten Landherrschaftsgutes Konice neben diesen Aktionen das wirtschaftliche Umfeld weiterer Klosterortschaften des Berglandes beschädigte und führte sogar die Insassen in andere Dörfer über. Sehr ausführlich ist auch der Streit aus dem Jahre 1255 dokumentiert, bei dem die Prämonstratenser einen der Wälder auf dem Landbesitz, den sie für Dienste dem Kloster für eine bestimmte Zeit an drei lokale Edelmänner verliehen hatten, verteidigen mussten, denn die Söhne dieser Männer bemühten sich um dessen erblichen Besitz (CDB V/1, 103–105, Nr. 50).

Wir kennen aus dem Dominium Knínice dank dem umfangreichen Urkundenfond des Klosters Hradisko in dem 13. Jahrhundert eine große Menge lokaler Bezeichnungen, Mikrotoponymen und Personennamen. Diese Kollektion illustriert noch ausdrucksvoller, als in der Region Blansko die ethnische Homogenität des Landbesitzes, mit ausschließlich einheimischer Bevölkerung, in dem Material treten auch zeitliche terminologische Bohemismen auf. Fremde Einflüsse sind nur in dem Rechtsbereich aufzuspüren, die emphyteutische Gründung der Ortschaft Horní Štěpánov allerdings realisierte wahrscheinlich ein Mann mit dem Namen Lybník. Es ist aber gerade aus der Region Knínice ein Beispiel nachzuweisen, wie täuschend es ist, Schlussfolgerungen eher im Bezug auf die Ethnizität, als auf die Wirkung allgemeiner kulturellen Einflüsse zu ziehen – der Sohn des Edelmannes Krateš aus Važany trug nämlich den germanischen Namen Gothard.

***

Eine ausführliche Forschung von nur drei regionalen Verwaltungseinheiten des Berglandes Dražanská vrchovina erlaubt sicherlich keine breiteren Schlussfolgerungen. Neben der konkreten Erkennung des Kolonisationsprozesses des 13. Jahrhunderts in Mähren und den damit verbundenen Fragen der Ethnizität ist jedoch auf einige breitere geschichtliche Aspekte hinzuweisen. Es hat sich zum Beispiel erneut bestätigt, dass es in den böhmischen Ländern nicht möglich ist allgemein die Anwendung des deutschen Rechtes und Emphyteuse mit einem bestimmten ethnischen Umfeld zu verbinden, in dem Bergland Dražanská

vrchovina gilt es übrigens auch für die eigentlichen Formen der Siedlungen und Fluren. Der Fall der Region Blansko widerlegte auch die Vorstellung über die überwiegend deutschen Kolonisten auf den Bistumsgütern zu den Zeiten des Episkopats des Bruno von Schauenburg. Man kann im Gegenteil sagen, dass bei dem „Landesausbau“ in dem mährischen Maßstab zu den Zeiten dieses beachtenswerten Prälaten pragmatisch in einem maximalen Ausmaß lokale Ressourcen in Anspruch genommen wurden. Die intensive deutsche, bzw. österreichische Kolonisation des Dominiums Holštejn wendet dagegen erneut die Aufmerksamkeit zu der Kultur- und Machtorientierung des Königs Přemysl Otakar II., zu dessen engsten Hof die Herren von Holštejn zweifellos gehörten. Die Geschichte bietet auch solche Paradoxe an – auf einer Seite gründet ein Bischof mit deutscher Abstammung eine tschechische Stadt und seine neue Burg heißt Blansko, auf der anderen Seite lässt ein tschechischer Adelliger deutsche Kolonisten kommen und baut eine Burg mit dem Namen Hohlstein...

Abbildungen:

1. Holšteiner Herrschaft im rekonstruierten Umfang am Ende des 13. Jhs. 1 – Dörfer mit den slawischen Kolonisten, 2 – Dörfer meistens mit den deutschen Kolonisten, 3 – ethnisch vermischte Dörfer, 4 – vorausgesetzte Pfarrdörfer (allgemein im Hochmittelalter), 5 – Städtchen, 6 – Burgen. Die Angaben bei Lokalitäten bedeuten die erste Erwähnung in den schriftlichen Quellen. Zeichnung J. Doležel, B. Prudký und A. Del Maschio.
2. Siegel Hartmanns von Holštejn aus den 80. bis 90. Jahren des 13. Jhs. Nach R. Trampler (1904, 90. Fig. 2).
3. Donationsurkunde Hartmanns von Holštejn aus den 80. bis 90. Jahren des 13. Jhs. für die Johannitenkommende in Mailberg. Foto SÚA Prag, J. Olszewiczová.
4. Dominion von Blansko im vorausgesetzten Umfang am Ende des 13. Jhs. 1 – Dörfer mit dem slawischen Ethnikum, 2 – Dorf mit der Mehrheit der deutschen Kolonisten, 3 – Pfarre, 4 – Städtchen, 5 – Burg. Die Angaben bei den Lokalitäten bedeuten die erste Erwähnung in den schriftlichen Quellen. Zeichnung J. Doležel, B. Prudký und A. Del Maschio.
5. Kninitzer Landgut im Mittelalter. Mit der untergebrochenen Linie ist die Begrenzung des Gebiets von Sudice eingezeichnet. Dieses Gebiet wurde nur kurze Zeit nach dem Jahr 1274 zur Herrschaft angeschlossen. 1 – Dörfer, 2 – Sitz der Pfarre und der Klosterprobstei, 3 – Städtchen. Die Angaben bei den Lokalitäten bedeuten die erste Erwähnung in den schriftlichen Quellen. Zeichnung J. Doležel, B. Prudký und A. Del Maschio.

